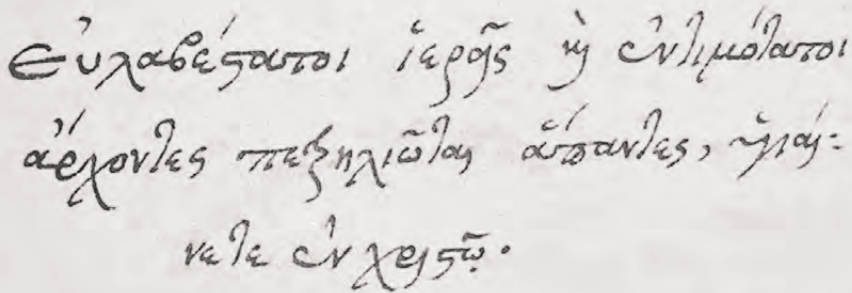

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΠ. ΤΣΙΩΛΗΣ

Τὸ Πετρήλο τῶν Ἀγράφων κατὰ τὴν Τουρκοκρατία

βάσει ὀθωμανικῶν ἐγγράφων
καὶ χειρόγραφων πηγῶν

Εὐχαρέστατοι ἱερεῖς ἢ ἐνθιμότατοι
ἀέχοντες περὶ ἡλιῶν ἀσπίδες, ἡμῶν
κερὶ ἐν χειρῶν.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΔΗΜΟΣ ΑΡΓΙΘΕΑΣ

ΑΘΗΝΑ 2016

Τὸ Πετρῆλο τῶν Ἀγράφων
κατὰ τὴν Τουρκοκρατία

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΠ. ΤΣΙΩΛΗΣ

Τὸ Πετροῦλο τῶν Ἀγράφων
κατὰ τὴν Τουρκοκρατία

βάσει ὀθωμανικῶν ἐγγράφων
καὶ χειρόγραφων πηγῶν

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΔΗΜΟΣ ΑΡΓΙΘΕΑΣ
ΑΘΗΝΑ 2016

© 2015 Κωνσταντίνος Σπ. Τσιώλης
Λ. Καματεροῦ 55, Καματερό Ἀττικῆς Τ.Κ. 134-51
Τηλ. 6978928189, e-mail: kontsiolis@yahoo.gr

ISBN 978-960-93-7459-0

Στὴν προμήτορά μου Μαρία Δ. Καψάλη († 1989), ποὺ εἶδε
πρῶτη φορὰ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου νὰ ἀνατέλει πάνω ἀπὸ τὰ
Ἀγραφιώτικα βουνὰ τοῦ Πετρήλου. Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	11
Είσαγωγή	15
Τὸ Πετρήλο	19
I. Ὅθωμανικὰ ἔγγραφα	19
Ὄνόματα ἀρχηγῶν οἰκογενειῶν	26
Τὰ ὀνόματα ἀρχηγῶν οἰκογενειῶν στὴ νέα τουρκικὴ γραφὴ	36
Ἐπώνυμα	40
Ὄνόματα Βαπτιστικὰ	41
II. Ἀλληλογραφία λογίων	43
1. Ἀλληλογραφία τοῦ Εὐγενίου Γιαννούλη	44
2. Ἀλληλογραφία τοῦ Ἀναστασίου Γορδίου	51
3. Ἀλληλογραφία Ἀθανασίου τοῦ Ἐλαχίστου	66
Ἐπιλογικὰ	71
Βιβλιογραφία	73
Εὐρετήριο	77
Εἰκόνες	81

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Όσο μικρός καί ἂν εἶναι ἓνας τόπος ἔχει τήν ἱστορία του. Τίς περισσότερες φορές, ὅμως, ἡ ἱστορία αὐτή εἶναι ἄγνωστη διότι δέν βρέθηκε ὁ κατάλληλος ἄνθρωπος νά ἀσχοληθεῖ μέ τήν καταγραφή ὄλων ἐκείνων τῶν στοιχείων τά ὁποῖα θά φωτίσουν τό παρελθόν τοῦ τόπου. Σέ πολλές περιπτώσεις, τά τεκμήρια χάθηκαν λόγω τῶν περιπετειῶν τῆς χώρας μας καί ἡ ἀπώλεια αὐτή ὑπῆρξε ἀνασταλτικός παράγοντας. Εὐτυχῶς ὅμως, τίς τελευταῖες δεκαετίες δόθηκε μεγάλη ὠθηση στήν ἔρευνα τῆς τοπικῆς Ἱστορίας μέ τήν κυκλοφορία πολλῶν ἱστορικῶν περιοδικῶν, τήν ἔκδοση συλλογῶν μέ ἐπιστολές λογίων τῶν 18ου-19ου αἰώνων καί κάποιων ἀπογραφῶν τῶν πρώτων αἰώνων τῆς ὀθωμανικῆς κατοχῆς. Σέ ὅλα αὐτά ἐντοπίζονται πληροφορίες ἄγνωστες ἕως τώρα. Χάρη σ' αὐτά, ἡ συγκομιδῆ ἱστορικῶν στοιχείων παρέχει, τώρα, τήν εὐκαιρία σέ ὅσους ἀγαποῦν τόν τόπο τους νά ἀποτολμήσουν τή συγγραφή ἐνός ἱστορικοῦ μελετήματος, τό ὁποῖο θά ἀποτελέσει τό ἐφαλτήριο γιά ἓνα ἐκτενέστερο ἔργο.

Ὁ ἀριθμός τῶν φίλων τῆς τοπικῆς Ἱστορίας αὐξάνεται συνεχῶς καί χαροποιεῖ τούς πάντες. Μεταξὺ τῶν μελετητῶν της συγκαταλέγεται καί ὁ Κώστας Τσιώλης. Γνώστης τῆς ἱστορίας τῆς περιοχῆς τῶν Ἀγράφων καί ἔχοντας καλή, γιά τά δεδομένα τῆς περιοχῆς, βιβλιογραφική ὑποδομή, συνέθεσε τό ἱστόρημά του γιά τό Πετρίλο, ἓναν οἰκισμό ὁ ὁποῖος ἄλλοτε ἔσφυζε ἀπό ζωῆ.

Ἐπισημάνει τήν παρουσία τοῦ Πετρίλου στίς ὀθωμανικές ἀπογραφές τοῦ 1454/1455, 1485 καί 1521, σέ ὀθωμανικούς ἱεροδικαστικούς κώδικες τοῦ 2ου μισοῦ τοῦ 18ου αἰῶνα, στίς προθέσεις τῶν μονῶν, στήν ἀλληλογραφία τοῦ Εὐγενίου Γιαννοῦλη καί τοῦ Ἀναστασίου Γορδίου καί τίς ἀξιοποίησε, δίνοντας κύρος στό πόνημά του. Οἱ Πετριλιῶτες, τώρα, ἔχουν τή δυνατότητα καί τήν εὐκαιρία νά γνωρίσουν ἓνα μέρος τῆς ἱστορίας τοῦ χωριοῦ τους. Ὁ Κώστας Τσιώλης ἀφήνει μία παρακαταθήκη στους νεότερους Πετριλιῶτες γιά νά συνεχίσουν τήν προσπάθεια συλλέγοντας ὅ,τι θά προκύψει στό μέλλον καί ἀφορᾷ τό χωριό τους. Μακάρι νά ὑπάρξουν καί ἄλλοι νά μιμηθοῦν τό παράδειγμά του γιά τό καλό τῆς τοπικῆς καί τῆς γενικῆς Ἱστορίας μας.

Ἐκφράζουμε τά εἰλικρινῆ συγχαρητήρια στόν συγγραφέα γιά τή συγγραφή καί τήν ἔκδοση τοῦ παρόντος ἔργου.

Λάρισα, 29 Ἀπριλίου 2015

ΚΩΣΤΑΣ ΣΠΑΝΟΣ

ἐκδότης τοῦ «Θεσσαλικοῦ Ἡμερολογίου»

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο ιστορικός χρόνος και χώρος τῶν Ἀγράφων χάνονται στὰ βάθη τῆς Ἱστορίας και τῆς νοτιότερης περιοχῆς τῆς ὀροσειρᾶς τῆς Πίνδου. Τὰ κατὰ περιόδους ρευστὰ γεωγραφικὰ και διοικητικὰ ὄρια τους μποροῦν νὰ ὀριοθετηθοῦν, τοῦλάχιστον κατὰ τὴν Τουρκοκρατία –περίοδο ἀπὸ τὴν ὀποία προέρχονται και οἱ γραπτὲς πηγὲς τὶς ὀποῖες παραθέτουμε στὴν παροῦσα μελέτη-, βορειοδυτικὰ ἀπὸ τὰ Τζουμέρκα, δυτικὰ ἀπὸ τὸν ροῦ τοῦ Ἀχελώου, νότια ἀπὸ τὴ νοητὴ γραμμὴ ποὺ ἄρχεται ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Τατάρνας και διέρχεται βορείως τοῦ Καρπενησίου και τῶν χωριῶν ποὺ ὑπάγονταν σὲ αὐτό, φθάνει στὴν κορυφὴ τοῦ Τυμφρηστοῦ και ἀνατολικὰ ἀπὸ τὸν Τυμφρηστὸ και τὸ τέλος τῆς πεδιάδας τῆς Καρδίτσας.

Τὸ ζήτημα τῆς ὀνομασίας τῆς περιοχῆς, «Ἀγραφα», δὲν ἔχει ἀπαντηθεῖ ἀκόμη. Ἡ θεωρούμενη ὡς ἐπικρατέστερη μαρτυρία τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ, τὴν ὀποία διέσωσε μεταγενέστερη πηγὴ, δὲν ἔχει ὡς τώρα ἐπιβεβαιωθεῖ ἀπὸ κάποια ἄλλη γραπτὴ πηγὴ. Σύμφωνα μὲ αὐτὴ, κατὰ τὴν περίοδο τῆς Εἰκονομαχίας οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου Κοπρωνύμου (741-775) ποὺ ἐστάλησαν στὰ Ἀγραφα, προκειμένου νὰ ἀποκαθηλώσουν τὶς εἰκόνες ἀπὸ τὶς ἐκκλησίες, σφαγιάστηκαν ἀπὸ τοὺς Ἀγραφιῶτες, οἱ ὀποῖοι ἀρνῆθηκαν νὰ συμμορφωθοῦν και δὲν ὑπέγραψαν «τῆ τοῦ ἐκεῖνου αἴρεσιν» και ἔτσι ἔμειναν ἄγραφοι. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι και ἡ ἄποψη πὼς ἡ ὀνομασία προέρχεται ἀπὸ τὸ ἑλληνιστικὸ «ἄγροφον», ποὺ ἀποδίδεται ὡς ὀρεινὸ, ἄγρονο.

Ἐνα πυκνὸ συγκρότημα κορυφογραμμῶν, πολλὲς χιονοπτώσεις, μεγάλες κλίσεις τοῦ ἐδάφους, ἀπέραντα δάση μὲ ποικιλία ξυλείας, πλούσιο ὕδροσῦστημα μὲ ποταμούς, πηγές, λίμνες, μὲ ἐκτεταμένες βοσκολιβαδικὲς ἐκτάσεις, ἡ μοναδικότητα τῆς ἀγραφιῶτικης γλωρίδας, ποὺ συντηρεῖ και τὴν ἀντίστοιχη πανίδα, συνθέτουν τὸ γεωφυσικὸ περιβάλλον τοῦ τόπου, ποὺ προσδιορίζει τὸν ὕλικὸ βίο τῶν ἀνθρώπων του. Ὁ χώρος, τὸ φυσικὸ τραχὺ ὀρεινὸ περιβάλλον, ἄσκησε σημαντικὴ ἐπίδραση στοὺς Ἀγραφιῶτες, καθὼς λειτούργησε ὡς σύμβολο ἐλευθερίας και ἀνεξαρτησίας, ἐνῶ διαμόρφωσε νοοτροπίες κοινωνικῆς ὑπεροχῆς ἔναντι τῶν πεδινῶν. Ὁ χώρος δημιουργοῦσε ἐπίσης τὶς συνθήκες και τὸ περιβάλλον γιὰ μιὰ μορφὴ κοινωνικῆς και οἰκονομικῆς αὐτονομίας, στὸ ὀποῖο ἐντάσσονταν μὲ εὐκολία οἱ προερχόμενοι ἀπὸ πεδινὲς περιοχὲς χριστιανοὶ ποὺ ἐπιθυμοῦσαν νὰ ζοῦν σὲ ἕνα πιὸ ἐλεύθερο κοινωνικὸ, λατρευτικὸ

και οικονομικό περιβάλλον. Κατά την περίοδο που προαναφέραμε τα Άγραφα αποτελούσαν βιλαέτι του Σαντζακίου των Τρικάλων, με προϊστάμενο φρουράς τον *σούμπαση* (subaşı). Κατά περιόδους είχε έπτα τιμάρια και όθωμανό ιεροδικαστή, τον *καδή*. Έκκλησιαστικώς, ή περιοχή διαμοιραζόταν κυρίως σε δύο επαρχίες: στην επισκοπή Λιτζάς και Άγράφων και στην επισκοπή Φαναρίου και Νεοχωρίου. Κάποια χωριά στα δυτικά των Άγράφων κατά καιρούς υπάγονταν και στην επισκοπή Ραδοβισδίου.

Με την κάθοδο σλαβικών και άλβανικών φύλων και τις πολεμικές συγκρούσεις που ακολούθησαν κατά τους δύο αιώνες που προηγήθηκαν της κατάληψης της περιοχής από τους Όθωμανούς, παρατηρούνται για λόγους ασφαλείας οι πρώτες μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών από τα πεδινά προς τα όρεινά. Όμως, κατά την πρώτη περίοδο της όθωμανικής κατοχής, στο τέλος του 14ου και τις αρχές του 15ου αι., σημειώνεται μεγάλη μαζική φυγή χριστιανικών πληθυσμών από τα εύφορα πεδινά μέρη προς τα δυσπρόσιτα όρη της Πίνδου, με αποτέλεσμα τη διόγκωση του πληθυσμού των Άγράφων, όπως φαίνεται και από τα δημογραφικά στοιχεία που άντλούμε από τις αρχειακές όθωμανικές πηγές της εποχής. Ο πληθυσμός των χωριών των Άγράφων εμφανίζεται έξαιρετικά μεγάλος, ώστε κυριολεκτικά αυτά παρουσιάζονται σαν μικρές πόλεις που ακμάζουν σε έναν γεωγραφικό χώρο όπου και σήμερα ακόμη κάποιος δυσκολεύεται να έπιβιώσει.

Το γεωφυσικό περιβάλλον, δηλαδή το δυσπρόσιτον του τόπου, και οι δυσκολίες έπιβίωσης απέτρεψαν μουσουλμανικούς πληθυσμούς να έποικίσουν την περιοχή, με αποτέλεσμα ό τόπος να κατοικηθεί σχεδόν αποκλειστικά από χριστιανικούς πληθυσμούς, οι όποιοι με την καταβολή των σχετικών φόρων –με κάποιες μικρές έλαφρύνσεις ως προνόμια– έξασφάλιζαν τη διαβίωση τους όργανωμένοι σε κοινότητες, μακριά από την άσφυκτική, άμεση παρουσία του κατακτητή, ώστε ό ρόλος της κεντρικής όθωμανικής διοίκησης να εμφανίζεται άποδυναμωμένος. Βασιζόμενες στην οικονομική άνοδο και τον έχρηματισμό –κυρίως της κτηνοτροφικής παραγωγής και της βιοτεχνικής επεξεργασίας των προϊόντων της– οι κοινότητες αυτές, με έπικεφαλής τους προεστώτες, έπέτυχαν να ίδρύνουν σχολεία, να άνεγείρουν έκκλησίες, να κατασκευάσουν κοινοτικά έργα, ώστε οι Άγραφιώτες να διάγουν έναν βίο όμαλης καθημερινότητας.

Οι όθωμανοί τιμαριώτες που νέμονταν την περιοχή των Άγράφων φρόντιζαν μέσω των προεστώτων να εισπράττουν τα φορολογικά έσοδα και να διασφαλίζουν με ένοπλα σώματα την έφαρμογή των αποφάσεων της όθωμανικής διοίκησης, ή όποια εισέπραττε τους τακτικούς και έκτακτους φόρους, κυρίως από τα φυσικά πρόσωπα, τα προϊόντα, το ζωϊκό κεφάλαιο, όπως και ή προκάτοχος της βυζαντινή διοίκηση. Το 49% των έσόδων από τη φορολόγηση

προέρχονταν από τον φόρο ύποτελείας, ενώ η κτηνοτροφία, ως κύρια ένασχόληση των διαβιούντων στα όρεινά, απέδιδε το 26% περίπου των φόρων.

Ἡ ἀποκλειστική χρήση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας καὶ ἡ κοινὴ ὀρθόδοξη χριστιανικὴ πίστη ἦταν τὸ συνεκτικὸ στοιχεῖο ποὺ ἐπέτρεψε τὴν ἀφομοίωση ἐνὸς πολὺ μεγάλου ἀριθμοῦ ἑτεροχθόνων, οἱ ὅποιοι μετακινήθηκαν ἀπὸ τὶς πεδινὲς πρὸς τὶς ὄρεινὲς περιοχές. Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ στοιχεῖο ὅτι ὅλα σχεδὸν τὰ βαπτιστικὰ ὀνόματα ποὺ ἀναφέρονται στὰ φορολογικὰ κατὰστιχα ἔχουν προέλευση ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη παράδοση. Παράλληλα, ἔντονη ἦταν ἡ παρουσία τοῦ κλήρου, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ ὀνόματα καὶ τὸν ἀντίστοιχο ἀριθμὸ τῶν ἱερέων στὰ κατὰστιχα.

Κυρίαρχη μορφή οἰκονομίας ἦταν ἡ κτηνοτροφία καθὼς καὶ οἱ σχετικοὶ μὲ αὐτὴν κλάδοι, ὅπως ἡ ὑφαντικὴ καὶ ἡ καποραπτικὴ. Δευτερεύουσες οἰκονομικὲς δραστηριότητες ἦσαν ἡ καλλιέργεια δημητριακῶν, καλλιέργεια καρυδιῶν, λιναριοῦ, περιβολιῶν, ἡ μελισσοκομία, ἡ σηροτροφία, ἡ ἀμπελοργία, ἡ καλλιέργεια σιτηρῶν, ἡ λειτουργία ὑδρομύλων, τὰ ἀργυροχρυσσοχοικὰ ἐργαστήρια, τὰ σιδηρουργεῖα, τὰ ὄπλουργεῖα, ἡ μπαρουτοπαραγωγή. Ἐπίσης, ἀνάπτυξη παρουσιάζουν στὴν περιοχὴ ἡ μεταβυζαντινὴ ζωγραφικὴ, ἡ θρησκευτικὴ καὶ κοσμικὴ ξυλογλυπτικὴ, ἡ κεντητικὴ καὶ ἡ λαϊκὴ ὑφαντικὴ.

Τὰ Ἄγραφα ἀνήκουν στὸν ὄρεινὸ ὄγκο τῆς Πίνδου καὶ ἀποτέλεσαν τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας κομβικὸ σημεῖο ἐπικοινωνίας μεταξὺ, ἀφενός, τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδας καὶ τοῦ Ἴονιου καί, ἀφετέρου, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ τῶν Παραδουνάβιων Ἡγεμονιῶν. Ἡ διασύνδεσή τους μὲ τὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα ἐπέτρεπε τὴν πρόσβαση καὶ ἔξοδο στὴ θάλασσα μὲ προορισμὸ τὴν Ἰταλία καὶ κατ' ἐπέκτασιν τὴ Δύση. Ἡ θέση τους αὐτῇ, ὡς πέρασμα πρὸς τὴ Δύση, ἀπέτρεψε τοὺς Ἄγραφιῶτες ἀπὸ τὴν ἀπομόνωση καὶ τοὺς παρεῖχε τὴ δυνατότητα νὰ εἶναι σὲ ἐπαφὴ μὲ τὶς ἐξελίξεις στὸν ὑπόλοιπο ἐλληνικὸ χῶρο.

Ἡ ἀνάπτυξη τῆς παιδείας βασίστηκε, κυρίως, σὲ λόγιους ἱερωμένους καὶ λειτουργοῦσε σὲ συνάρτηση μὲ τὴν ἐκκλησία καὶ τὶς κατὰ τόπους μονές, μὲ κυρίαρχο βέβαια τὸν ρόλο τῶν κοινοτικῶν θεσμῶν. Τὰ Ἄγραφα εὐτύχησαν τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας νὰ ἔχουν ὡς λειτουργοὺ ἀλλὰ καὶ θεμελιωτὴ τῆς παιδείας καὶ τῶν γραμμάτων στὴν περιοχὴ τὸν Εὐγένιο Γιαννούλη τὸν Αἰτωλὸ (περ. 1597-1682). Ὁ Εὐγένιος, γαλουχημένος ἀπὸ τὸν Κύριλλο Λούκαρι καὶ τὸν Θεόφιλο Κορυδαλλέα μὲ τὶς ἀρχὲς καὶ τὶς παραδόσεις τοῦ θρησκευτικοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ἐγκαινίασε στὴν περιοχὴ τῶν Ἀγράφων περὶ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνα τὴ συστηματικὴ καὶ ὀργανωμένη ἐκπαίδευση, βάσει τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀλλὰ καὶ θύραθεν κλασικῆς παιδείας, μὲ στόχο νὰ ὀργανώσει τὴ βιοτὴ τῶν μαθητῶν του καὶ τῆς κοινωνίας, κυρίως, μὲ τὴν κατὰ Χριστὸν παιδεία ἀλλὰ καὶ τὴ θύραθεν διδασκαλία τῶν γραμμάτων. Ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη μὲσω τοῦ

έμπορίου, πού άρχισε από τις άρχές του 17ου αιώνα, κινητοποίησε τις παραγωγικές δυνάμεις τής κοινωνίας και προκάλεσε την ανάγκη να ίκανοποιηθεί, σε κοινοτικό επίπεδο, ή ίδρυση σχολείων για την άτομική και κοινωνική μόρφωση, πρόοδο και ευημερία.

Τά παιδευτικά κέντρα των Άγράφων, από τα πρώτα στον έλλαδικό χώρο, παρά την προσπάθεια των δασκάλων τους, δέν είχαν διάρκεια και δέν απέδωσαν πιθανώς όσα ύποσχόταν ή δυναμική του Ευγενίου Γιαννούλη, ένός σπουδαίου λογίου και χαρισματικού δασκάλου τής εποχής. Οί μαθητές του έμειναν στη σκιά του δασκάλου τους, ένω ό σπουδαιότερος από αυτούς, ό Άναστάσιος Γόρδιος (1654-1729), πού θα μπορούσε με έπάρκεια να συνεχίσει τό έργο του, έπιζητούσε περισσότερο τον μοναχικό βίο και τή συγγραφή. Μάλιστα, τά περισσότερα και πλέον παραγωγικά χρόνια ό Γόρδιος διήλθε στο Αίτωλικό μαζί με τον έπίσης λόγιο άδελφό του ίερομόναχο Άθανάσιο τον Έλάχιστο. Άκόμη, χαρακτηριστικό των σχολείων ήταν ό συντηρητικός χαρακτήρας τους, χωρίς την ύπαρξη και προώθηση έπιστημονικών μαθημάτων, άν και σώζονται γραπτά τεκμήρια για τή διδασκαλία των μαθηματικών σε κάποια σχολεία των Άγράφων.

Άπό τον 17ο αιώνα, με τήν οικονομική ανάπτυξη πού παρατηρείται στα άστικά πεδινά και παραθαλάσσια κέντρα, έντάθηκε τό φαινόμενο τής αποδημίας των Άγραφιωτών στα νέα οικονομικά και παραγωγικά κέντρα έντός και έκτός τής όθωμανικής επικράτειας. Η μετανάστευση αυτή ευνόηθηκε και από τό γεγονός πώς, ένω ή γεωγραφία του χώρου παρείχε σχετική ασφάλεια, έντούτοις, ή περιοχή μαστιζόταν κατά περιόδους από έπιδρομές Τουρκαλβανών και άλλων ληστών αλλά και από τις έπιπτώσεις των βενετοτουρκικών πολέμων. Μεγάλα προβλήματα, έπίσης, προκαλούσε και ή φορολογική πολιτική του όθωμανικού κράτους. Όλα αυτά δημιουργούσαν ένα καθεστώς οικονομικής άνέχειας, πού ανάγκαζε τους Άγραφιώτες να αναζητούν καλύτερη τύχη σε άλλα μέρη τής Βαλκανικής, όπου ασχολήθηκαν κυρίως με τό έμπόριο. Οί Άγραφιώτες βαθμηδόν προσόδευσαν στα νέα μέρη αποδημίας τους και κατέστησαν άρωγοί και συμπαραστάτες του γενέθλιου τόπου τους και των συμπατριωτών τους.

Η περιοχή των Άγράφων με τις κοινότητές τους, όπως τό Πετρήλο, υπήρξαν ζωντανά κύτταρα του σκλαβωμένου Έλληνισμού και διατήρησαν ζωντανή την έλληνορθόδοξη συνείδηση και ταυτότητα στα χρόνια τής Τουρκοκρατίας. Οί λόγοι των Άγράφων στήριξαν αυτήν την προσπάθεια και συνέβαλαν στη διαμόρφωση τής νεοελληνικής έθνικής και θρησκευτικής ταυτότητας, πού όδήγησε, με αίτημα την άπελευθέρωση, στην επανάσταση του 1821.

ΤΟ ΠΕΤΡΗΛΟ

Τὸ Πετρήλο, χωριὸ τῆς ἱστορικῆς περιοχῆς τῶν Ἀγράφων, βρίσκεται στὸν κεντρικὸ χῶρο τῆς σημερινῆς Ἀνατολικῆς Ἀργιθέας, δυτικὰ τοῦ νομοῦ Καρδίτσας, μὲ ἔκταση 33.234 στρέμματα. Χωροταξικά, ἀνατολικά τοῦ Πετρήλου βρίσκεται ὁ Καρβασαράς, ΒΑ ἢ Φυλακτὴ (Σερμενίκο), ΒΔ τὸ Βλάσι, δυτικὰ τὸ Δροσάτο (Μεζῆλο), ΝΔ τὸ Φουντωτό (Κοπλέσι), νότια τὸ Τροβάτο τῆς Εὐρυτανίας καὶ ΝΑ τὰ Μεγάλα Βραγγιανὰ τῆς Εὐρυτανίας.¹ Κατὰ τὴν περίοδο τῆς πρώιμης Τουρκοκρατίας τὸ Πετρήλο ὑπαγόταν διοικητικὰ καὶ δημοσιονομικά, ὅπως καὶ τὰ ἄλλα χωριά τῶν Ἀγράφων, στὸ σαντζάκι τῶν Τρικάλων. Γιὰ τὸ Πετρήλο δὲν ὑπάρχουν πολλὲς πληροφορίες, ὅσον ἀφορᾷ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας. Ἐδῶ παρουσιάζονται νέα στοιχεῖα ἀπὸ πρόσφατα δημοσιευμένους πηγές. Πρόκειται, ἀφενός, γιὰ ὀθωμανικά κατάστιχα ποὺ ἀφοροῦν τὸ Πετρήλο καὶ, ἀφετέρου, γιὰ ἀναφορὲς γιὰ τὸ χωριὸ καὶ τοὺς κατοίκους του σὲ πρόσφατα δημοσιευμένους ἐπιστολὲς ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Εὐγενίου Γιαννούλη, τοῦ Ἀναστασίου Γορδίου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀθανασίου τοῦ Ἐλαχίστου.

I. ΟΘΩΜΑΝΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

Στὸ πρῶτο σωζόμενο ὀθωμανικὸ φορολογικὸ κατάστιχο τῆς περιοχῆς (ἔτ. 1454/5) τὸ Πετρήλο καταγράφεται ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ 80 περίπου χωριά τοῦ βιλαετίου τῶν Ἀγράφων. Τὸ κατάστιχο αὐτὸ σώζεται σήμερα στὴν Κωνσταντινούπολη, στὰ «Ἀρχεῖα Προεδρικοῦ Συμβουλίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Γενικὴ Διεύθυνση Ἐσόδων-Ἐξόδων» (Basvekalet Arsivi, Fonds maliyeeden mudevver), μὲ τὸν ταξινομικὸ ἀριθμὸ Maliyeeden Defter (MAD) 10. Εἶναι, βέβαια, γραμμένο στὴν ἀραβικὴ γραφὴ *tenki-i*, καὶ ἔχει ἐκδοθεῖ στὴ νεοτουρκικὴ (λατινικὴ γραφὴ) τὸ 2001 ἀπὸ τοὺς τούρκους καθηγητὲς Melek Delilbaşı καὶ Muzaffer Arıkan.² Στὴν ἔκδοση δὲν περιλαμβάνεται ἡ ἀπόδοση τῶν ὀνο-

---

1. Βλ. Ν. Κ. Χόντζιας, *Πετρίλο*, Ἀθήνα 1999, σ. 41.

2. Melek Delilbaşı – Muzaffer Arıkan, *Hicrî 859 tarihli Süret-i defter-i sancak-ı Tırhala*, metni bir giriş ile neşredenler, τ. I, [Türk Tarih Kurumu Basımevi], Ἰσχυροα 2001 (στὸ ἐξῆς

μάτων τῶν φορολογουμένων οἰκογενειῶν στή νέα τουρκική λατινική γραφή, ἔργο ποῦ ἀνέλαβε καί πραγματοποιοῖσε γιά λογαριασμό τῆς Πανευρυτανικῆς Ἑνώσεως ὁ ὀθωμανολόγος Γ. Λιακόπουλος. Ἡ μεταγραφή αὐτῆ εἶναι ἀνέκδοτη, καί ἐτέθη στή διάθεσή μας ἀπό τήν Πανευρυτανική Ἑνωση. Στό κατάστιχο παρατίθενται δημοσιονομικά καί δημογραφικά στοιχεῖα γιά τὸ Πετρήλο κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἐποχή. Συνολικά καταγράφονται 277 νοικοκυριά μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχηγῶν τῶν οἰκογενειῶν, 12 χῆρες μὲ τὰ ὀνόματά τους (ὡς ἀρχηγῶν οἰκογενειῶν) καί 22 ἄγαμοι ἐνήλικες, ἐπίσης μὲ τὰ ὀνόματά τους.³ Ὁ πληθυσμός,⁴ ὅπως φαίνεται καί ἀπὸ τὰ ὀνόματα, εἶναι ἀμιγῶς χριστιανικός.⁵ Καταγράφεται ἐπίσης παραγωγή σιταριοῦ, κριθαριοῦ, καλλιέργεια ἀμπελιῶν, καρυδιῶν, μελισσοκομικὴ δραστηριότητα, καθὼς καί δύο ὑδρομυλοὶ.⁶ Δὲν ἀναφέρεται ζωικὸ κεφάλαιο (αἰγοπρόβατα), διότι ἡ φορολογία ἐπὶ τῶν προβατοποιμνίων (*Âdet-i ağnâm-i*) δὲν καταμεριζόταν ἀπὸ τὴν ἐξουσία ἀνὰ χωριό, ἀλλὰ συνολικά γιά ὅλο τὸ βιλαέτι (περιφέρεια) τῶν Ἀγραίων.⁷ Ἡ τοπικὴ αὐτοδιοίκηση τοῦ βιλαετίου εἰσέπραττε τὸν φόρο καί τὸν ἀπέδιδε στὴν ὀθωμανικὴ διοίκηση ἐφάπαξ.

Τὸ Πετρήλο φορολογοῦνταν γιά 70 κοιλὰ σιτάρι μὲ 8 ἄσπρα ἀνὰ κοιλὸ καί γιά 70 κοιλὰ κριθάρι μὲ 5 ἄσπρα ἀνὰ κοιλό.⁸ Ἐπίσης, πλήρωναν φόρο

Delilbaşı – Arıkan I)· Melek Delilbaşı – Muzaffer Arıkan, *Hicri 859 tarihli Süret-i defter-i sancak- ı Tirhala*, τ. II: *Tırkıbasım*, [Türk Tarih Kurumu Basımevi], Ἄγκυρα 2001 (στὸ ἐξῆς Delilbaşı – Arıkan II).

3. Delilbaşı – Arıkan II, σ. 431a-434b.

4. Ὁ Β. Σπανός ὑπολογίζει, μὲ βάση αὐτὸ τὸ κατάστιχο, τὸν πληθυσμὸ τοῦ Πετρήλου σὲ 1.455 ἄτομα· βλ. Β. Σπανός, «Ἱστορικὰ στοιχεῖα γιά τοὺς οἰκισμοὺς Ἀνθηρό, Δροσάτο, Μεσοβούνη καί Πετρίλο (1454/55-1659)», *Ἱστορικὰ Ἀργιθέας Ἀγραίων, Πρακτικὰ Ἀ Συνεδρίου, Ἡ Ἀργιθέα στὴν Τουρκοκρατία ὡς τὸν 19ο αἰῶνα*, [Πολιτιστικὸς Σύλλογος Λεοντίτου «Ὁ Πλάτανος» – Ἱερὰ Μονὴ Σπηλιᾶς Ἀγραίων], Λεοντίτο 2007, σ. 229.

5. Ἐπίσης, ὁ ἀμιγῆς χριστιανικὸς πληθυσμὸς τοῦ Πετρήλου, ἀλλὰ καί γενικότερα τῆς περιοχῆς τῶν Ἀγραίων, ἀποδεικνύεται καί ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ φόρου ποῦ πλήρωναν τὰ χριστιανικά νοικοκυριά, ἐνῶ τὰ μουσουλμανικά νοικοκυριά πλήρωναν διαφορετικούς, χαμηλότερους φόρους· βλ. Νεοκλῆς Σαρρῆς, *Ὄσμανικὴ Πραγματικότητα*, τ. 2, ἐκδ. Ἀρσενίδης, Ἀθήνα 1990, σ. 191. Αὐτὸ ἀποδεικνύεται καί ἀπὸ τὰ κατάστιχα φόρου τοῦ σαντζακίου Τρικάλων, σὲ χωριά καί πόλεις ὅπου διέμενε μικτὸς πληθυσμός.

6. Βλ. Delilbaşı – Arıkan I, σ. 278.

7. Βλ. Delilbaşı – Arıkan I, σ. 269.

8. Τὸ ἄσπρο (*akçe*) ἦταν τὸ μόνο «ἐθνικὸ» νόμισμα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἀπὸ τὰ πρῶτα κιόλας χρόνια τῆς ἵδρυσῆς του, κομμένο κατὰ μίμησιν τῶν ἄσπρων τῶν Κομνηνῶν· βλ. Εὐτυχία Δ. Λιάτα, *Φλωρία δεκατέσσερα στένουον γρόσια σαράντα. Ἡ κυκλοφορία τῶν νομισμάτων στὸν ἐλληνικὸ χῶρο, 15ος-19ος αἰ.*, [Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν / Ἐθνικὸ Ἴδρυμα Ἐρευνῶν], Ἀθήνα 1996, σ. 83. Τὸ ἄσπρο ἦταν τὸ 1/120 τοῦ γροσιοῦ, τὸ δὲ γρόσι τῆς ἀπογραφῆς τοῦ ἔτ. 1454/5 εἶναι αὐτὸ ποῦ ἐκδόθηκε τὸ 1451/2

δεκάτης 40 άσπρα για τὰ ἀμπέλια, 30 άσπρα για τὰ μελίσσια καὶ 40 άσπρα για τὰ καρύδια. Ἀκόμη, πλήρωναν 10 άσπρα για κάθε ἕναν ἐκ τῶν 2 ὕδρομύλων.⁹ Ὁ ἐτήσιος οἰκογενειακὸς φόρος (İspence) ἦταν 20 άσπρα για κάθε ἕνα ἀπὸ τὰ 277 νοικοκυριὰ καὶ 6 άσπρα για κάθε μία ἀπὸ τὶς 12 χῆρες.¹⁰ Οἱ 22 άγαμοὶ ἐνήλικες δὲν πλήρωναν. Οἱ κάτοικοι τοῦ Πετρήλου συμμετεῖχαν –ἐπίσης ἀναλογικά– καὶ στὸν φόρο ἐπὶ τῶν προβατοποιμνίων ὄλου τοῦ βιλαετίου τῶν Ἀγράφων, ὁ ὁποῖος ἦταν 36.220 άσπρα,¹¹ καθὼς καὶ τὸν φόρο «γάμου», ὁ ὁποῖος συνεισπραττόταν μαζί με τὸν φόρο «ἐγκλημάτων» (Niyâbet ve arûsî-yî), ποὺ ἐπίσης πληρωνόταν ἐφάπαξ στὸ σύνολο τοῦ βιλαετίου τῶν Ἀγράφων καὶ ἀνερχόταν στὸ ποσὸν τῶν 11.000

καὶ εἶχε νόμιμο βάρος ἀπὸ τὴν ἀρχὴ 1,052 γραμμάρια· βλ. N. Beldiceanu – P. S. Nasturel, «Ἡ Θεσσαλία στὴν περίοδο 1454/55-1506», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο* 19 (1991) 98. – Για τοὺς φόρους ποὺ ἐπιβάλλονταν στὰ δημητριακὰ βλ. Σπ. Ἀσδραχᾶς, *Μηχανισμοὶ τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας στὴν Τουρκοκρατία (ΙΕ'-ΙΣΤ' αἰ.)*, ἐκδ. Θεμέλιο, Ἀθήνα 1978, σ. 34-35. – Οἱ ἀπογραφεῖς τοῦ καταστίχου ὀρίζουν πὼς δύο κοιλὰ τῶν Τρικάλων ἰσοδυναμοῦν με ἕνα yük (φορτίο, βάρος). Ὅμως, τὸ βάρος ἐνὸς yük δὲν ἦταν σταθερὸ, ἀλλὰ κυμαινόταν ἀπὸ 150 ἕως 205,4 κιλά (χιλιόγραμμα). Πάντως, σὲ ἀπογραφή τοῦ ἔτ. 1506 τὸ κοιλὸ Τρικάλων καθοριζόταν ὡς ἴσον με δύο κοιλὰ Κωνσταντινουπόλεως, τὸ ὁποῖο ζύγιζε 25,656 κιλά. Ἄρα, ἕνα κοιλὸ Τρικάλων = 51,32 κιλά· βλ. Delilbaşı – Arıkan I, φ. 7β· Beldiceanu – Nasturel, «Ἡ Θεσσαλία στὴν περίοδο 1454/55-1506», σ. 98, 125, 127, ὅπου καὶ σχετική βιβλιογραφία.

9. Βλ. Delilbaşı – Arıkan I, σ. 278. Για τοὺς φόρους σὲ ἀμπέλια, καρποφόρα δένδρα (καρύδια), μελίσσια, ὕδρομύλους, καὶ τὸν τρόπο ἀποδόσεώς τους, βλ. Ἀσδραχᾶς, *Μηχανισμοὶ τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας στὴν Τουρκοκρατία*, σ. 36-39.

10. Ὁ İspence ἦταν ἕνα εἶδος ἐθιμικῆς προσωπικῆς φορολογίας, ἀπαιτητῆς ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐνήλικες χριστιανοὺς ἄνδρες καὶ τὶς χῆρες (βλ. Ἀσδραχᾶς, *Μηχανισμοὶ τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας στὴν Τουρκοκρατία*, σ. 33). Ὁ φόρος ἦταν προοθωμανικῆς προελεύσεως, συμπεριλαμβανόταν στὰ ἔσοδα ἐνὸς τιμαρίου καὶ πληρωνόταν πάντοτε σὲ χρῆμα (βλ. Κ. Ε. Καμπουρίδης, *Ἡ νεότερη Ἑλλάδα μέσα ἀπὸ ὀθωμανικὲς ἀρχεαὶκὲς πηγές. Οἰκονομία, θεσμοὶ καὶ κοινωνία στὴ Θεσσαλία τοῦ 17ου αἰῶνα*, ἐκδ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 231). Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι δηλώνεται στὴν ἀρχὴ τοῦ καταστίχου τοῦ βιλαετίου τῶν Ἀγράφων πὼς ὁ οἰκογενειακὸς φόρος İspence εἶναι 25 άσπρα ἀνὰ νοικοκυριὸ (Delilbaşı – Arıkan I, σ. 269), στὴν περίπτωση τοῦ Πετρήλου –ὅπως καὶ σὲ μερικὰ ἄλλα χωριὰ τῶν Ἀγράφων– ὁ φόρος ἦταν 20 άσπρα, ἀπότοκο προφανῶς κάποιου προνομίου ποὺ παραχωρήθηκε σὲ αὐτὰ τὰ χωριὰ· βλ. Beldiceanu – Nasturel, «Ἡ Θεσσαλία στὴν περίοδο 1454/55-1506», σ. 109, ὅπου ἀναφέρεται πὼς: «Αὐτὴ ἡ φορολογικὴ ἐλάφρυνση εἶναι πράγματι τὸ τεκμήριο ἐνὸς προνομίου, τὸ ὁποῖο παραχώρησε ὁ κατακτητῆς καὶ ὑπονοεῖ, πιθανῶς, τὴ συνθηκολόγηση ἀνθρώπων τῶν Ἀγράφων καὶ τῶν περιχώρων με τὰ στρατεύματα τοῦ Μπαγιεζίτ Α'».

11. Ἡ φόρος ἐπὶ τῶν προβατοποιμνίων (Âdet-i aġnâm-ı), ποὺ ἀφοροῦσε ὄλο τὸ βιλαέτι (vilâyet-i), ὄλη τὴν περιφέρεια τῶν Ἀγράφων, ἦταν συνήθως ἕνα άσπρο για κάθε 3 πρόβατα, ἐκτὸς ἀμνοεπιφύων ἕως ἐνὸς ἔτους· βλ. Ἀσδραχᾶς, *Μηχανισμοὶ τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας στὴν Τουρκοκρατία*, σ. 38.

ἄσπρων.¹² Συνολικά, ἡ φοροδοτικὴ ἰκανότητα τοῦ Πετρήλου ἦταν 6.652 ἄσπρα.¹³ Ἀκόμη, μὲ βάση τὰ δημοσιευόμενα στὸ κατάστιχο στοιχεῖα γιὰ τὸ βιλαέτι τῶν Ἀγράφων, τὸ Πετρήλο, ὅπως καὶ σχεδὸν ὅλα τὰ χωριὰ τῶν Ἀγράφων, συνέβαλλε στὴ δημιουργία καὶ συντήρηση ἑνὸς ἐνόπλου σώματος τοῦ βιλαετίου, ποὺ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 30 ἐξοπλισμένους μάχιμους ἄνδρες, 45 πολεμιστὲς μὲ εἰδικὴ πανοπλία, 4 σκηνές, 4 τέντες εἰδικοῦ τύπου καὶ μία ἀλεξήλια σκηνή. Τὸ βιλαέτι τῶν Ἀγράφων ἦταν παραχώρηση στὸν σούμπαση τῶν Ἀγράφων μὲ νομέα του τὸν Χατζή-Μπέη, ὁ ὁποῖος ἦταν καὶ ὁ ὑπεύθυνος γιὰ τὴ συγκρότηση τοῦ ἐνόπλου σώματος τοῦ τιμαρίου.¹⁴ Στὸ κατάστιχο τὸ Πετρήλο δὲν φέρει τὸν χαρακτηρισμὸ «ἐκτὸς φορολογικοῦ καταλόγου»¹⁵ ἄρα προϋπῆρχε τοῦλάχιστον κατὰ τὴν προηγούμενη ἀπογραφή. Δεδομένου ὅτι οἱ ἀπογραφὲς τῶν στοιχείων καὶ δεδομένων τῶν τιμαρίων διενεργοῦνταν κάθε 30-40 χρόνια,¹⁶ τὸ Πετρήλο μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ πὼς εἶναι οἰκισμὸς τοῦλάχιστον τῆς ὕστερης βυζαντινῆς περιόδου. Στὴν προφορικὴ παράδοση τοῦ τόπου σώζεται ἡ πληροφορία πὼς ἡ παλαιὰ χωροθέτηση τοῦ χωριοῦ ἦταν κοντὰ στὸ φαράγγι «Σκαμνί» τοῦ Βλασιώτη ποταμοῦ, ὅπου βρισκόταν καὶ ὀθωμανικὸς ταχυδρομικὸς σταθμὸς.¹⁷ Τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ, κατὰ

12. Βλ. Ἀσδραχᾶς, *Μηχανισμοὶ τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας στὴν Τουρκοκρατία*, σ. 39-40: «Τὸ Niyâbet εἶναι ἕνα πρόστιμο ποὺ βαρύνει τοὺς φορολογουμένους μιᾶς φορολογικῆς ἐνότητας γιὰ ἐγκλήματα ποὺ διαπράχθηκαν μέσα στὰ ὄρια τῆς ἐνότητας αὐτῆς· τὸ arûsî εἶναι ἕνας δασμὸς ποὺ βαρύνει τοὺς γάμους, καὶ εἶναι τῆς τάξης τῶν 30 akse ὅταν πρόκειται γιὰ γυναίκα ποὺ παντρεύεται γιὰ πρώτη φορά, καὶ τῶν 15 akse ὅταν πρόκειται γιὰ γυναίκα ποὺ κάνει δευτέρου γάμο».

13. Delilbaşı – Arıkan I, σ. 278.

14. Delilbaşı – Arıkan I, σ. 269.

15. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐπαναλαμβανόμενη δίπλα στὶς ὀνομασίες πολλῶν χωριῶν φράση «ἐκτὸς φορολογικοῦ καταλόγου» βλ. Γιάν.-Ἀνάργ. Μαυρομύτης, «Ἄγραφα, ἔτος 1454/5 μ.Χ. Συμπλήρωμα στὰ προλεγόμενα», *Εὐρυτανικὰ Χρονικὰ* 25 (Ἰαν.-Φεβρ.-Μάρτ. 2008) 15, ὅπου ἀναφέρεται πὼς τὰ χωριὰ ποὺ φέρουν αὐτὴν τὴν ἔνδειξη σχηματίστηκαν τὴν περίοδο 1420-1454. Σύμφωνα μὲ τὸν Κ. Σπανό (προφορικὴ ἐνημέρωση), ἐνδεχομένως, ἡ ὥς ἄνω ἐγγραφή στὸ κατάστιχο μπορεῖ νὰ ἐκληφθεῖ καὶ ὡς δηλωτικὸ πὼς τὰ χωριὰ αὐτὰ σχηματίστηκαν μεταξὺ 1454/5 καὶ 1485 –ὅποτε τὸ ἐν λόγω κατάστιχο τὴν ἐπομένη σωζόμενη καὶ δημοσιευμένη ἀπογραφή– ἀπὸ κατοίκους οἱ ὁποῖοι πρὸ τοῦ 1454/5 εἶχαν ἐγκαταλείψει αὐτὰ τὰ χωριὰ, καὶ τὰ ἐπανεποίκησαν τὴν περίοδο αὐτή. Ἴσως, πάλι, κάποια χωριὰ δὲν καταγράφηκαν, ἐπειδὴ δὲν εἶχαν δοθεῖ σὲ κάποιον τιμαριοῦχο ἢ ἀπογράφηκαν στὸν πιὸ κοντινὸ οἰκισμὸ τους.

16. «Ἐπιπλέον, κάθε τριάντα-σαράντα χρόνια οἱ γραφιάδες τῆς χώρας (il-yazicilari), μὲ τὶς ἀπογραφὲς ποὺ διενεργοῦσαν, διαπίστωναν τὸ ὕψος τῶν ἐτησίων ἐσόδων, τὴν αὐξομείωσή τους, καὶ ἀνάλογα προέβιναν σὲ νέα κατανομή τῶν ἐδαφῶν» βλ. Σαρρῆς, *Ὄσμανικὴ Πραγματικὸτητα*, τ. 2, σ. 110.

17. Βλ. *Τουριστικὸς Ὁδηγὸς νομοῦ Καρδίτσας*, κείμενα Βασίλης Μαγόπουλος, [Νομαρχιακὴ Αὐτοδιοίκηση Καρδίτσας], Καρδίτσα 2010, σ. 73.

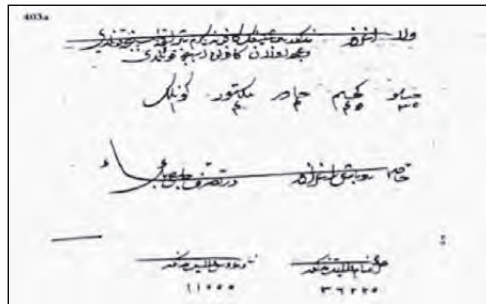

πᾶσαν πιθανότητα, εἶναι κυριωνυμικῆς προελεύσεως, ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ οἰκιστοῦ Πετρῆλος<Πέτρος.¹⁸

Στὴ συνέχεια παρατίθενται στὸ πρωτότυπο καὶ σὲ νεοελληνικὴ μετάφραση τὰ σχετικὰ ὀθωμανικὰ ἔγγραφα.

Α.

**Basvekalet Arsivi, Fonds maliyeeden mudevver (Κωνσταντινούπολη),
Maliyeeden Defter (MAD) 10**

Delilbaşı - Arıkan II, σ. 403a

ΜΕΤΑΓΡΑΦΗ (Delilbaşı – Arıkan I, σ. 269)

403a VILÂETI-I AĞRAFA

Mezkûr Subaşılığın kâfirine 25r akçe ispence konuldu ve mücerred olan kâfir-lere ispence konulmadı.

Cebelü	30
Keçim	45
Çadir	4
Trnktür	4
Günlük	1

18. Πετρίλον, πιθανῶς ἄρωμαυνικὸ Petrilu<Πέτρος. Πβ. καὶ βουλγ. κύριο ὄνομα Petríl<Реть+íl· βλ. Χαράλ. Π. Συμεωνίδης, *Ἐτυμολογικὸ Λεξικὸ τῶν Νεοελληνικῶν οἰκωνυμίων*, τ. 2, [Κέντρο Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου], Λευκωσία – Θεσσαλονίκη 2010, σ. 1135: «Τὸ τοπωνύμιο Πετρίλο εἶναι ἐλληνικόν. Πρόκειται γιὰ κυριωνύμιο, ποῦ δηλώνει ὅτι ὁ οἰκιστὴς τοῦ οἰκισμοῦ ὀνομαζόταν Πετρίλος<Πέτρος»· πβ. Β. Σπανός, «Ἱστορικὰ στοιχεῖα γιὰ τοὺς οἰκισμοὺς Ἄνθηρό, Δροσάτο, Μεσοβούνη καὶ Πετρίλο (1454/55-1659)», σ. 229. Πάντως, τὸ ὄνομα *Πετρῆλο* ἀναφέρεται καὶ στὴ βυζαντινὴ περίοδο ὡς κύριο ὄνομα στίς ἐκδοχῆς: *Πετρίλα, Πετρίλας, Πετρίλλας, Πετρίλας, Πετρίλας, Πετρίλας*· βλ. Erich Trapp, *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, CD-Rom-Version, Βιέννη 2001, 10, s. 5 (23020-23024)].

Hâshâ-I Subaşı-yı Ağrafa, der tasarruf-ı Hacı-Bey	
Âdet-i Subaşı-yı mezkûr	36.220
Niyâbet ve arûsî-yi vilâyet-i mezkûr	11.000

Μετάφραση

403a, ΒΙΛΑΕΤΙ ΑΓΡΑΦΑ

Ἐπιβάλλεται ὑπὲρ τοῦ εἰρημένου Σούμπαση προσωπικὸς φόρος 25 ἄσπρων γιὰ κάθε ζωντανὸ ἄπιστο ἄνδρα, ἐνῶ οἱ ἄγαμοὶ ἄπιστοὶ δὲν πληρώνουν.

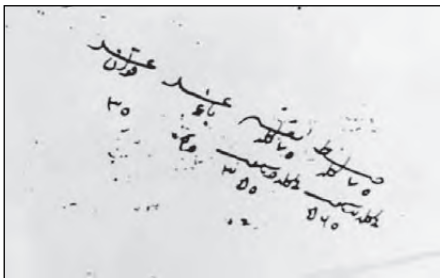
Ἐξοπλισμένοι μάχιμοὶ ἄνδρες	30
Πολεμιστὲς μὲ εἰδικὴ πανοπλία	45
Σκηνές/τέντες	4
Τέντες εἰδικοῦ τύπου	4
Ἀλεξήλια σκηνή	1

Παραχώρηση στὸν Σούμπαση τῶν Ἀγράφων, τὰ ὁποῖα νέμεται ὁ Χατζή-μπέης

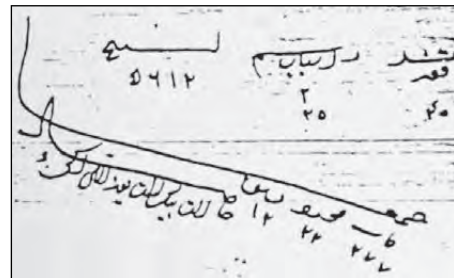
Φόρος προβάτων ὑπὲρ τοῦ ἀνωτέρω γιὰ ὅλο τὸ βιλαέτι	36.220 ἄσπρα
Φόρος, «δασμὸς γάμου», καὶ φόρος, «πρόστιμο γιὰ ἐγκλήματα» γιὰ ὅλο τὸ βιλαέτι	11.000 ἄσπρα

B.

**Basvekalet Arsivi, Fonds maliyeeden mudevver (Κωνσταντινούπολη),
Maliyeeden Defter (MAD) 10**

Delilbaşı – Arıkan II, σ. 434a

Delilbaşı – Arıkan II, σ. 435b

ΜΕΤΑΓΡΑΦΗ (Delilbaşî – Arıkan I, σ. 278)

KARYE-I PETRIL

434a

Hinta 70 kile fi kile 8, Yenûk 560

Şa'îr 70 kile fi kile 5, Yenûk 350

Öşr-i bağ 40

Öşr-i kovan 30

434b

Öşr-i koz 40

Resm-I âsiyâb 2 20

İspence 5.612

CEM AN

Hâne 277

Mücerred 22

Bîve 12

Hâsıl 6.652

Μετάφραση

Χωριό Πετρήλ

434a

Σιτάρι 70 κοιλά 8 άσπρα/κοιλό 560

Κριθάρι 70 κοιλά 5 άσπρα/κοιλό 350

Δεκάτη άμπελιών 40

Δεκάτη μελισσιών 30

Δεκάτη καρυδιών 40

434b

Δικαίωμα μύλων 2 20

Προσωπικός φόρος 5.612

Νοικοκυριά 277 20 άσπρα/
νοικοκυριό

Άγαμοι άρρενες 22 0

Χήρες 12 6 άσπρα/
νοικοκυριό

Σύνολο 6.652

ΟΝΟΜΑΤΑ ΑΡΧΗΓΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

Χωριό Πετρήλο

431b

1	Δημήτρης Ντορσιγιώρης	Δημήτρης Παπαβασίλης	Γιάννης Τσοβ<ι>ράνος	Δημήτρης Βασιλούρης	Γιάννης Κ(Τσ)ορκοβίτης	5
6	Δημήτρης Κ<ι>ρασιώτης(ς)	Μιχάλης Κ<ι>ρασιώτης(ς)	Γιάννης Κ<ι>ρασιώτης(ς)	Νικόλας Κ<ι>ρασιώτης(ς)	Μιχάλης Κ<ι>ρασιώτης(ς)	10
11	Δημήτρης Κ<ι>ρασιώτης(ς)	Κώστας Κ<ι>ρασιώτης(ς)	Άλέξης Κ<ι>ρασιώτης(ς)	Πέτρος Κ<ι>ρασιώτης(ς)	Μιχάλης Κ<ι>ρασιώτης(ς)	15
16	Στέφανος Κ<ι>ρασιώτης(ς)	άλλος Στέφανος Κ<ι>ρασιώτης(ς)	Δημήτρης Κ<ι>ρασιώτης(ς)	Νικόλας Κ<ι>ρασιώτης(ς)	Δημήτρης Μένιος	20

432a

21	Άντριάς Μίρζος	Στέφανος Μίρζος	Γιώργης Μίρζος	Δημήτρης Στανομίρο(ς)	Άγιογέρος Στανομίρο(ς)	25
26	Άντριγιάς Στανομίρο(ς)	Γιώργης Στανομίρο(ς)	Άλέξης Στανομίρο(ς)	Δημήτρης Στανομίρο(ς)	Μιχάλης Βαβνίτης	30
31	Μιχάλης Πετρολίτης	Νικόλας Νικολίτσης	Στέφανος Μίρζος	Γιώργης Παπαδόπουλος	Στάθης Σιμόνης	35
36	Άντριάς (Άνδρέας) Όρφανός	Γιώργης Κοθώνης	Βασίλης Όρφανός	παπᾶς Σκλόργιος	Δημήτρης Σκλόργιος	40
41	Θόδωρος Μελιγαλάς	Θόδωρος Βαβνίτης	Δημήτρης Ντορσιγιώρης	Στέφανος Ντορσιγιώρης	Γιάννης Ντορσιγιώρης	45
46	Πέτρος Χορκοβίτης	Γιάννης Χορκοβίτης	Στάθης Χορκοβίτης	Γιώργης Χορκοβίτης	Νικόλας Χορκοβίτης	50
51	Πέτρος Χορκοβίτης	Γιώργης Χορκοβίτης	Νικόλας Χορκοβίτης	Κοσμάς Κατούσιας	Γιώργης Κατούσιας	55
56	Άλέξης Κατούσιας	Μιχάλης Κατούσιας	Γιώργης Κατούσιας	Κώστας Κατούσιας	Στάθης Κατούσιας	60
61	Άντριγιάς Σκλόργιος	Θόδωρος Μάγειρος	Γιάννης Μάγειρος	Μανόλης Μάγειρος	Μανόλης Μάγειρος	65
71	Γιάννης Ζουπάνος	Γιώργης Ζουπάνος	Γκίνης (Γιάννης) Καρούτσης	Μιχάλης Κυρίτσης	Γιώργης Καλλιγράκος	75
76	Νικόλας Σκλόργιος	Άλέξης Σκλόργιος	Στάθης Νικολίτσης	Σταμάτης Νικολίτσης	Στάθης Όρφανός	80

Basvekalet Arsivi, Fonds maliyeeden mudevver (Κωνσταντινούπολη),
Maliyeeden Defter (MAD) 10

432a				431b
25	21	25	21	
30	26	30	26	
35	31	35	31	
40	36	40	36	
45	41	45	41	
50	46	50	46	
55	51	55	51	
60	56	60	56	(Karye-i Petril)
65	61	65	61	5
70	66	70	66	10
75	71	75	71	15
80	76	80	76	20
				1
				6
				11
				16

Χωριό Πετροῦλο
Delilbaşı – Arıkan II, σ. 431b Karye-I Petril

432b

81	Γιάννης Όρφανός	Στάνος Όρφανός	Μανόλης Όρφανός	Μιχάλης Όρφανός	Γιώργης Όρφανός	85
86	Γιώργης (άλλος) Όρφανός	Δημήτρης Όρφανός	Άλέξης Παπαδόπουλος	Άλέξης Σιμώνης	Μιχάλης Σιμώνης	90
91	Γιώργης Σιμώνης	Δημήτρης Σιμώνης	Πέτρος Παπαδόπουλος	Νικόλας Σιμώνης	Γιάννης Σιμώνης	95
96	Γιάννης Άγιογέρος	Μανώλης Σιμώνης	Μιχάλης Σιμώνης	Θωμάς Γουτζούρης	Γιάννης Γουτζούρης	100
101	Στάθης Πετρολότης	Γιώργης Πετρολότης	Παπᾶς Στέφανος	Παῦλος Φώτης	Παπᾶς Γιώργης	105
106	Πέτρος Όρφανός	Δημήτρης Όρφανός	Νικόλας Όρφανός	Γιάννης Όρφανός	Δημήτρης Όρφανός	110
111	Στέφανος Όρφανός	Γιάννης Όρφανός	Νικόλας Όρφανός	Κώστας Όρφανός	Στάθης Όρφανός	115
116	Γιάννης Όρφανός	Γιώργης Μαρίτσης	Νικόλας Όρφανός	Μανόλης Όρφανός	Δημήτρης Όρφανός	120
121	Γιάννης Στεφανόπουλος	Στέφανος Σκλόργιος	Πέτρος Κατούσιος	Νικόλας Όρφανός	Μιχάλης Μιχαλίσσης (-της)	125
126	Γιάννης Μιχαλίτσης	Κοσμάς Μιχαλίτσης	Γιώργης Χορκοβίτης	Δομένικος Γιρδιστάνος	Μανόλης Μαυρομάτης	130
131	Μιχάλης Δομένικας	Γιώργης Δομένικας	Νικόλας Πόθος	Γιώργης Μάγειρας	Βασίλης Όρφανός	135
136	Πέτρος Γραμματικός	Νικόλας Γουτζούρης	Νίκος Κυρίτσης	Θόδωρος Στεφανόπουλος	Νικόλας Στεφανόπουλος	140

		432b		
85	<p> بایسن استاوش منولس مخلص بوسس لغزاقوس لغزاقوس لغزاقوس لغزاقوس لغزاقوس </p>	81		
90	<p> لورکس صومس الکس الکس مخالس لغزاقوس لغزاقوس باپاقولوس سمیوتس سمیوتس </p>	86		
95	<p> بوسس صومس بوسس نقولس بانس سمیوتس سمیوتس باپاقولوس سمیوتس سمیوتس </p>	91		
100	<p> بانس منولس مخالس نولس بانس ایوبولس سمیوتس سمیوتس غوجوس غوجوس </p>	96		
105	<p> استاوش بوسس بانس پاولوس بانس پزولوس پزولوس لغزاقوس قوبس قوبس </p>	101		
110	<p> بوسس صومس نقولس بانس بانس لغزاقوس لغزاقوس لغزاقوس لغزاقوس لغزاقوس </p>	106		
115	<p> استاقول بانس نقولس منشاس استاوش لغزاقوس لغزاقوس لغزاقوس لغزاقوس لغزاقوس </p>	111		
120	<p> بانس بوسس نقولس منولس صومس لغزاقوس مارچس لغزاقوس لغزاقوس لغزاقوس </p>	116		
125	<p> بانس استاقول بوسس نقولس مخالس استاقول استاقول قانساس لغزاقوس لغزاقوس </p>	121		
130	<p> بانس فوزاس بوسس مخالس منولس مچاللسه مچاللسه خورصومس خورصومس مچاللسه </p>	126		
135	<p> مخلص بوسس نقولس بوسس والمس قونقاس قونقاس نوتوس قایروس لغزاقوس </p>	131		
140	<p> بوسس نقولس نقولس بوسس نقولس قالمسومس غوجوس قایروس لغزاقوس لغزاقوس </p>	136		

433a

141	Δημήτρης Στεφανόπουλος	Γιώργης Στεφανόπουλος	Δημήτρης Στεφανόπουλος	Μιχάλης Στεφανόπουλος	Γιάννης Στεφανόπουλος	145
146	Στέφανος Κόντος	Βασίλης Όρφανός	Κώστας Όρφανός	Γιώργης Όρφανός	Στάθης Όρφανός	150
151	Γιώργης Όρφανός	Νικόλας Όρφανός	Γιάννης Όρφανός	Δημήτρης Όρφανός	Θόδωρος Όρφανός	155
156	Νικόλας Όρφανός	Θόδωρος Όρφανός	Μανόλης Βασιλούρης	Στέφανος Βασιλούρης	Γιώργης Τσου(π)ράνος	160
161	Άντριγιάνς Τσουπράνος	Άλέξης Λεφτίτσης	Μιχάλης Γλάβας	Γιάννης Λεφτίτσης	Θόδωρος Τσουπράνος	165
166	Στάθης Γιργιωνίτης	Άλέξης Ντορσιγιώρης	Μανόλης Ντορσιγιώρης	Γκιώνης (άλβ. Γιάννης) Στεφανόπουλος	Μιχάλης Ντορσιγιώρης	170
171	Γιώργης Καλούτης	Γιάννης Ντορσιγιώρης	Μιχάλης Ντορσιγιώρης	Γιώργης Ντορσιγιώρης	Στέφανος Καλιγράκος	175
176	Στέφανος Ντορσιγιώρης	Νικόλας Ντορσιγιώρης	Γιώργης Ράικος	Μανόλης Τσουπράνος	Γιάννης Τσουπράνος	180
181	Δημήτρης Παπαγιώργη	Γιώργης Τσουπράνος	Στέφανος Παπαβασίλη	Δημήτρης Παπαβασίλη	Γιώργης Παπαβασίλη	185
186	Γιάννης Παπαβασίλη	Κώστας Παπαβασίλη	Γιώργης Παπαβασίλη	Μιχάλης Βασίλης	Νικόλας Παπαβασίλη	190
191	Άγιορανάς Παπαβασίλη	Θόδωρος Παπαβασίλη	Άλέξης Παπαβασίλη	Γιώργης Παπαβασίλη	Γιάννης Παπαβασίλη	195
196	Άλέξης Λέος ή Λόης	Γιάννης Λέος ή Λόης	Στέφανος Χορκοβίτης	Μιχάλης Χορκοβίτης	Γιώργης Χορκοβίτης	200

433a

145	صحنه‌سین	بوسه‌سین	صحنه‌سین	مغالبه‌سین	بایسه‌سین	141
150	بیتفاوش	واصله‌سین	صحنه‌سین	بوسه‌سین	استایشه‌سین	146
155	بوسه‌سین	نقدولک	بایسه‌سین	صحنه‌سین	نورسین	151
160	نقدولک	نورسین	میتولک	بیتفاوش	بوسه‌سین	156
165	لرزه‌سین	لک‌سین	مغالبه‌سین	بایسه‌سین	تورسین	161
170	بایسه‌سین	لک‌سین	میتولک	بوسه‌سین	مغالبه‌سین	166
175	بوسه‌سین	بایسه‌سین	مغالبه‌سین	بوسه‌سین	استایشه‌سین	171
180	استایشه‌سین	نقدولک	بوسه‌سین	میتولک	بایسه‌سین	176
185	بایسه‌سین	بوسه‌سین	استایشه‌سین	صحنه‌سین	بوسه‌سین	181
190	بایسه‌سین	بوسه‌سین	بایسه‌سین	مغالبه‌سین	بایسه‌سین	186
195	بایسه‌سین	بوسه‌سین	بایسه‌سین	بایسه‌سین	بایسه‌سین	191
200	لک‌سین	بایسه‌سین	استایشه‌سین	مغالبه‌سین	بوسه‌سین	196

433b

201	Μιχάλης Χορκοβίτης	Γιάννης Χορκοβίτης	Νικόλας Χορκοβίτης	Στάθης Χορκοβίτης	Μιχάλης Παπαβασίλης	205
206	Θόδωρος Παπαβασίλης	Μανόλης Παπαβασίλης	(άλλος) Μανόλης Παπαβασίλης	Γιώργης Παπαβασίλης	Γκιώνης Βασιλούρης	210
211	Δημήτρης Βασιλούρης	Στάθης Βασιλούρης	Νικόλας Βασιλούρης	Μιχάλης Βασιλούρης	Γιάννης Βασιλούρης	215
216	Μιχάλης Κουρούτης	Γκίνης Πετριλιώτης	Μιχάλης Όρφανός	Γιάννης Σγουρός	Μανόλης Χαλκιάς	220
221	Βασίλης Όρφανός	Δημήτρης Συμπαγής	Μιχάλης Σίμος	Δημήτρης Σίμος	Γιάννης Σίμος	225
226	Στέφανος Σίμος	Γιώργης Σίμος	χήρα Φροσύνη Μελιγαλά	Νικόλας Βασίλης	Κώστας Βασίλης	230
231	Στέφανος Βασίλης	Γιάννης Βασίλης	Γιώργης Βασίλης	Νικόλας Ντορσιγιώρης	Γιάννης Λόης	235
236	Θόδωρος Ντορσιγιώρης	Γιάννης Ντορσιγιώρης	Στέφανος Όρφανός	χήρα Θοδώρα Μελιγαλά	Παπᾶς Γιώργης	240
241	Γιώργης Χρυσός (Χρυσός)	Νικόλας Μαυρομάτης	Γιάννης Μαυρομάτης	Γιάννης Κολότης	Νικόλας Παπᾶς	245
246	Νικόλας Κολότης	Νικόλας Γιρδιστάνος	Μανόλης Γιρδιστάνος	Λύκας Γιρδιστάνος	Μιχάλης Γιρδιστάνος	250
251	Πέτρος Ραφτόπουλος	Μιχάλης Γιρδιστάνος	Γιάννης Γιρδιστάνος	Μιχάλης Γιρδιστάνος	Άντρίαις Πετριλιώτης	255
256	Γιώργης Γραμματικός	Παπᾶς Θόδωρος	Μιχάλης Γραμματικός	Γκίνης Ράφτης	Μιχάλης Ράφτης	260

434a

261	Στέφανος Ράφτης	Στέφανος Σκαρτσορίτης	Νικόλας Σκαρτσορίτης	Νικόλας Κολότης	Γιάννης Κολότης	265
266	Κώστας Πετριλιώτης	Παπᾶς Γιώργης	Νικόλας Παπαγιώργης	Στέφανος Παπαγιώργης	Παπᾶς Παπαγιώργη	270
271	Πέτρος Ραφτόπουλος	Ἄντριμᾶς Μελιγαλᾶς	χήρα Βρατσόσινα	χήρα Μαρία Μελιγαλᾶ	χήρα Κυράννα Δογκαρίνα	275
276	χήρα Βαϊνίτινα	χήρα Κύρκα Ὁρφانوῦ	χήρα Τοκαβίτη	Γιάννης Στέργιος	χήρα Μαυροματίνα (τοῦ Βαϊνᾶ, Βαγενᾶ)	280
281	χήρα Γλαβίνα	χήρα Γιργιωνίδενα	χήρα Βιρβορίνα	Γιώργης Γραμματικὸς	Γιάννης Γραμματικὸς	285
286	Παπᾶς Μανόλης	Παπᾶς Πέτρος	Θόδωρος Στίργης	(ἄγαμος) Νικόλας(ἄγ.) Παπᾶς	Μανόλης Μαυρομάτης	290
291	(ἄγ.) Μιχάλης Γιρδιστιᾶνος	(ἄγ.) Δημήτρης Κολότης	(ἄγ.) Πέτρος Κατούσινας	(ἄγ.) Πέτρος Ὁρφανὸς	(ἄγ.) Νικόλας Μάγειρος	295
296	(ἄγ.) Γιάννης Κουρούτης	(ἄγ.) Γιάννης Στεφανόπουλος	(ἄγ.) Σταμάτης Στεφανόπουλος	(ἄγ.) Παπᾶς Γιάννης	(ἄγ.) Γιώργης Νικολίτσης	300
301	(ἄγ.) Γιώργης Συριάνος	(ἄγ.) Γιώργης Παπαβασίλης	(ἄγ.) Στάθης Δροσιγιώρης	(ἄγ.) Δημήτρης Γιργιωνίτης	(ἄγ.) Νικόλας Μπόικος	305
306	(ἄγ.) Νικόλας Τσουπρᾶνος	(ἄγ.) Γιώργης Κολώνης	(ἄγ.) Γιώργης Ράφτης	(ἄγ.) Δημήτρης Μελιγαλᾶς	(ἄγ.) Γιάννης Μελιγαλᾶς	310
311	(ἄγ.) Νικόλας Σπυροᾶκος					

434a

265	استفادون	استفادون	استفادون	استفادون	استفادون	261
270	بوتاس	بوتاس	بوتاس	بوتاس	بوتاس	266
275	بروس	بروس	بروس	بروس	بروس	271
280	بريشة	بريشة	بريشة	بريشة	بريشة	276
285	بريشة	بريشة	بريشة	بريشة	بريشة	281
290	بروش	بروش	بروش	بروش	بروش	286
295	بروش	بروش	بروش	بروش	بروش	291
300	بروش	بروش	بروش	بروش	بروش	296
305	بروش	بروش	بروش	بروش	بروش	301
310	بروش	بروش	بروش	بروش	بروش	306
						311

بروش

ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΡΧΗΓΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ
ΣΤΗΝ ΝΕΑ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΓΡΑΦΗ

431b

κ̣arye-i Petril

1	Dimitris Dorşyoris	Dimitris Papavaşilis	Yanis Çoviranos	Dimitris Vasiluris	Yanis Corkovidis	5
6	Dimitris Ḳiranyoti	Miḥalis Ḳiranyoti	Yanis Ḳiranyoti	Niḳolas Ḳiranyoti	Miḥalis Ḳiranyoti	10
11	Dimitris Ḳiranyoti	Ḳostas Ḳiranyoti	Aleks Ḳiranyoti	Petros Ḳiranyoti	Miḥalis Ḳiranyoti	15
16	İstefanos Ḳiranyoti	İstefanos ḍiđer Ḳiranyoti	Dimitris Ḳiranyoti	Niḳolas Ḳiranyoti	Dimitris Menyos	20

432a

21	Andriyas Miryos	İstefanos Miryos	Yorgis Miryos	Dimitris İstanomiros	Ayoyeros İstanomiro	25
26	Andriyas İstanomiro	Yorgis İstanomiro	Aleks İstanomiro	Dimitris İstanomiro	Miḥalis Vaynidis	30
31	Miḥalis Petrolidis	Niḳolas Niḳolişis	İstefanos Miryos	Yorgis Papadopulos	İstasis Simonis	35
36	Andras Orfanos	Ḳosonis Yorgis	Vaşilis Orfanos	Papas İskloryos	Dimitris İskloryos	40
41	Todoros Meligalas	Todoros Vaynidis	Dimitris Dorşyoris	İstefanos Dorşyoris	Yanis Dorşyoris	45
46	Petros Ḥorkovidis	Yanis Ḥorkovidis	İstasis Ḥorkovidis	Yorgis Ḥorkovidis	Niḳolas Ḥorkovidis	50
51	Petros Ḥorkovidis	Yorgis Ḥorkovidis	Niḳolas Ḥorkovidis	Ḳozimas Ḳatuşas	Yorgis Ḳatuşas	55
56	Aleks Ḳatuşas	Miḥalis Ḳatuşas	Yorgis Ḳatuşas	Ḳostas Ḳatuşas	İstasis Ḳatuşas	60
61	Andriyas İskloryos	Todoros Mayiros	Yorgis Mayiros	Menolis Mayiros	Niḳolas Mayiros	65
66	Kostas Şiryanos	Yanis Şiryanos	Yorgis İskloryos	Ḳostas Jupanos	Dimitris Jupanos	70
71	Yanis Jupanos	Yorgis Jupanos	Ginis Ḳariçis	Miḥalis Ḳariçis	Yorgis Ḳaliğraços	75
75	Niḳolas İskloryos	Aleks İskloryos	İstasis Niḳolişis	İstemadis Niḳolişis	İstasis Orfanos	80

432b

81	Yanis Orfanos	İstanos Orfanos	Menolis Orfanos	Miḡhalis Orfanos	Yorgis Orfanos	85
86	Yorgis dīġer Orfanos	Dimitris Orfanos	Aleḡs Papaζopoulos	Aleḡs Simonis	Miḡhalis Simonis	90
91	Yorgis Simonis	Dimitris Simonis	Petros Papadopulos	Niḡolas Simonis	Yanis Simonis	95
96	Yanis Ayoyeros	Menolis Simonis	Miḡhalis Simonis	Tomas Ĝucuris	Yanis Ĝucuris	100
101	İstasis Petrolotis	Yorgis Petrolotis	Papas İstefanos	Pavlos Fotis	Papas Yorgis	105
106	Petros Orfanos	Dimitris Orfanos	Nikolas Orfanos	Yanis Orfanos	Di[m]jitrıs Orfanos	110
111	İstefanos Orfanos	Yanis Orfanos	Niḡolas Orfanos	Ḳostas Orfanos	İstasis Orfanos	115
116	Yanis Orfanos	Yorgis Mariġis	Niḡolas Orfanos	Menolis Orfanos	Dimitris Orfanos	120
121	Yanis İstefanopulo	İstefanos İskloryos	Petros Ḳatuşas	Niḡolas Orfanos	Miḡhalis Miḡhalışıs	125
126	Yanis Miḡhalışıs	Ḳozmas Miḡhalışıs	Yorgis Ḳorkovidis	Domeniḡas Ĝirdıştanos	Menolis Mavromadis	130
131	Miḡhalis Domeniḡas	Yorgis Domeniḡas	Niḡolas Bosos	Yorgis Mayiras	Vaşılıs Orfanos	135
136	Petros Ĝramatiḡos	Niḡolas Ĝucuris	Niḡos Ḳariġis	Todoros İstefanopulos	Niḡolas İstefanopulos	140

433a

141	Dimitris İstefanopulos	Yorgis İstefanopulo	Dimitris İstefanopulo	Miḡhalis İstefanopulo	Yanis İstefanopulo	145
146	İstefanos Ḳondas	Vaşılıs Orfanos	Ḳostas Orfanos	Yorgis Orfanos	İstasis Orfanos	150
151	Yorgis Orfanos	Niḡolas Orfanos	Yanis Orfanos	Dimitris Orfanos	Todoros Orfanos	155
156	Niḡolas Orfanos	Todoros Orfanos	Menolis Vasiluris	İstefanos Vasiluris	Yorgis Çu[p]ranos	160
161	Andriyas Çupranos	Aleks Leftisis	Miḡhalis Ĝlavas	Yanis Leftisis	Todoros Çupranos	165
166	İstasis Ĝiryonidis	Aleks Dorşyoris	Menolis Dorşyoris	Gönis İstefanopulos	Miḡhalis Dorşyoris	170

171	Yorgis Καλutiς	Yanis Dorşyoriς	Miħaliς Dorşyoriς	Yorgis Dorşyoriς	İςtefanos Καλιγρακος	175
176	İςtefanos Dorşyoriς	Niħolaoς Dorşyoriς	Yorgis Rayκος	Menoliς Çupranooς	Yanis Çupranooς	180
181	Dimitriς Papayorgi	Yorgis Çupranooς	İςtefanos Papavaşil	Dimitriς Papavaşil	Yorgis Papavaşiliς	185
186	Yanis Papavaşiliς	Κoςtaς Papavaşiliς	Yorgis Papavaşiliς	Miħaliς Vasiλις	Niħolaoς Papavaşiliς	190
191	Ayoranaς Papavaşiliς	Todorooς Papavaşiliς	Alekoς Papavaşiliς	Yorgis Papavaşiliς	Yanis Papavaşiliς	195
196	Alekoς Looς	Yanis Looς	İςtemadiς Horkovidiς	Miħaliς Horkovidiς	Yorgis Horkovidiς	200
<i>433b</i>						
201	Miħaliς Horkovidiς	Yanis Horkovidiς	Niħolaoς Horkovidiς	İςtafiς Horkovidiς	Miħaliς Papavaşiliς	205
206	Todorooς Papavaşiliς	Menoliς Papavaşiliς	Menoliς diğeri Papavaşiliς	Yorgis Papavaşiliς	Gonoiς Vasiluriς	210
211	Dimitriς Vasiluriς	İςtafiς Vasiluriς	Niħolaoς Vasiluriς	Miħaliς Vasiluriς	Yanis Vasiluriς	215
216	Miħaliς Kurutitiς	Giniς Petrolotiς	Miħaliς Orfanooς	Yanis Uzğuroος	Menoliς Harkâος	220
221	Vaşiliς Orfanooς	Dimitriς Şibayiς	Miħaliς Simooς	Dimitriς Simooς	Yanis Simooς	225
226	İςtefanos Simooς	Yorgis Simooς	bive Forşini Meliğala	Niħolaoς Vaşiliς	Κoςtaς Vaşiliς	230
231	İςtefanos Vaşiliς	Miħaliς Vaşiliς	Yorgis Vaşiliς	Niħolaoς Dorşyoriς	Yanis Looς	235
236	Todorooς Dorşyoriς	Yanis Dorşyoriς	İςtefanos Orfanooς	bive Todora Meliğala	Papaoς Yorgiς	240
241	Yorgis Huroος	Niħolaoς Mavromadiς	Yanis Mavromadiς	Yanis Kototiς	Niħolaoς Papaoς	245
246	Niħolaoς Kototiς	Niħolaoς Girdiςtanoος	Menoliς Girdiςtanoος	Liκaoς Girdiςtanoος	Miħaliς Girdiςtanoος	250
251	Petroς Raftopuloς	Miħaliς Girdiςtanoος	Yanis Girdiςtanoος	Miħaliς Girdiςtanoος	Andriyaoς Petrilotiς	255
256	Yorgis Ġramatiħo	Papaoς Todorooς	Miħaliς Ġramatiħo	Giniς Raftiς	Miħaliς Raftiς	260

434a

261	İstefanos Raftis	İstefanos İşkarçoridis	Niçolas İşkarçorid	Niçolas Çolotis	Yanis Çolotis	265
266	Çostas Petrolotis	Papas Yorgi	Niçolas Papayorgi	İstefanos Papayorgi	Papas Papayorgi	270
271	Petros Raftopulos	Andriyas Meligalas	bīve Ivratoşina	bīve Mariya Meligala	bīve Kirana Dorongarina	275
276	bīve Vaynitina	bīve Çurke Orfanu	bīve Toķaviti	Yanis İstiryis	bive Mavromatina	280
281	bīve İglavina	bīve Çiryonidina	bīve Virvorina	Yorgis Çramatiķo	Yanis Çramatiķo	285
286	Papas Menolis	Papas Petros	Todoros İstiryis	m(ücerred) Niçolas Papas	Menolis Mavromadis	290
291	Miħalis Çirdiştanos	Dimitris Çolotis	Petros Çatuşas	Petros Orfanos	Niçolas Mayiros	295
296	Yanis Çurutis	Yanis İstefanopulo	İstemadis İstefanopulo	Papas Yanis	Yorgis Niçolişis	300
301	Yorgis Şiryanos	Yorgis Papavaşilis	İstasis Dorşyoris	Dimitris Çiryonidis	Niçolas Boykos	305
306	Niçolas Çupranos	Yorgis Çolonis	Yorgis Raftis	Dimitris Meligalas	Yanis Meligalas	310
311	Niçolas Spirakos					

ΕΠΩΝΥΜΑ (* = χήρα)

Άγιογέρος	1	Μίρζος	4	1
Βαβνίδης	2	Μιχαλίτης		3
*Βαϊνίτινα	1	Μπόικος		1
Βασίλης	6	Νικολίτσης		4
Βασιλούρης	9	Ντορσιγιώρης		16
*Βιρβορίνα	1	Όρφανός		43
*Βρατσίνα	1	Παπαβασίλη		19
Γιργιωνίτης	3	Παπαγιώργη		4
Γιρδιστιάνος	9	Παπαδόπουλος		2
Γλάβας	2	Παπᾶς		1
Γουτζούρης	3	Πετριλιώτης		6
Γραμματιός	5	Πόθος		1
*Δογκαρίνα	1	Ράικος		1
Δομένικας	2	Ράφτης		4
Ζουπᾶνος	2	Ραφτόπουλος		2
Καλλιγρᾶκος	2	Σγουρός		1
Καλούτης	1	Σιμόνης		5
Καρύτσης	3	Σίμος		5
Κατούσιας	9	Σκαρτσορίτης		2
Κοθώνης	1	Σκλόργιος		6
Κολότης	5	Σπυρᾶκος		1
Κολώνης	1	Στεφανόπουλος		11
Κόντας	1	Στανομίρο(ς)		6
Κορκοβίτης	1	Στέργιος		2
Κουρούτης	2	Συμπαγής		1
Κ<ι>ρανιώτης	14	Συριάνος		1
Λεφτίτσης	2	*Τοκαβίτη		1
Λόης	3	Τσοβ<ι>ρᾶνος		1
Μάγειρος	6	Τσουπρᾶνος		7
Μαρίτσης	1	Φώτης		1
Μαυρομάτης	5	Χαλκιᾶς		1
Μελιγαλᾶς	7	Χορκοβίτης		16
Μένιος	1	Χρῦσος		1

ΙΕΡΕΙΣ: παπᾶ Στέφανος, παπᾶ Γιώργης (3), παπᾶ Νικόλας, παπᾶ Θόδωρος, παπᾶ Μανόλης, παπᾶ Πέτρος, παπᾶ Γιάννης, παπᾶ Σκλόργιος, παπᾶ Παπαγιώργης.

ΟΝΟΜΑΤΑ ΒΑΠΤΙΣΤΙΚΑ

ΑΝΔΡΩΝ		ΓΥΝΑΙΚΩΝ (χήρες)
Άλέξης	10	Βαϊνίτινα
Άντιγιᾶς (= Άνδρέας)	7	Βιβρορίνα
Βασίλης	4	Βρατοσίνα
Γιάννης (Γκίνης, Γκιώνης)	45	Γιργιωνίδενα
Γιώργης	46	Γκλαβίνα
Δημήτρης	28	Θ(ε)οδώρα
Δομένικος	1	Κούρκα
Θ(ε)όδωρος	12	Κυράνα
Θωμᾶς	1	Μαρία
Κοσμᾶς	2	Μαυροματίνα
Κώστας	9	Τοκαβίτη
Λύκας (Λουκᾶς)	1	Φροσύνη
Μανόλης	14	
Μιχάλης	31	
Νικόλας / Νίκος	36	
Παῦλος	1	
Πέτρος	12	
Στάθης (Εὐστάθιος)	12	
Σταμάτης	3	
Στάνος	19	
Στέφανος	1	
Άγιογέρος	1	
Άγρανᾶς	1	
Παπᾶς Σκλόργιος	1	
Παπᾶς Παπαγιώργη	1	

Τὰ βαπτιστικά ὀνόματα λήγουν σὲ -ης ἢ -ας ἀντὶ -ος: Γιώργης, Δημήτρης, Νικόλας κλπ. Τὸ -α τρέπεται σὲ -ε: Μανόλης-Μενόλης, Σταμάτης-Στεμάτης. Οἱ ὀθωμανοὶ ἀπογραφεῖς, μὴ μπορώντας νὰ προφέρουν ὀνόματα ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ δύο σύμφωνα, ἐνδιαθέτουν ἢ προσθέτουν φωνῆεν: Στάθης-Ίστάθης, Κρανωίτης-Κιρανωίτης. Ἡ σειρά τῶν ὁμοίων ἐπωνύμων φανερώνει ὅτι τὰ νοικοκυριά ἦταν τὸ ἓνα δίπλα ἢ κοντὰ στὸ ἄλλο καὶ ἀποτελοῦσαν μικροὺς συνουκισμούς (μαχαλάδες). Παρατηροῦμε λίγα ξένα βαπτιστικά: Γκίνης, Γκιώνης (ἀλβανικό), Δομένικας (= Κυριάκος). Ἐπίσης, ὑπάρχουν ἐπαγγελματικά ὀνόματα: Γραμματικός, Χαλκιᾶς, Ράφτης. Τὰ βαπτιστικά εἶναι κατὰ βάσιν χριστιανικά, ἐνῶ ἀπουσιάζουν ἀρχαιοελληνικά ὀνόματα.

κ.λπ.

Σε μεταγενέστερο φορολογικό κατάστιχο (έτ. 1485)¹⁹ τὸ Πετρήλο ἐμφανίζεται ὡς ὑπαγόμενο διοικητικὰ στὸ Φανάρι Καρδίτσας, ὅμως φορολογικά, ὡς ἐνότητα προσόδων, δηλώνεται ὡς ζιαμέτι τοῦ Ἀχμέτ μπέη μαζί με τὰ χωριὰ τῶν Ἀγραφῶν Μοναστηράκι, Κότλιανη καὶ Παραμερίτα. Τὸ Πετρήλο καταγράφεται με 130 νοικοκυριά, 26 χῆρες καὶ 30 ἀγάμους καὶ διαθέτει ἄλλες δύο συνοικίες: τὴ συνοικία Balaya, με 50 νοικοκυριά, 10 ἀγάμους καὶ 9 χῆρες, καὶ τὴ συνοικία Hafarma με 20 νοικοκυριά, 3 ἀγάμους καὶ 4 χῆρες. Ἡ συνολικὴ πρόσδοδος τοῦ χωριοῦ εἶναι 14.304 ἄσπρα.²⁰ Ἄν ὑπολογίσουμε πὼς κάθε χριστιανικὸ νοικοκυριὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ 4 περίπου μέλη καὶ με 3 μέλη τὰ νοικοκυριὰ τῶν χηρῶν, μπορούμε βásiμα νὰ ὑποθέσουμε πὼς οἱ κάτοικοι τοῦ Πετρήλου τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν περίπου χίλιοι (1.000).²¹ Τὸ κατάστιχο σώζεται ἀπὸ ἀντίγραφο του καὶ δὲν καταγράφει ὀνόματα ἀρχηγῶν οἰκογενειῶν (ἀνθρωπωνύμια φορολογουμένων).²² Σὲ ἕνα ἄλλο ὀθωμανικὸ φορολογικὸ κατάστιχο τοῦ έτ. 1521 τὸ Πετρήλο μαρτυρεῖται ὡς χάσι ποῦ ὑπάγεται πάλι στὰ Ἄγραφα, ἐνῶ διατηρεῖ τὴ δημογραφικὴ του εὐρωστία, καθὼς καταχωρίζεται με 293 νοικοκυριά-έστιες (hane) καὶ 13 χῆρες (bive), ἀποδίδοντας φορολογικὴ πρόσδοδο 9.984 ἄσπρων.^{22α}

19. Τὸ ἐξ ἀντιγραφῆς κατάστιχο σώζεται στὰ Ἀρχεῖα τοῦ Ἀνατολικοῦ Τμήματος τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Σόφιας ἄγιοι «Κύριλλος καὶ Μεθόδιος» (Narodna Biblioteka sv. «Kiril i Metodij», Orientalski Otdel), με τὴν ἔνδειξη Fond 166A, arhivna edinica 1142· βλ. Γ. Σαλακίδης – Ι. Θεοχαρίδης, *Ἡ Κεντρικὴ Ἑλλάδα τὸν 15ο αἰῶνα. Τὸ ἀνέκδοτο Ὀθωμανικὸ Κατάστιχο τοῦ 1485*, ἐκδ. Ἄντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2014, σ. 8.

20. Βλ. Σαλακίδης – Θεοχαρίδης, *Ἡ Κεντρικὴ Ἑλλάδα τὸν 15ο αἰῶνα*, σ. 184-185. Τὸ ζεαμέτιο (zeamet) εἶναι τιμάριο μεσαίου ἐτήσιου ἐσόδου μικρότερο ἀπὸ τὸ χάσι (has) καὶ μεγαλύτερο ἀπὸ τὸ κυρίως τιμάριο (timar), στὰ ὁποῖα διαιροῦνταν οἱ ἡμικρατικὲς γαῖες βλ. Σαρρῆς, *Ὀσμανικὴ Πραγματικότητα*, τ. 2, σ. 75-76, ὅπου ἐνδεικτικὰ σημειώνεται πὼς τὸν 15ο καὶ στίς ἀρχὲς τοῦ 16ου αἰ. τὰ ἔσοδα τῶν ζιαμετίων κυμαίνονταν ἀπὸ 14.876 ἕως 112.629 ἄσπρα, ἐνῶ ὁ τιμαριόυχος ἀποκαλοῦνταν *ζαίμης*. Γιά τὴ διάκριση τιμαρίων, ζεαμετίων καὶ χασίων βλ. Καμπουρίδης, *Ἡ νεότερη Ἑλλάδα μέσα ἀπὸ ὀθωμανικὲς ἀρχεακὲς πηγές*, σ. 207, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι: «Τὰ τιμάρια, τὰ ὁποῖα ἀπονέμονταν μόνον στίς περιοχὲς στίς ὁποῖες εἶχαν ἐδραιωθεί τὰ σαντζάκια καὶ μαζί με αὐτὰ τὸ ὀθωμανικὸ δίκαιο καὶ ἡ ὀθωμανικὴ διοίκηση, διακρίνονταν σὲ τρεῖς κατηγορίες: τὰ τιμάρια (timar), τὰ ὁποῖα εἶχαν ἐτήσια ἔσοδα γιὰ τὸν κάτοχό τους ἀπὸ 1.000 ἕως 19.999 ἄσπρα (akse), τὰ ζεαμέτια (zeamet), με ἐτήσια ἔσοδα ἀπὸ 20.000 ἕως 99.999 ἄσπρα καί, τέλος, τὰ χάσια (hass), με ἐτήσια ἔσοδα ἀπὸ 100.000 ἄσπρα καὶ πάνω».

21. Βλ. Beldiceanu – Nasturel, «Ἡ Θεσσαλία στὴν περίοδο 1454/55-1506», σ. 107· Καμπουρίδης, *Ἡ νεότερη Ἑλλάδα μέσα ἀπὸ ὀθωμανικὲς ἀρχεακὲς πηγές*, σ. 173.

22. Τὸ κατάστιχο φέρει τὴ χρονολογία ἔτους Ἑγίρας Μουχαρρέμ 890, ἡ ὁποῖα στὸ γρηγοριανὸ ἡμερολόγιο ἀντιστοιχεῖ στὸν Ἰαν.-Φεβρ. τοῦ έτ. 1485· βλ. Σαλακίδης – Θεοχαρίδης, *Ἡ Κεντρικὴ Ἑλλάδα τὸν 15ο αἰῶνα*, σ. 8.

22α. Βλ. 367 numaralı muhasebe-i vilayet-i rum-ili defteri ile 114, 390 ve 101 numaralı icmal defterleri (920-937/1514-1530) Ἄγκυρα 2007, σ. 190· 367 numaralı muhasebe-i vilayet-i rum-ili defteri ile 114, 390 ve 101 numaralı icmal defterleri (920-937/1514-1530) II, 101 numaralı tirhala livası icmal defteri (927/1521), σ. 39. Εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν κ. Κων. Καμπουρίδη γιὰ τὴ μετάφραση τοῦ ὀθωμανικοῦ χειρογράφου.

II. ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΛΟΓΙΩΝ

Από τὴ μελέτῃ τῆς ἐκ 1.100 περίπου ἐπιστολῶν ἀλληλογραφίας τριῶν σημαντικῶν λογίων τῶν Ἀγράφων, Εὐγενίου Γιαννούλη τοῦ Αἰτωλοῦ (περ. 1597-1682),²³ Ἀναστασίου Γορδίου (1654-1729)²⁴ καὶ Ἀθανασίου Ἐλαχίστου τοῦ ἐξ Ἀγράφων (περ. 1660-1717),²⁵ προκύπτει σαφῶς σχέση καὶ τῶν τριῶν μετὰ τὴν περιοχὴ τοῦ Πετρήλου καὶ τὶς τοπικὲς διοικητικὲς καὶ ἐκκλησιαστικὲς ἀρχές. Οἱ ἐπιστολὲς αὐτῶν τῶν λογίων – ἔχουν ἔμμεσες ἢ ἄμεσες ἀναφορὲς στὸ Πετρήλο – καλύπτουν χρονικὰ μίαν περίοδο 56 ἐτῶν: ἀπὸ τὸ 1665 ἕως τὸ 1721. Βάσει τοῦ περιεχομένου τους καταδεικνύεται πὼς καὶ οἱ τρεῖς αὐτοὶ λόγοι τῶν Ἀγράφων

23. Γιὰ τὸν Εὐγένιο Γιαννούλη τὸν Αἰτωλὸ βλ. Πάνος Βασιλείου, *Ὁ μεγάλος Διδάσκαλος τοῦ Γένους Εὐγένιος Γιαννούλης ὁ Αἰτωλὸς καὶ οἱ σπουδαιότεροι μαθητὲς τῶν Σχολῶν τῶν Ἀγράφων*, ἐκδ. Στέφ. Βασιλόπουλος, Ἀθήνα 21985· Ἐλπίδα Καραπάνου-Παπαδοπούλου, *Εὐγένιος Γιαννούλης ὁ “Αἰτωλὸς”*, Ἀγρίνιο 1988· *Εὐγενίου Γιαννούλη τοῦ Αἰτωλοῦ Ἐπιστολές*, Κριτικὴ ἔκδοσις, ἐπιμ. Ι. Ε. Στεφανῆς - Νίκη Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδῃ [Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλολ. Σχολῆς Πανεπ. Θεσσαλονίκης, περ. Β', Τμ. Φιλολ., Παράρτημα 1], Θεσσαλονίκη 1992· *Ἱερὰ Μητρόπολις Καρπενήσιου – Σύνδεσμος «Εὐγένιος ὁ Αἰτωλὸς»*, *Σύναξις. Εὐγένιος Γιαννούλης ὁ Αἰτωλὸς καὶ ἡ ἐποχὴ του, Καρπενήσιον, 12-14 Ὀκτωβρίου 1984, Πρακτικά*, ἐπιμ. Παν. Κ. Βλάχος, Ἀθήνα 1986.

24. Περί τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Γορδίου βλ. Π. Βασιλείου, « Ὁ Ἀναστάσιος Γόρδιος καὶ τὸ ἔργον του (1654-1729) », *Θεσσαλικά Χρονικά* 10 (1971) 129-156· τοῦ ἰδίου, *Ὁ μεγάλος Διδάσκαλος τοῦ Γένους Εὐγένιος Γιαννούλης ὁ Αἰτωλὸς καὶ οἱ σπουδαιότεροι μαθητὲς τῶν Σχολῶν τῶν Ἀγράφων*, ἐκδ. Στέφ. Βασιλόπουλος, Ἀθήνα 21985, σ. 168 κ.ἐξ· Μάρκος Α. Γκιόλιας, *Ἱστορία τῆς Εὐρυτανίας στοὺς Νεότερους Χρόνους (1393-1821)*, ἐκδ. Πορεία, Ἀθήνα 1999, σ. 462-476· Χριστόφ. Δ. Ἀλεξάκης, *Μεγάλα Βραγγιανὰ καὶ Ἑλληνομουσεῖον Ἀγράφων*, Ἀθήνα 1990, σ. 174-193· Γιάννης Β. Καρύτσας, *Οἱ Αἰτωλοὶ Διδάσκαλοι*, Ἀθήνα 2002, σ. 223-254· Κ. Θ. Δημαρᾶς, *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*, ἐκδ. Γνώση, Ἀθήνα 92000, σ. 138-140, καὶ G. Podskalsky, *Ἡ Ἑλληνικὴ Θεολογία ἐπὶ Τουρκοκρατίας 1453-1821, μετάφρασις π. Γ. Δ. Μεταλληνός*, ἐκδ. MIET, Ἀθήνα 22008, σ. 383-386. Ἐπίσης, βιογραφικὰ τοῦ Γορδίου βλ. στὸ *Ἀναστάσιος Γόρδιος, Ἀλληλογραφία (1675-1728)*, Ἐκδοσις: Χαρίτων Καρανάσιος – Ἰωάννα Κόλια, Προλεγόμενα-Σχόλια: Χαρίτων Καρανάσιος, τ. Α'-Β', [Κέντρον Ἐρεύνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ / Ἀκαδημία Ἀθηνῶν], Ἀθήνα 2011, σ. 25-39 (στὸ ἐξῆς Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*), ὅπου ἀρκετὰ μέχρι τώρα δεδομένα στοιχεῖα ἀπὸ τὸν βίον καὶ τὸ ἔργο τοῦ Γορδίου ἀναθεωροῦνται καὶ τακτοποιοῦνται βάσει γραπτῶν πηγῶν (ἐπιστολῶν) τοῦ ἰδίου τοῦ Γορδίου.

25. Γιὰ τὸν ἀδελφὸ τοῦ Γορδίου Ἀθανάσιο τὸν Ἐλάχιστο βλ. Ἰωάννα Κόλια, « Ἀθανάσιος ἱερομόναχος ὁ ἐξ Ἀγράφων (1656;-1719). Ἡ ἐπιστολογραφία του », *Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά* 3 (1990), 215-254 (στὸ ἐξῆς Κόλια 1990), καὶ Ἰωάννα Κόλια, « Ἀθανάσιος ἱερομόναχος ὁ ἐξ Ἀγράφων (†1719). Ἡ ἐπιστολογραφία του », *Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά* 4 (1992) 81-159 (στὸ ἐξῆς Κόλια 1992). Ἐπίσης, βλ. Ἀγγελικὴ Σκαρβέλλη-Νικολοπούλου, « Ἀθανάσιος ἱερομόναχος ὁ ἐλάχιστος, ὁ ἐξ Ἀγράφων », *Σύναξις*, ὁ.π., σ. 527-531.

καὶ τῆς Αἰτωλίας ἐπισκέφθηκαν, σὲ διαφορετικὰ χρονικὰ διαστήματα, τὸ Πετρῆλο καὶ εἶχαν στενὲς σχέσεις μὲ τὴ μονὴ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου τοῦ Πετρῆλου καὶ τὴν τοπικὴ κοινωνία, σὲ μία ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία τὸ Πετρῆλο ἦταν τὸ μεγαλύτερο σὲ πληθυσμὸ χωριό, ἀπὸ τὰ περίπου 150 τῆς περιφέρειας (ναχιγιέ) τῶν Ἀγρῶνων, ἐνῶ ἀποτελοῦσε σημαντικὸ διαμετακομιστικὸ κόμβο στὸ δίκτυο ἐπικοινωνίας τῆς Δυτ. Στερεᾶς Ἑλλάδας καὶ τῶν νήσων τοῦ Ἰονίου μὲ τὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλίας καὶ τὴ Βόρεια Ἑλλάδα. Οἱ ἐπιστολὲς τῶν τριῶν αὐτῶν σημαντικῶν λογίων παραδίδουν πληροφορίες γιὰ ἀρκετὰ πρόσωπα τῆς τοπικῆς κοινωνικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς τοῦ τόπου. Ἰδιαιτέρα, ὁ Εὐγένιος Γιαννούλης καὶ ὁ Ἀναστάσιος Γόρδιος, μὲ τὴ λογιούνη τους καὶ τὸ κῦρος τους, ἔχαιραν ἐμπιστοσύνης καὶ ἐκτιμῆσεως ἀπὸ τὶς διοικητικὲς καὶ τὶς ἐκκλησιαστικὲς ἀρχὲς τοῦ τόπου, οἱ ὁποῖες ἀπευθύνονταν σὲ αὐτοὺς γιὰ τὴ διευθέτηση ὑποθέσεων τους ἢ καὶ διαφορῶν τους.

1. Ἀλληλογραφία τοῦ Εὐγενίου Γιαννούλη

Ὁ λόγιος, ἱερομόναχος καὶ ὄσιος πλέον τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας Εὐγένιος Γιαννούλης,²⁶ μὲ καταγωγὴ ἀπὸ τὸ Μέγα Δένδρο τοῦ Θέρμου τῆς Αἰτωλίας, ὡς δόκιμος μοναχὸς καὶ μαθητὴς στὰ πρῶτα του νεανικὰ χρόνια, βρέθηκε στὴ μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Τροβάτου τῶν Ἀγρῶνων, περιοχὴ ὁμορῆ καὶ πλησιόχωρη στὸ Πετρῆλο, καὶ ἐνδεχομένως ἀπὸ τότε εἶχε γνωρίσει τὸν τόπο αὐτὸ καὶ τοὺς ἀνθρώπους του.²⁷ Ὅμως στὰ τελευταῖα 21 ἔτη τοῦ βίου του (1661-1682) ὁ Εὐγένιος ἐπέλεξε τὰ Μεγάλα Βραγγιανὰ τῶν Ἀγρῶνων²⁸ –Βραγιανὰ, ὅπως ἦταν τότε ἡ ὀνομασία τους–, μετὰ ἀπὸ παράκληση τῶν προσεστώτων καὶ τῶν κατοίκων τους, ὡς ἔδρα μόνιμης σχεδὸν μοναχικῆς διαβίωσης καὶ διδασκαλίας του. Ἐκεῖ ἐκοιμήθη στίς 6 Αὐγ. 1682 καὶ ἐτάφη κατ' ἐπιθυμίαν του στὸν νάρθηκα τῆς μονῆς τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς.²⁹ Στὸ διάστημα αὐτὸ τῶν 21 ἐτῶν, σχεδὸν συνεχοῦς παραμονῆς του στὴν περιοχὴ τῶν Ἀγρῶνων, πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν τρεῖς ἐπιστολὲς τοῦ Εὐγενίου ποὺ σώζονται κάποιες ἀναφορὲς στὸ Πετρῆλο.

26. Περὶ τῆς ἀγιοκατατάξεως τοῦ Εὐγενίου Γιαννούλη βλ. Π. Κ. Βλάχος, *Ἡ εἰς Ἅγιον ἀνακήρυξις Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ*, Ἀθήνα 2008.

27. Βλ. Ἀναστάσιος Γόρδιος, *Βίος τοῦ ... Εὐγενίου Ἰωαννουλίου τοῦ ἐξ Αἰτωλίας ...*, στὸ Κ. Ν. Σάθας, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. 3, Βενετία 1872, σ. 426-427.

28. Στὸ ἴδιο, σ. 458.

29. Ὁ Γόρδιος (στὸ ἴδιο, σ. 478-479) γράφει γιὰ τὸν Γιαννούλη: «... καταλύει τὸν βίον ... ἔτει τῷ ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οικονομίας χιλιοστῶ ἑξακοσιοστῶ ὀγδοηκοστῶ δευτέρῳ αὐγούστου μηνὸς πέμπτην ἡμέραν ἄγοντος καθ' ὥραν πρῶτην ἢ δευτέραν τῆς μετ' αὐτὴν νυκτός...».

Ἡ πρώτη ἐξ αὐτῶν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Εὐγενίου Γιαννούλη εἶναι ἀχρο-
 νολόγητη, ἀποστέλλεται στὸν πρωτοπαπᾶ Ἄρτης Χριστόδουλο,³⁰ καὶ σώζεται
 σὲ τρεῖς κώδικες: στὸν κώδ. 693 τῆς I. M Ἀγ. Παντελεήμονος Ἀγ. Ὅρους, στὸν
 κώδ. 122 τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης καὶ στὸν κώδικα 118/10 τῆς Ἑλληνικῆς
 Κοινότητος τῆς Τεργέστης.³¹ Βασικὸς κώδικας διάσωσης τῆς ἐπιστολῆς ὁ κώδ.
 Παντελεήμονος 693, καθὼς σὲ αὐτὸν ἡ ἐπιστολὴ ἀντιγράφεται ἀπὸ τὸν Ἀθα-
 νάσιο τὸν ἐξ Ἀγράφων, τὸν ἀδελφὸ τοῦ Γορδίου, στὸ Αἰτωλικὸ τὴν περίοδο
 τῆς κοινῆς ἐκεῖ διαμονῆς καὶ διδασκαλίας τους στὴ Σχολὴ Γραμμάτων τοῦ
 Αἰτωλικοῦ, ἀπὸ ἀρχεῖο ἐπιστολῶν ποὺ διατηροῦσε ὁ Γόρδιος. Ὁ κώδικας, ποὺ
 περιέχει ἐπιστολὲς λογίων τῆς Τουρκοκρατίας καὶ ἠθικὰ καὶ θρησκευτικὰ κεί-
 μενα, εἶναι καὶ ἓνα ἀρχεῖο ἐπιστολῶν τοῦ Εὐγενίου, τοῦ Γορδίου καὶ τοῦ Ἀθα-
 νασίου κ.ἄ. ἀντιγραμμένων, ἐναλλάξ, ἀπὸ τὸν Γόρδιο καὶ τὸν ἀδελφὸ του Ἀθα-
 νάσιο γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν μαθημάτων τῆς Σχολῆς τοῦ Αἰτωλικοῦ.³² Ἡ ἐπιστολὴ
 στὸ ἐν λόγω χειρόγραφο δὲν φέρει, ὅπως συνηθίζεται, στὸ τέλος τῆς τὸν τόπο
 ἀποστολῆς. Αὐτὸς δηλώνεται ὡς «ἀπὸ τοῦ Πετρήλου», μὲ διαφορετικὴ μελάνη,
 στὸ δεξιὸ περιθώριο τοῦ φ. 32' τοῦ κώδ. Παντελεήμονος 693. Ἡ ἐπιστολὴ –βρι-
 σκόταν στὰ σκόρπια φύλλα τοῦ Ἀρχείου τοῦ Γορδίου– σώζεται πιθανότατα ἀπὸ
 ἀντίγραφο τῆς καθαρογραμμένης. Ἐνδεχομένως γι' αὐτὸ καὶ δὲν φέρει χρονο-
 λόγηση. Αὐτὴ γράφτηκε στὴν καθαρογραμμένη ἀποσταλεῖσα. Ὁ Γόρδιος ἤξερε
 ὅμως πὼς γράφτηκε στὸ Πετρήλο, καθὼς συνόδευε τὸν δάσκαλό του, ὥστε πρό-
 σθεσε τὴν ἔνδειξη τόπου στὸν κώδ. Παντελεήμονος 693 ἢ ὑπέδειξε στὸν Ἀθα-
 νάσιο νὰ τὸ προσθέσει. Χρονολογικά, πιθανῶς ἡ ἐπιστολὴ μπορεῖ νὰ τοποθε-
 τηθεῖ περὶ τὸ 1674-76, ὅταν, σύμφωνα μὲ τὸν βίο τοῦ Εὐγενίου Γιαννούλη, αὐτὸς
 βρέθηκε στὸ Αἰτωλικό.³³ Ὡς πιθανότερη χρονολόγηση μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ τὸ
 ἔτος 1674, καθὼς στὴν πρώτη σωζόμενη ἐπιστολὴ τοῦ Γορδίου, μὲ χρόνον ἀπο-
 στολῆς τὴ 10η Ἰανουαρίου 1675, ὁ Γόρδιος βρίσκεται μὲ τὸν Εὐγένιο στὴν Κα-
 τοχὴ Αἰτωλικοῦ,³⁴ ἐνῶ ὁ Εὐγένιος στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν πρωτοπαπᾶ

30. Βλ. *Εὐγενίου Γιαννούλη Ἐπιστολές*, σ. 422, ἐπ. 229 (προσφώνηση): «Τῷ αἰδε-
 σιμωτάτῳ καὶ λογιωτάτῳ ἀγίῳ πρωτοπαπᾶ τῆς ἀγιωτάτης ἐκκλησίας Ἄρτης κυρίῳ Χρι-
 στοδούλῳ σωτηρίαν τὴν παρὰ θεοῦ σὺν τοῖς λοιποῖς ἐν Χριστῷ ἀδελφοῖς καὶ φίλοις».

31. *Στὸ ἴδιο*.

32. Γιὰ τὴν περιγραφή τοῦ κώδ. Παντελεήμονος 693 βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*,
 τ. Α', σ. 110-113.

33. «...εἰς Ναύπακτον τὴν προκαθεζομένην πόλιν τῆς Αἰτωλίας, διὰ τῆς πατρίδος, τὸ
 Μέγα Δένδρο φημί, καταβαίνει, μηδένα τῶν ἐκ τῆς συνοδίας αὐτοῦ συνεπτόμενον ἔχων,
 πλὴν ἐμοῦ· κακείθεν εἰς Μεσολόγκιον ἔρχεται, καὶ ἐξ αὐτοῦ πάλιν εἰς τὸ Ἀνατωλικόν»
 Γόρδιος, *Βίος τοῦ ... Εὐγενίου Ἰωαννουλίου τοῦ ἐξ Αἰτωλίας*, σ. 468.

34. «Ἀπὸ τὴν Κατοχὴν τῆς Ἀκαρνανίας, ἀχосέ' ἰανουαρίου ἰ'. Ὁ Ἀλέξιος»· βλ. Γόρ-
 διος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 220. Τὸ 1675 ὁ Γόρδιος, ὡς κοσμικός, ἔφερε τὸ βαπτιστικὸ
 του ὄνομα, Ἀλέξιος.

Χριστόδουλο γράφει πώς προτίθεται να μεταβεί στο Αιτωλικό, όπου του διατίθεται κατάλυμα για διαμονή.³⁵ Ἡ επίσκεψη στο Πετρήλο πρέπει να τοποθετηθεί στο δεύτερο εξάμηνο του 1674, διότι ο Εὐγένιος ἀναφέρει πώς τὸν Μάιο βρισκόταν στο Μοσχολούρι· εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸν μῆνα Μάιο γινόταν ἡ μεγάλη ἐτήσια ἐμποροπανήγυρη τοῦ Μοσχολουρίου.³⁶ Γράφει σχετικά γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα ὁ Εὐγένιος: «Τῆς πέμπω τὰ γράμματα τοῦ κὺρ Λεοντίου ὀπίσω, διατὶ ἐκείνον εἰς τὴν κοινὴν τοῦ μοσχολουρίου πανήγυριν τὸν ἐχάσαμεν ἀπὸ μπρὸς μας ... Ἐπήγαμεν ὕστερα εἰς τὰ Ἄγραφα».³⁷ Ἐπομένως, πιθανότερο χρονικὸ διάστημα διαμονῆς στο Πετρήλο μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1674.³⁸

Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο ἢ ἐπιστολὴ εἶναι ἐλεγκτικὴ τοῦ ἐπισκόπου Ἄετοῦ γιὰ τὴν πρὸς τὸν Εὐγένιο συμπεριφορὰ του,³⁹ ἀλλὰ καὶ ἀπαντητικὴ σὲ μὴ σωζόμενη ἐπιστολὴ τοῦ Χριστοδούλου, μὲ τὴν ὁποία τὸν βεβαιώνει γιὰ

35. «Ἀλλὰ τώρα βουλόμεθα σὺν θεῷ καὶ δι' εὐχῶν ὑμετέρων νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ παράλια τὰ Αἰτωλικά, εἰς ὃ νῦν ὑπὸ τῆς τύχης κατάλυμα οἰκεῖν ἐλάχομεν» βλ. *Εὐγενίου Γιαννούλη Ἐπιστολές*, σ. 423, ἐπ. 229.

36. Σχετικὰ μὲ τὸν χρόνον ὀργάνωσης τῆς ἐμπροπανήγυρης τοῦ Μοσχολουρίου βλ. Ν. Καραφύλλης, *Τὸ Μοσχολούρι διηγείται τὴ δόξα του*, [Μορφωτικὸς καὶ Ἐκπολιτιστικὸς Σύλλογος Μοσχολουριωτῶν «Ἡ Ἄρνη»], Μοσχολούρι 2005, σ. 83-86.

37. Βλ. *Εὐγενίου Γιαννούλη Ἐπιστολές*, σ. 424, ἐπ. 229.

38. Μία ἄλλη ὑπόθεση ποὺ μπορεῖ νὰ γίνῃ σχετικὰ μὲ τὴ χρονολόγηση τῆς ἐπιστολῆς εἶναι πὼς αὐτὴ ἐγράφη περὶ τὸ 1645. Αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ τὸ γεγονός πὼς αὐτὴ σώζεται στὸν κώδ. 118/10 τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Τεργέστης μαζί μὲ ἄλλη, ἀγνώστου ἀποστολέα, ποὺ ἀπευθύνεται στὸν Εὐγένιο. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ, ἐνδεχομένως, ἀποστολέας εἶναι ὁ Χριστόδουλος πρωτοπαπᾶς Ἄρτας. Ἄλλωστε, ὁ Εὐγένιος, βάσει τοῦ βίου του, εἶχε προὔπηρετήσῃ στὴν Ἄρτα («παρακληθεῖς δὲ ὑπὸ τῶν τὰ πρῶτα ἐν τῇ Ἄρτῃ τῆς Ἀκαρνανίας φερόντων, τῆς παρ' αὐτῶν αὐτόθι γενομένης σχολῆς προστήναι ... προσέτη ταύτης ἔτος καὶ μόνον ἓν» Γόρδιος, *Βίος τοῦ ... Εὐγενίου Ἰωαννουλίου τοῦ ἐξ Αἰτωλίας*, σ. 445-446). Ἡ ἐπιστολὴ χρονολογεῖται στίς 15 Ὀκτ. 1645 καὶ εἶναι παρακλητικὴ τοῦ συντάκτη –πιθανότατα τοῦ Χριστοδούλου– καὶ τῶν κατοίκων καὶ τῶν ἀποδήμων τῆς πόλεως, γιὰ νὰ ἀναλάβῃ ἐκ νέου ὁ Εὐγένιος καθήκοντα διδασκάλου στὴν τοπικὴ Σχολὴ Γραμμάτων («Δεῖται δὲ ἀηδόνων πρὸς τέρψιν καὶ προσκαλεῖται σε, ἦν εἶχέ ποτε ἀηδόνα τὴν καλλικέλαδον ἀναπληρώσουσαν τοῦτο. Οὐκ ἐμοῦ μόνου, σοφώτατε, ἢ παρακλήσις ἀλλὰ πάντων τῶν τῆδε ὑπογραφῆ χρησαμένων καὶ ἀποδημούντων» *Εὐγενίου Γιαννούλη Ἐπιστολές*, σ. 479, παράρτημα, ἐπ. 1). Ἄν εὐσταθεῖ αὐτὴ ἡ ἐκδοχή, ἢ πρώτη μαρτυρία γιὰ τὴν παρουσία τοῦ Εὐγενίου στο Πετρήλο τοποθετεῖται περὶ τὸ 1645, ὅταν ὁ Εὐγένιος τελικὰ βρέθηκε διδασκαλὸς στο Καρπενήσι, ἢ καὶ πρωτύτερα, περὶ τὸ 1640, ὅταν μετὰ τὴν Ἄρτα ἴδρυσεν καὶ δίδασκεν στὴ Σχολὴ τοῦ Αἰτωλικοῦ.

39. «Ὁ ἅγιος ὁ Ἄετοῦ φέρεται πρὸς ἡμᾶς ὡς ἤρωσ ἐν ἡμίνοις καὶ τὰ γράμματα τὰ ἐδικὰ μας τὰ μεταχειρίζεται εἰς κάθαρσιν μόνον τῆς οἰκειᾶς πυγῆς καὶ ὄχι λίθους ἢ σκορδόφυλλα κατὰ τὴν φλυαρίαν τὴν κωμικὴν ἢ ὄνειροπόλησις τῶν ὑψηλοτέρων βαθμῶν ἀναγκάζει τὸν ρηθέντα ἡμίθεον νὰ παραρρίπτῃ τὰ γράμματα καὶ νὰ καταφρονᾷ τῶν ὁμογενῶν» *Εὐγενίου Γιαννούλη Ἐπιστολές*, σ. 422-423, ἐπ. 229. Γιὰ τὴν ἐπισκοπὴ Ἄετοῦ βλ. Χαράλ. Δ. Χαράλαμπόπουλος, *Συνοπτικὸν διάγραμμα γιὰ τὴ συγγραφή τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῆς Ναυπάκτου (300;-2.000)*, [Ἐταιρεία Ναυπακτιακῶν Μελετῶν], Ἀθήνα 2000, σ. 24, 31, 92-93.

τὸ ἄδολον τῆς ἀγάπης καὶ τῶν φιλικῶν αἰσθημάτων ποὺ τρέφει πρὸς τὸ πρόσωπό του,⁴⁰ καθὼς αὐτὰ εἶχαν κλονισθεῖ ἐκ μέρους τοῦ Χριστοδούλου ἀπὸ τὴν ἔλλειψη ἀποστολῆς γραμμάτων τοῦ Εὐγενίου πρὸς ἐκεῖνον.⁴¹ Αὐτὸ ὁ Εὐγένιος τὸ ἀποδίδει στὴ δυσκολία εὕρεσης ἔμπιστων διακομιστῶν.

Ἡ δευτέρα ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Εὐγενίου Γιαννούλη ποὺ σώζει κάποια ἀναφορὰ στὸ Πετρήλο εἶναι χρονολογημένη στὸ 1665 καὶ ἔχει ὡς τόπο ἀποστολῆς πάλι τὸ Πετρήλο. Ὅμως, ἀπὸ τὸ περιεχόμενό της καὶ τὴ θέση ποὺ ἔχει στὸν κώδικα Π 2406 τῆς Βασιλικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Βρυξελλῶν, ὅπου καὶ σώζεται, θεωρεῖται «ὕποδειγμα» ἢ «κατὰ παραγγελίαν» ἐπιστολή. Ἐνδεχομένως, γράφεται μετὰ ἀπὸ αἴτημα κάποιου Πετρηλιώτη ἱερωμένου. Βάσει τῶν ἐπιστολῶν του, ὁ Εὐγένιος Γιαννούλης καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ 1665 βρισκόταν στὰ Βραβαντιά. Ὁ διακομιστὴς μετέφερε τὸ γράμμα στὸ Πετρήλο, γιὰ νὰ ἀποσταλεῖ σὲ ἄλλον τόπο, μὲ σκοπὸ νὰ ἐλέγξει τοὺς προεστῶτες καὶ τοὺς κατοίκους του νὰ μὴν καταφεύγουν στὴν ὀρκωμοσία, προκειμένου νὰ πιστοποιηθεῖ ἢ περιουσιακὴ τους κατάστασις καὶ νὰ καταβάλουν τοὺς ἀνάλογους φόρους στὴν ὀθωμανικὴ διοίκηση. Χαρακτηριστικά, γράφει ὁ Εὐγένιος:⁴²

... καὶ, τὸ χειρότερον ἀπ' ὅλα, περιπατεῖτε μὲ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον κάθε σπίτι, νὰ κάμετε, ὡς λέγετε, ξετίμησιν τῶν ὑμετέρων ὑπαρχόντων, νὰ δώκετε τάχα τὸ δέκατον εἰς τὰς κοινὰς συδοσίας καὶ νὰ κάνει καθένας ὄρκον εἰς τὰ ὑπάρχοντα ὅπου ἔχει καὶ γίνεσθε ὅλοι ἐπίορκοι καὶ ἀρνηταὶ τοῦ Χριστοῦ. Καί, ἂν ἐγνωρίζετε τὸ πταισισμό σας, ἤθελετε διορθωθῆ ποτέ· ἀλλὰ ὁ διάβολος τὸ ἐκατασκεύασε μὲ ἄλλον τρόπον κρυφὸν καὶ δεδολωμένον, διὰ νὰ σᾶς πλανᾷ καὶ νὰ σᾶς χωρίζῃ εὐκόλα ἀπὸ τὴν χάριν τοῦ Χριστοῦ. Μὴν τὸ κάμετε τοῦτο πλέον, παρακαλῶ, μὴ τὸ κάμετε ... Ἀπὸ τοῦ Πετρήλου ,αχξέ'.

Ἡ ἐπιστολὴ εἶναι ἐλεγκτικὴ τῶν προεστῶτων καὶ τῶν κατοίκων γιὰ ὀρκωμοσία σχετικὰ μὲ φορολογικὰ χρεῖα πρὸς τοὺς κρατοῦντας.⁴³ Μὲ τὴν εὐκαιρία ὁ Εὐγένιος

40. Πβ. «Τῆς ὑμετέρας ἀγάπης ἀδελφός καὶ εὐχέτης πρόθυμος ὁ Ἰωαννούλιος Εὐγένιος» *Εὐγενίου Γιαννούλη Ἐπιστολές*, σ. 424, ἐπ. 229.

41. «Γράφει γοῦν πρὸς ἡμᾶς δεινοπαθοῦσα καὶ λέγει ὅτι εἶναι ἀνεπιτήδεις πρὸς φιλιαν ἀπλῶς καὶ ἀγάπην καὶ διὰ τοῦτο ἀμελεῖται μάλιστα παρ' ἡμῶν διετίαν ὅλην ἢ τυχόν καὶ τριετίαν ... Ὅτι δὲ ἀπὸ κακίαν καὶ σπάνιν τῶν διακομιστῶν ἀποτυγχάνει πάντα τῶν γραμμάτων τῶν παρ' ἡμῶν καὶ ἡ ἀγάπη σου καλὰ τὸ ἐνόησε καὶ ἡμεῖς» *Εὐγενίου Γιαννούλη Ἐπιστολές*, σ. 423, ἐπ. 229.

42. Βλ. *Εὐγενίου Γιαννούλη Ἐπιστολές*, σ. 443, ἐπ. 257.

43. Σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τοῦ ὄρκου ὡς μέσον ἀποδείξεως καὶ διαφυλάξεως τῆς ἀληθείας βλ. ἀρχ. Κύριλλος Κωστόπουλος, Ὁ Ὀρκος κατὰ τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες καὶ τὴν Ἀγιοπατερικὴ Παράδοση, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2012, σ. 130, ὅπου στὸ ἐπιλογικὸ σημεῖωμα ἀναφέρεται πῶς «ὁ ὄρκος εἶναι παράνομος, ἀντίθετος πρὸς τὴν Ἁγ. Γραφή, τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες, τὴ Διδασκαλία τῶν Πατέρων καὶ τὴν ἠθικὴ γενικώτερα».

νιος αναφέρεται με ἐξαιρετικά δηκτικό λόγο στους ὑπέρογκους φόρους ποὺ καλοῦνται νὰ καταβάλουν –κυρίως ὡς χριστιανοὶ καὶ ὑπόδουλοι– στὸ ὀθωμανικὸ κράτος, στὸ «ἀπάνθρωπον γένος τοῦτο καὶ ὠμότατον τῶν Ἀγαρηνῶν».⁴⁴ Ἐπίσης, δηλώνει πὼς ἡ κατανομὴ τῶν ἐπαχθῶν φορολογικῶν βαρῶν διατάραξε καὶ τὶς μεταξὺ τῶν χριστιανῶν σχέσεις, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργηθεῖ κλίμα ἐχθρότητας καὶ μίσους καὶ νὰ ἀναγκασθοῦν νὰ καταφύγουν στὴ δι' ὀρκωμοσίας δήλωση καὶ καταγραφὴ τῆς περιουσιακῆς τους κατάστασης.⁴⁵ Ἡ ἐπιστολὴ σώζεται στὸ φ. 97 τοῦ κώδικα Π 2406 τῆς Βασιλικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Βρυξελλῶν.

Ἄλλη μία, τρίτη, ἐπιστολὴ τοῦ Εὐγενίου Γιαννούλη, ἡ ὁποία ἐπίσης ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν ὑποδειγμάτων ἐπιστολῶν,⁴⁶ εἶναι ἀχρονολόγητη καὶ ἀπευθύνεται μᾶλλον στὸν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως. Ἀναφέρεται σὲ περιστατικὸ ποὺ λαμβάνει χώρα στὸ Πετρήλο τῶν Ἀγράφων. Πρόκειται γιὰ κάποιον ὀνόματι Παῦλο ἀπὸ τὸ Πετρήλο, ὁ ὁποῖος, παρὰ τὸ γεγονὸς πὼς ἦταν νυμφευμένος καὶ εἶχε ἀποκτήσει καὶ μία θυγατέρα, μεταβαίνοντας νὰ ἐργασθεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη, ἔλαβε –κατὰ τὸ ὀθωμανικὸ δίκαιο– καὶ ἄλλη σύζυγο, μὲ τὴν ὁποία, ἀφοῦ ἔζησε ἀρκετὸ χρονικὸ διάστημα μαζί της καὶ ἀπέκτησε παιδιὰ, ἤλθε καὶ ἐγκαταστάθηκε στὸ Πετρήλο, καὶ ζοῦσε μαζί καὶ μὲ τὴν πρώτη σύζυγό του, χωρὶς νὰ ἐλεγχθεῖ ἀπὸ τὸν οἰκεῖο ἐπίσκοπο, καθὼς αὐτὸς χρηματίστηκε ἀπὸ τὸν Παῦλο.⁴⁷ Ὡς ἀποτέλεσμα αὐτοῦ, ἡ νόμιμη –κατὰ τὸ χριστιανικὸ δίκαιο– σύζυγος ἀπεβίωσε ἔνεκα βαρείας καταθλίψεως, ἀδυνατώντας προφανῶς νὰ ἀντέξει τὶς κοινωνικὲς ἐπιπτώσεις τοῦ συμβάντος σὲ μία κλειστὴ

44. «...νὰ παρακαλοῦσι νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὸν παντοδύναμον θεὸν νὰ σπλαχνισθῆ εἰς τὸ ταλαίπωρόν μας γένος, νὰ χύσῃ μία σταλαματιὰν ἀπὸ τὴν χάριν του νὰ τὸ ἰατρεύσῃ ἀπὸ τὴν μεγάλην πληγὴν ὅπου τοῦ ἐσυνέβη ἀπὸ τὸ ἀπάνθρωπον γένος τοῦτο καὶ ὠμότατον τῶν Ἀγαρηνῶν, ὅτι κυριεύοντας ἡμᾶς ἐξ ἁμαρτιῶν μας πολλῶν καὶ δὲν μᾶς ἐλεημονήθησαν ὡς ἀνθρώπους, ἀλλὰ ἐπινοήθησαν τόσα βάρη κατ' αὐτοῦ, ὅπου καὶ νὰ τὰ ἀκούσῃ τινὰς μόνον θανατώνεται.» *Εὐγενίου Γιαννούλη Ἐπιστολές*, σ. 443, ἐπ. 257.

45. «Καὶ ἡ τιμιότης σας δὲν κυβερνᾶτε μὲ εὐλάβειαν τὴν φορτοῦνα ὅπου μᾶς ἐσυνέβη, ἀλλὰ φιλονικᾶτε ἀνάμεσόν σας καθ' ἡμέραν καὶ ὑβρίζεσθε καὶ μὲ τὲς ἐχθρες τὲς πολλὰς θανατώνεσθε καὶ ψυχικὰ καὶ σωματικὰ.» *Εὐγενίου Γιαννούλη Ἐπιστολές*, σ. 443, ἐπ. 257.

46. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ, ὅπως καὶ ἡ προηγούμενη, δὲν ἀναφέρουν ὡς συντάκτη τους τὸν Εὐγένιο Γιαννούλη, ὅμως τὸ δηλώνει ὁ ἱερέας Νικόλαος Μυροκοβίτης, γραφέας τοῦ κώδικα Π 2406 τῆς Βασιλικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Βρυξελλῶν, στὸν ὁποῖο σώζονται οἱ ἐπιστολές: «Τοῦ σοφωτάτου διδασκάλου κυροῦ Εὐγενίου τοῦ ἐξ Αἰτωλῶν ὠρμομένου διάφοροι ἐπιστολαί, αἱ ὁποῖαι ἐσυνάχθησαν παρ' ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ Νικολάου ἱερέως...» *Εὐγενίου Γιαννούλη Ἐπιστολές*, σ. 30.

47. Περὶ τοῦ φιλαργύρου τῶν ἐπισκόπων καὶ τὰ ὅσα προβλέπονται γι' αὐτὸ ἀπὸ τοὺς Ἱεροῦς Κανόνες βλ. Μαρία Καμπούρη, *Ἡ σιμωνία κατὰ τοὺς Ἱεροῦς Κανόνες, μεταπτ. ἐργασία*, ΑΠΘ, Τμῆμα Ποιμαντικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας, <http://invenio.lib.auth.gr/record/129007/files/GRI-2012-8482.pdf>, σ. 127.

τοπική κοινωνία, όπως ήταν τότε τὸ Πετρήλο.⁴⁸ Ἡ ἐπιστολὴ σώζεται στὸν κώδ. Βασιλικῆς Βιβλ. Βρυξελλῶν II 2406, φ. 138^r.

Αὐτὲς οἱ τρεῖς ἐπιστολὲς τοῦ Εὐγενίου σκιαγραφοῦν τὴ σχέση του μὲ τὸ Πετρήλο καὶ τοὺς ἀνθρώπους του, χωρὶς νὰ παραδίδουν πολλὰ στοιχεῖα γιὰ τὴ σχέση αὐτῆ. Ἐν τούτοις, πιστοποιοῦν τὸ γεγονὸς τῆς ἐπίσκεψης καὶ παρουσίας αὐτοῦ τοῦ σημαντικοῦ λογίου τῶν Ἀγράφων στὸ Πετρήλο, καὶ κυρίως πὼς ἡ τοπικὴ κοινωνία καὶ ἐκκλησία ἐκτιμοῦσαν τὸ μέγεθος τῆς προσωπικότητος, τῆς πνευματικῆς καὶ θεολογικῆς του συγκρότησης καὶ ζητοῦσαν τὴ βοήθεια καὶ τὴν παρέμβασή του σὲ ἀνάλογα ζητήματα. Ἡ γνώμη καὶ ἡ κρίση τοῦ Εὐγενίου Γιαννούλη φαίνεται πὼς ἦταν ἀποδεκτὴ ἀπὸ πατριάρχες, ἐπισκόπους, ἱερεῖς καὶ λαϊκοὺς.

Σύμφωνα μὲ τὸ περιεχόμενο ὀθωμανικῶν ἱεροδικαστικῶν κωδίκων,⁴⁹ τῆς αὐτῆς περίπου χρονικῆς περιόδου κατὰ τὴν ὁποία μᾶλλον γράφτηκαν οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Εὐγενίου, τὸ Πετρήλο καταχωρίζεται ὡς τὸ δημογραφικὰ μεγαλύτερο ἀπὸ τὰ σχεδὸν 120 χωριὰ τῶν Ἀγράφων. Συγκεκριμένα, τὸ χωριὸ ἐμφανίζεται ὡς *Petrul má mahallât* (Πετρήλο καὶ συνοικισμοί) σὲ ἀντίγραφα φορολογικῶν καταλόγων (*suret-i defter*) ἐκτάκτων φόρων (*avariz*) καὶ στὶς σχετικὲς μὲ τὴν εἴσπραξή τους διαταγές, σὲ τέσσερις χρονικὲς περιόδους: τὰ ἔτη 1663, 1666, 1667 καὶ 1677. Τὰ ἔτη 1663, 1666 καὶ 1667 καταγράφεται μὲ 52 μικρὲς φορολογικὲς μονάδες (*avarizhane*), ἐνῶ τὸ ἐπόμενο χωριὸ *Zelenitsa* (νῦν Πρασιά) ἐμφανίζει 42, τὸ *Kerasobu* (νῦν Κερασσοχώρι) 34 καὶ τὸ

48. «Ἄς ἀκούσῃ, παρακαλῶ, νουνεχῶς ἢ παναγιότης σου τοῦτο ὁποῦ ἐσουνέβη τῶρα νεωστὶ εἰς τὴν ἐπαρχίαν τὴν ἡμετέραν. Εἷς τι χωρίον ὀνόματι Πετρίλου κάποιος ἄνθρωπος Παῦλος ὀνόματι ἔχων γυναῖκα εὐλογητικὴν κατὰ νόμους, ἐξ ἧς καὶ παιῖδα ἔσχε θήλειαν, μετέπειτα δὲ ἐλθὼν εἰς τὴν Πόλιν αὐτοῦ ἔλαβε διὰ τοῦ καδῆ ἄλλην μοιχαλίδα, καὶ συνεγένετο αὐτῆ, μεθ' ἧς καὶ παιδοποιήσας καὶ πολὺν αὐτῆ συνοικήσας χρόνον εἶτα λαβὼν αὐτὴν ἤφερον ὧδε εἰς τὴν ἡμετέραν πατρίδα καὶ ἐσυνοίκησε μετὰ τῆς νομίμου γυναικὸς αὐτοῦ. Ὁ δὲ καλὸς κάγαθος ἡμῶν ἐπίσκοπος οὔτε ἐπετίμησεν αὐτόν, ὡς πρέπει, οὔτε τῆς εἰσόδου τῆς ἐκκλησίας αὐτὸν ἀπέκλεισεν, οὔτε ἐκινήθη κατ' αὐτοῦ ἐπισκοπικῶς, ἀλλὰ χρήματα λαβὼν ἀρκετὰ παρὰ τοῦ ἄνωθεν Παύλου, ἐπέτρεψεν αὐτῷ ἐκκλησιάζεσθαι τε καὶ εὐλογεῖσθαι. Τί γοῦν τὸ ἐντεῦθεν; πολλὰ ἢ νόμιμος αὐτοῦ γυναῖκα εἰποῦσα καὶ ποιήσασα οὐδὲν ἤνυσε· διὸ εἰς βαρυστάτην ὑπὸ πικρίας πεσοῦσα νόσον ἐτελεύτησε, φεῦ, κακῆ τύχη» *Εὐγενίου Γιαννούλη Ἐπιστολές*, σ. 476, ἐπ. 300.

49. «Μὲ τὸν ὄρο ἱεροδικαστικοὶ κώδικες (*sicil defterleri, kadı sicilleri, şerhiye sicilleri, buç, 'σιγίλλιον'*), ἐννοοῦνται τὰ ἀρχεῖα τὰ ὁποῖα τηροῦσαν στὰ δικαστήριά τους οἱ ὀθωμανοὶ ἱεροδικαστές (*kadı*). Τὰ ἔγγραφα τὰ ὁποῖα ἔφταναν στὸ ἱεροδικεῖο ἀλλὰ καὶ οἱ ἀποφάσεις τοῦ καδῆ γιὰ διάφορα θέματα καταχωρίζονταν στοὺς κώδικες μὲ χρονολογικὴ συνήθως σειρά, ἐνῶ κάθε ἱεροδικαστικὸ κατὰστιχο (*sicil defter*) κάλυπτε, κανονικά, ἓνα ἢ δύο ἔτη» βλ. Καμπουριδῆς, *Ἡ νεότερη Ἑλλάδα μέσα ἀπὸ ὀθωμανικὲς ἀρχεῖακὲς πηγές*, σ. 20.

όμορο Βλάσι 17.⁵⁰ Με βάση κάποιους σταθερούς συντελεστές μπορούμε να υπολογίσουμε τον πληθυσμό του χωριού στα 800 περίπου άτομα.⁵¹ Όπως-δήποτε, πάντως, είχε μεγαλύτερο πληθυσμό, καθώς στον έκτακτο φόρο 'avariz, ο οποίος εισπράττεται με βάση τους 'avarizhane, δέν συμπεριλαμβάνονται όσοι για διάφορους λόγους απαλλάσσονται από αυτόν τον έκτακτο φόρο.⁵² Έτσι, στο κατάστιχο οικισμών της έπαρχίας των Άγραφων για τον έκτακτο φόρο bedel-i süret του έτους 1677, τον οποίο καταβάλλουν όλοι, έμφανίζεται με υπερδιπλάσιο αριθμό (100) φορολογικών μονάδων.⁵³ Μπορούμε, δηλαδή, βάσιμα να υποθέσουμε πως το χωριό είχε διπλάσιο πληθυσμό περίπου 1.500 άτομα. Το 1677, επίσης, διατηρεί 48 φορολογικές μονάδες 'avariz, από τις οποίες 7 –για διάφορους λόγους– έχουν εγκαταλείψει τον τόπο ή έχουν έλάφρυνση αυτού του φόρου (gürihte ve tahfif).⁵⁴

Όσον αφορά τον κεφαλικό φόρο, το χωριό δέν έμφανίζεται στους καταλόγους έστιών κεφαλικού φόρου του βιλαετίου των Άγραφων (vilâyet-i Ağrafa), διότι το Πετρήλο μαζί με το Βλάσι είχαν ορισθεί να πληρώνουν τον κατ' άποκοπήν ειδικό φόρο (ocaklik),⁵⁵ ο οποίος προοριζόταν για τή συντήρηση και τον έφοδιασμό των Βασιλικών Μαγειρειών με κερύ.⁵⁶ Μάλιστα, σώζεται ένα έγγραφο, χρονολογημένο στις 8 Ιουλίου 1663, που περιλαμβάνει διαταγή για τή γρήγορη άποστολή των κεφαλικών φόρων για τó αυτοκρατορικό Μαγειρείο των χωριών Πετρήλο και Βλάσι, καθώς μέχρι τότε δέν

50. Βλ. Καμπουρίδης, *Η νεότερη Ελλάδα μέσα από όθωμανικές αρχειακές πηγές*, σ. 145-149.

51. Από τή σύγκριση των καταλόγων έστιών κεφαλικού φόρου (cizyhane) και των έστιών του έκτακτου φόρου 'avariz ('avarizhane) προκύπτει πως κάθε έστία έκτακτου φόρου 'avariz άποτελείται από περίπου 3 έστιές κεφαλικού φόρου. Έπειδή δε κάθε έστία κεφαλικού φόρου ταυτίζεται με ένα νοικοκυριό (hane) για τó όποιο έχει υπολογισθεί πως άποτελείται από 5 περίπου μέλη, ó πληθυσμός ενός τόπου μπορεί να υπολογισθεί άν πολλαπλασιάσουμε τους 'avarizhane με τον συντελεστή 3 και τó άποτέλεσμα με τον συντελεστή 5· βλ. Καμπουρίδης, *Η νεότερη Ελλάδα μέσα από όθωμανικές αρχειακές πηγές*, σ. 190-191.

52. Για τις περιπτώσεις εκείνες στις οποίες ή όθωμανική διοίκηση παρείχε άπαλλαγή από τήν καταβολή του 'avariz βλ. Καμπουρίδης, *Η νεότερη Ελλάδα μέσα από όθωμανικές αρχειακές πηγές*, σ. 91.

53. Στο ίδιο, σ. 185.

54. Για τις αιτίες φυγής των κατοίκων από τις έστιές τους βλ. Καμπουρίδης, *Η νεότερη Ελλάδα μέσα από όθωμανικές αρχειακές πηγές*, σ. 165-171.

55. ocaklik, τó σύστημα τής μακρόχρονης άνάθεσης έσόδων για τήν ενίσχυση κρατικών όργανισμών, όπως τά μαγειρεία και τά ναυπηγεία· βλ. Καμπουρίδης, *Η νεότερη Ελλάδα μέσα από όθωμανικές αρχειακές πηγές*, σ. 626.

56. Τó κερύ που ήταν απαραίτητο για τις έργασίες των αυτοκρατορικών Μαγειρειών στην Κωνσταντινούπολη, αυτά δηλαδή που φρόντιζαν για τή σίτιση των μελών του Παλατιού, των δούλων, των γενιτσάρων, του χαρεμιού και των άλλων καλεσμένων.

είχαν πληρώσει τὰ ἀπαραίτητα κατ' ἀποκοπήν χρηματικά ποσὰ ἀπὸ προηγούμενη φορολογικὴ χρήση. Ζητοῦνται 5.000 ἄσπρα ἀπὸ τὸν ἐγγυητὴ τοῦ ποσοῦ αὐτοῦ, ὀνόματι İstamo (Στάμος), καὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ. Ἐνοικιαστὴς αὐτοῦ τοῦ φόρου φέρεται κάποιος ὀνόματι Yusuf āyan, δηλαδὴ διακεκριμένο πρόσωπο τῆς περιοχῆς, τὸ ὁποῖο φαίνεται νὰ βρίσκεται στὴν Ἀδριανούπολη.⁵⁷ Σὲ ἄλλη περίπτωση, σὲ ἄλλη καταγραφή μὲ ἡμερομηνία 25 Μαΐου 1667, τὸ Πετρήλο ἐμφανίζεται νὰ ἔχει τὴ μεγαλύτερη φοροδοτικὴ ικανότητα ἀπὸ ὅλα τὰ χωριά τῶν Ἀγράφων, καθὼς χρεώνεται –γιὰ τὴν τροφοδοσίαν τῆς ἐκστρατείας τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ στὴν Κρήτη⁵⁸– μὲ ἔκτακτη παροχὴ 247,5 ὀκάδων βουτύρου πρὸς 1 esedi guruş γιὰ κάθε 5 ὀκάδες,⁵⁹ στοιχεῖο ποὺ ἀποτελεῖ ἔνδειξη τῆς πολὺ καλῆς οἰκονομικῆς καὶ δημογραφικῆς κατάστασης τοῦ τόπου. Χαρακτηριστικά, τὸ ἀμέσως ἐπόμενο σὲ φοροδοτικὴ ικανότητα χωριὸ εἶναι ἡ Megali Xriso (Μεγάλῃ Χρῦσω, νῦν Χρῦσω Ἀγράφων Εὐρυτανίας) μὲ 165 ὀκάδες, ἐνῶ τὸ ὄμορο τοῦ Πετρήλου Βλάσι (İvlas) χρεώνεται μὲ μόλις 27 ὀκάδες.⁶⁰ Σὲ ἄλλο κατάστιχο μὲ ἡμερομηνία 17 Μαρτίου 1667 ἐπιμερίζονται στὸ χωριὸ 500 ὀκάδες λάδι τοῦ Δημοσίου· πρόκειται γιὰ τὴ μεγαλύτερη ποσότητα ἀπὸ τὰ χωριά τῶν Ἀγράφων στὰ ὁποῖα χρεώνεται αὐτὸς ὁ φόρος.⁶¹

2. Ἀλληλογραφία τοῦ Ἀναστασίου Γορδίου

Ἀπὸ τὴν Ἀλληλογραφία τοῦ Γορδίου μᾶς παραδίδονται ἄρκετὰ περισσότερες καὶ πιὸ συγκεκριμένες πληροφορίες γιὰ τὸ Πετρήλο –σὲ σχέση μὲ ὅσα καταγράφονται στὰ γράμματα τοῦ Εὐγενίου Γιαννούλη– κατὰ τὴ χρονικὴ περίοδο ἀπὸ τὸ 1699 ἕως τὸ 1721. Ἔτσι, πέραν τῆς πιθανολογούμενης προαναφερθείσης

57. Βλ. Καμπουρίδης, *Ἡ νεότερη Ἑλλάδα μέσα ἀπὸ ὀθωμανικὲς ἀρχεαικὲς πηγές*, σ. 336.

58. Πρόκειται γιὰ τὸν ἔκτακτο φόρο sürsat καὶ συγκεκριμένα τὸ ἰσοδύναμό του σὲ χρηματικὴ εἰσφορά, bedel-i sürsat. Συνίστατο στὴν ὑποχρέωση τῶν ραγιάδων νὰ μεταφέρουν καὶ νὰ πωλήσουν τρόφιμα στὸν ὀθωμανικὸ στρατό, σὲ προκαθορισμένες τιμές, συνήθως συμβολικὲς βλ. Καμπουρίδης, *Ἡ νεότερη Ἑλλάδα μέσα ἀπὸ ὀθωμανικὲς ἀρχεαικὲς πηγές*, σ. 94-99.

59. esedi guruş (ἢ ἀπλῶς esedi) ἢ arslani guruş (aslani ἢ asselani), τὸ ἴδιο ποὺ οἱ εὐρωπαῖοι περιηγῆτες ἀποκαλοῦν ἐπίσης abouquel (abou-kelb), τὸ ὀλλανδικὸ τάλιρο, τὸ πιὸ δημοφιλὲς ἀπὸ τὰ εὐρωπαϊκὰ τάλιρα καὶ ἐκεῖνο ποὺ ἀπετέλεσε πρότυπο τοῦ τουρκικοῦ γροσιοῦ. Πῆρε τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὸ εἰκονιζόμενον σὲ αὐτὸ λιοντάρι καὶ εἶχε μεγάλη κυκλοφορία στὴν Ἀνατολὴ ἀπὸ τὸν 16ο ἕως τὸν 18ο αἰώνα: βλ. Εὐτυχία Δ. Λιάτα, *Φλωρία δεκατέσσερα στένον γρόσια σαράντα. Ἡ κυκλοφορία τῶν νομισμάτων στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, 15ος-19ος αἰ.*, [ΚΝΕ/ΕΙΕ], Ἀθήνα 1996, σ. 106, 155-157.

60. Στὸ ἴδιο, σ. 387-389.

61. Στὸ ἴδιο, σ. 500-501.

μετάβασής του στο Πετρήλο μαζί με τον δάσκαλό του Ευγένιο –περι τὸ 1674–, ἡ πρώτη ἀναφορὰ τοῦ Γορδίου στοῦ Πετρήλο καταγράφεται σὲ ἐπιστολὴ του ἀπὸ τὸ Αἰτωλικό, χρονολογημένη στὶς 5 Μαΐου 1699, πρὸς τὸν ἀδελφὸ του Ἀθανάσιο,⁶² ὁ ὁποῖος βρίσκεται στὴ Λευκάδα (Αγ. Μαῦρα).⁶³ Μᾶς πληροφορεῖ πὼς ἔλαβε –μὴ σωζόμενη– ἐπιστολὴ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀθανασίου ἀπὸ τὸ Πετρήλο. Γράφει συγκεκριμένα σὲ αὐτὴ τὴν ἐπιστολὴ του ὁ Γόρδιος: «Ἀδελφὲ Ἀθανάσιε, Χριστὸς ἀνέστη, μετὰ τῶν λοιπῶν ἀδελφῶν. Ἔλαβα καὶ τὸ πρῶτον καὶ τὸ δευτερόν σου γράμμα –τοῦτο δὲ ἦν τὸ ἐκ τοῦ Πετρήλου–, καὶ ἔγνων δι’ αὐτῶν, ὡς οἶόν τε ἦν, τὰ καθ’ ὑμᾶς ... Ἐξ Ἀνατωλικοῦ ἀχζθ’ μαῖου ε’». Ἄρα, ὁ Ἀθανάσιος βρέθηκε γιὰ κάποιον –μικρὸ ἴσως– χρονικὸ διάστημα, πρὶν ἀπὸ τὶς 5 Μαΐου 1699, στοῦ Πετρήλο. Ἡ ἐπίσκεψις αὐτὴ τοῦ Ἀθανασίου, βάσει τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Γορδίου, πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ τὴ χρονικὴ περίοδο ἀπὸ τὸν Μάρτιο τοῦ 1698⁶⁴ –ὁπότε σώζεται ἡ μνεῖα τῆς τελευταίας παρουσίας του στοῦ Αἰτωλικό, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρησή του– ἕως τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1699, ὁπότε, βάσει τῆς παραπάνω ἐπιστολῆς τοῦ Γορδίου πρὸς τὸν Ἀθανάσιον, βρίσκεται στὴ Λευκάδα. Λογικὰ, με κριτήριον τὸν χρόνον ποὺ ἀπαιτεῖται τὴν ἐποχὴ ἐκείνη γιὰ τὴ διακίνηση τῆς ἀλληλογραφίας, μποροῦμε βásiμα νὰ ὑποθέσουμε πὼς ὁ Ἀθανάσιος βρέθηκε στοῦ Πετρήλο τὸν Μάρτιο ἢ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1699. Ὁ Ἀθανάσιος μετέβη στοῦ Πετρήλο μετὰ ἀπὸ ἐπίσκεψιν στὴ γενέτειρά του, τὰ Βρανανιά.⁶⁵ Ἀπὸ ἐκεῖ μετέβη στὴ Λευκάδα, κατόπιν στὴ μονὴ Τατάρνας καὶ ἀπὸ ἐκεῖ, μετὰ ἀπὸ διέλευσή του ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Ξηρομέρου, κατέληξε τὸ φθινόπωρον τοῦ 1701 στοῦ Αἰτωλικό, κοντὰ στὸν Γόρδιο.⁶⁶ Δὲν μᾶς παραδίδεται ὁ σκοπὸς τῆς παρουσίας τοῦ Ἀθανασίου στοῦ Πετρήλου. Ἐνδεχομένως, συνδέεται μετὰ τὶς γνωριμίες ποὺ διατηροῦσε ὁ Γόρδιος μετὰ πρόσωπα τῆς τοπικῆς κοινωνίας καὶ τῆς μονῆς τοῦ Πετρήλου ἴσως καὶ μετὰ δικούς του γνωστούς, κυρίως ἐμπορευόμενους, τοὺς ὁποίους γνώρισε ὁ Ἀθανάσιος κατὰ τὴν παραμονή του στοῦ Αἰτωλικό, ποὺ ἀποτελοῦσε προνομιακὸ τόπον ἐμπορικῆς δραστηριότητος γιὰ τοὺς Ἀγραφιῶτες.⁶⁷

62. Κόλια 1990 καὶ Κόλια 1992 (βλ. ἀνωτέρω, σημ. 25).

63. Βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α΄, σ. 350-351, ἐπ. 91. Ἡ ἐπιστολὴ σώζεται στὸν κώδ. Παντελεήμονος 693. Ἀντιγράφηκε στοῦ Αἰτωλικό ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιον, τὸν ἀδελφὸ τοῦ Γορδίου, οἱ ὁποῖοι τότε ἦσαν κτήτορες τοῦ ἐν λόγῳ κώδικα· βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α΄, σ. 112-113.

64. Βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α΄, σ. 347, ἐπ. 88, ὅπου ὁ Γόρδιος δηλώνει στὶς 14 Μαρτίου 1698 στὸν ἱερομόναχον Ἰωσήφ: «Προσαγορεύει σου τὴν λογιότητα ὁ ἐμὸς ἀδελφὸς Ἀθανάσιος».

65. Βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β΄, σ. 1067, σχόλια τῆς ἐπιστολῆς 91.

66. Βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α΄, ἐπ. 91, 93-100, 102, 104, 106-111, καὶ Κόλια 1990, ἐπ. 22.

67. Γιὰ τὴν κοινωνία τοῦ Αἰτωλικοῦ καὶ τὴ σχέση της μετὰ τὰ ἄγραφα καὶ τοὺς λογίους τοὺς βλ. Κ. Σπ. Τσιώλης, «Ἀλτάνη Καραντινοῦ, ἡ κυρὰ τοῦ Αἰτωλικοῦ. Ἡ κοινωνία τοῦ Αἰτωλικοῦ στοῦ τέλος τοῦ 17ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰ. μέσα ἀπὸ ἐπιστολὰς τοῦ

Ἡ ἐπόμενη ἀναφορὰ τοῦ Γορδίου στὸ Πετρῆλο πιστοποιεῖται μέσα ἀπὸ ἐπιστολὴν τοῦ στίς 27 Σεπτ. 1710, ἀπὸ τὰ Βρανιανά, πρὸς τὸν Ἀθανάσιο, ποὺ βρισκόταν στὸ Αἰτωλικό.⁶⁸ Ὁ Γόρδιος μὸλις ἔχει ἐπιστρέψει στὰ Βρανιανά, μετὰ ἀπὸ εἴκοσι ἔτη παραμονῆς του στὸ Αἰτωλικό, καὶ ἐπιστέλλει στὸν ἀδελφὸ τοῦ Ἀθανάσιο. Εἶναι ἡ πρώτη ἐπιστολὴ τοῦ Γορδίου μετὰ τὴν ἐπάνοδό του στὰ Βρανιανά, καὶ μᾶς παραδίδει τὴν πληροφορία πὼς πρὶν ἔλθει στὴ γενέτειρά του βρισκόταν, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1710, στὸ Πετρῆλο. Γράφει συγκεκριμένα γι' αὐτὸ τὸ θέμα ὁ Γόρδιος στὴν ἐπιστολὴν του: «Ἀδελφὲ καὶ μαθητὰ Ἀθανάσιε, ὑγίαινε ἐν Χριστῷ μετὰ πάντων τῶν φίλων. Ἐνεχειρίσθησάν μοι καὶ τὰ τρία σου γράμματα, ἓνα πρῶτον εἰς τὸ Πετρῆλου καὶ ἄλλα δύο μετ' ἐκεῖνο ἐδῶ ὅπου εἶμαι τώρα ... Ἐκ Βρανιανῶν, ἀψι' σεπτεμβρίου κζ'».

Τὴν παρουσία καὶ διαμονὴν τοῦ Γορδίου στὸ Πετρῆλο τὸ καλοκαίρι τοῦ 1710 –ἴσως τὸν Ἰούλιο– πιθανολογεῖ καὶ μία ἐπιστολὴ, ποὺ δὲν ὑπογράφεται μὲν ἀπὸ αὐτόν, ἀλλά, ἀπὸ τὸ ὕφος τῆς καὶ τὸ γεγονὸς πὼς βρίσκεται στὸ ἀρχεῖο τοῦ Γορδίου, ἀπὸ ὅπου ἀντιγράφεται (στὸ ἀντίγραφό του, τὸν κῶδ. ΓΑΚ 171), καθὼς καὶ τὸν τόπο καὶ τὴν ἡμερομηνία ἀποστολῆς τῆς, μποροῦμε –ἴσως μὲ κάποια μικρὴ ἐπιφύλαξη– νὰ θεωρήσουμε ὡς συντάκτη τῆς τὸν Γόρδιο.⁶⁹ Ἡ ἐπιστολὴ ἔχει ὡς ἀποστολέα ἄδηλο ἐπίσκοπο,⁷⁰ ὁ ὁποῖος διαμένει στὸ Πετρῆλο,⁷¹ καὶ παραλήπτη τὸν ἡγούμενο τῆς μονῆς Ἁγ. Βησσαρίωνος Δουσίκου, Ἀθανάσιο.⁷² Ἡ ἐπιστολὴ μᾶλλον γράφτηκε στὸ Πετρῆλο, καθὼς ὁ Γόρδιος βρέθηκε ἐκεῖ βάσει τῆς ἐπιστολῆς του τῆς 27ης Σεπτ. 1710 πρὸς τὸν ἀδελφὸ τοῦ Ἀθανάσιο, λίγο πρὶν μεταβεῖ στὴ γενέτειρά του. Πιθανῶς ὅμως συντάχθηκε στὰ Βρανιανά, μετὰ τὴ μόνιμη ἐγκατάσταση τοῦ Γορδίου, καὶ ἐστάλη μὲ γραμματοκομιστὴ στὸ Πετρῆλο, ὅπου βρισκόταν ὁ ἄδηλος ἐπίσκοπος.

Ἀναστασίου Γορδίου», *Ἡ Σχολὴ τοῦ Αἰτωλικοῦ καὶ οἱ Λόγιοι Δάσκαλοι τῶν Ἀγρᾶφων, Πρακτικὰ Ἡμερίδας, Αἰτωλικό 26 Ἰουνίου 2010*, ἔκδ. Εὔ.Κ.Ε.Σ.Ε., Ἀθήνα 2011, σ. 75-140.

68. Βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 406, ἐπ. 138. Ἡ ἐπιστολὴ σώζεται στὸν κῶδ. Παντελεήμονος 693. Ἀντιγράφηκε στὸ Αἰτωλικό ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιο τὸν ἀδελφὸ τοῦ Γορδίου, ὁ ὁποῖος ἐκεῖνη τὴ χρονικὴ περίοδο ἦταν κάτοχος τοῦ κώδικα βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 112-113.

69. Βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', σ. 975-977, ἐπ. XXIII. Ἡ ἐπιστολὴ σώζεται σὲ τέσσερις κώδικες μὲ βασικὸ τὸν ΓΑΚ 171.

70. «ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ αἱ παρ' ἡμῶν εὐχαὶ καὶ εὐλογίαι εἶησαν μετὰ τῆς σῆς πανοσιότητος καὶ τῶν λοιπῶν τῶν ὑπ' αὐτὴν ἀδελφῶν» βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', σ. 977, ἐπ. XXIII.

71. «Ἐκ Πετρῆλου, ἀψι' ἰουλίου ι'» βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', σ. 977, ἐπ. XXIII.

72. Ὁ Ἀθανάσιος μαρτυρεῖται ὡς ἡγούμενος τῆς μονῆς Δουσίκου ἀπὸ τὸ 1703 ἕως τὸ 1710· Δ. Ζ. Σοφιανός, «Ἱστορικὰ σχόλια σὲ ἐπιγράφες, ἐπιγράμματα, χαράγματα καὶ ἐνθυμήσεις τῆς Μονῆς Δουσίκου. Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Μονῆς», *Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικὰ* 1 (1984) 69.

Μπορεί, ακόμη, ο Γόρδιος να γνώρισε τον επίσκοπο κατά τη διάρκεια της διέλευσης και εκεί παραμονής του το καλοκαίρι του 1710 και ανέλαβε να συντάξει, κατ' εντολήν του, την επιστολή με την οποία προτρέπει τον ήγούμενο και τους μοναχούς της μονής Δουσίκου να γράψουν στις Παρρησίες της τῷ ὄνομα τοῦ χορηγοῦ τῆς κατασκευῆς συμπληρωματικῆς γέφυρας τοῦ Κοράκου ἔργου,⁷³ ἀπαραίτητου γιὰ τὴν ὀμαλὴ λειτουργία τῆς προσφάτως ἀνακαινισθείσης γέφυρας.⁷⁴ Διαμηνύει ὁ ἄδελφος ἀρχιερέας πρὸς τὸν ήγούμενο τῆς μονῆς τοῦ Δουσίκου: «... ἀναφέραμεν τὴν ὑπόθεσιν χριστιανῶ τιμι φιλοθέωλιαν καὶ ἐλεήμονι ... καὶ μᾶς ὑποσχέθη νὰ κάμη τὴν ἔξοδον ὅσην ἤθελε γένει. Ἄλλὰ ζητεῖ καὶ αὐτὸς ἕνα ζήτημα τοιοῦτον: ... νὰ γραφῆ τὸ τίμιόν του ὄνομα, νὰ μνημονεύεται μετὰ τῶν παρρησίᾳ μνημονευομένων».⁷⁵ Συμπερασματικά, ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τῶν δύο αὐτῶν ἐπιστολῶν μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε πὼς ὁ Γόρδιος στὴν πορεία του ἀπὸ τὸ Αἰτωλικὸ πρὸς τὰ Ἴγγραφα –μὲ σκοπὸ τὴ μόνιμη ἐγκατάστασή του στὴν περιοχὴ αὐτῆ– πρῶτα βρέθηκε στὸ Πετρήλο καὶ μετὰ ἦλθε στὴ γενέτειρά του, τὰ Βρανιανά. Πιθανῶς, στὸ Πετρήλο ἔμεινε ἰκανὸ χρονικὸ διάστημα –ἐνδεχομένως δύο ἢ τρεῖς μῆνες⁷⁶– στὴν προσπάθειά του νὰ ἐγκατασταθεῖ, γιὰ ἡσυχαστικὸς λόγους, σὲ κάποιον τόπο τῶν Ἰγγράφων,⁷⁷

73. «Τὸ ἀξιοθαύμαστον καὶ ἀξιέπαινον ἔργον τοῦ ἀγνωτάτου ἐκείνου πατρὸς ἡμῶν καὶ θαυματουργοῦ Βησσαρίωνος τοῦ καὶ κτίτορος τῆς ἱερᾶς ταύτης καὶ σεβασμίας μονῆς, λέγω δὲ ἡ γέφυρα ἢ ἐν τῷ κοράκῳ καλουμένῳ τόπῳ, τῷ παρὰ τῷ Ἀχελῷῳ ποταμῷ»· βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', σ. 975, ἐπ. XXIII. Γιὰ τὴ γέφυρα τοῦ Κοράκου βλ. Σπ. Ι. Μαντᾶς, *Τὰ Ἡπειρώτικα γεφύρια*, ἐκδ. Τεχνικὲς ἐκδόσεις, Ἀθήνα 1984, σ. 31-33, ὅπου ἀναφέρεται πὼς «τὸ ἔχισε τὸ 1514 μὲ 1515, σ' ἕνα φοβερὸ βραχοστένωμα τοῦ ποταμοῦ, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Λάρισας Βησσαρίωνας».

74. «Εἶναι ἐκεῖ σιμὰ ἀπὸ τὸ ἐδῶθεν μέρος τῆς ὁδοῦ κάποια σκάλα, ἢ ὁποῖα ἀπειλεῖ εἰς τοὺς ὀδίτας φοβερῶτατον κίνδυνον, εἰς τὸσον ὅπου, ἂν δὲν διορθωθῆ καὶ ἐκείνη μὲ ἔξοδον ἰκανήν, ἢ τε ὀδὸς τελείως ἄβατος γίνεται, καὶ αὐτὴ ἡ γέφυρα ματαιοῦται, ὡς μηδενὸς δυναμένου διαβῆναι ἐκεῖθεν»· Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', σ. 976, ἐπ. XXIII. Συχνὰ στὸν γύρω χώρο ἐνὸς γεφυριοῦ ὑπῆρχαν κτήρια καὶ ἔργα (μύλοι, φυλάκια, χάνια) συνοδευτικὰ τῆς λειτουργίας του· Μαντᾶς, *Τὰ Ἡπειρώτικα γεφύρια*, σ. 20-21.

75. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', σ. 976, ἐπ. XXIII. Βλ. στὸ ἴδιο: «...ἐκινήθη πάλιν ἡ τούτου ἀνακαινίσις συνεργίᾳ καὶ συνδρομῇ ἄλλων τε πολλῶν ἐκ τῶν πέριξ χωρίων φιλοθέων χριστιανῶν καὶ τῆς ἱερᾶς ταύτης καὶ σεβασμίας μονῆς ... καὶ ἔγινε καθὼς ἔπρεπε, τελειωμένον μὲ ὅλα του τὰ μέρη». Ἐδῶ παραδίδεται τὸ γεγονὸς τῆς ἀνακαινίσις καὶ ἐπαναλειτουργίας τῆς γέφυρας τοῦ Κοράκου στίς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰῶνα, καὶ μάλιστα μὲ τὴ συνδρομὴ τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς ἀλλὰ καὶ τῆς ἴδιας τῆς μονῆς Δουσίκου, τῆς ὁποίας κτίτωρ εἶναι καὶ ὁ κατὰ πρῶτον κατασκευάσας, περὶ τὸ 1515, τὴ γέφυρα, ἅγιος Βησσαρίων ἀρχιεπίσκοπος Λαρίσις.

76. Ἡ χρονολόγησις τῆς τελευταίας ἐπιστολῆς τοῦ Γορδίου ἀπὸ τὸ Αἰτωλικὸ εἶναι 22 Μαΐου 1701, ἐνῶ ἡ ἐπόμενη χρονολογικὰ, ἀπὸ τὰ Ἰγγραφα, (ἀπὸ τὰ Βρανιανά), εἶναι στίς 27 Σεπτ. 1710· Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 405-406, ἐπ. 137-138.

77. «Ἀδελφὲ καὶ μαθητὰ Ἀθανάσιε ... Ἐγὼ μὲ πολὺν κόπον ἀνέβηκα εἰς τὰ μέρη

ὅπως πιθανὸν ἢ μονὴ τοῦ Πετρήλου. Ὅμως φαίνεται πὼς ὁ τόπος τῆς γενέτειράς του ὑπερίσχυσε ὄλων τῶν ἄλλων ἐπιλογῶν του καὶ ἔτσι, τοῦλάχιστον ἀπὸ τὶς 27 Σεπτ. 1710, βρίσκεται στὰ Βρανιανά,⁷⁸ ὅπου καὶ θὰ παραμείνει –μὲ μικρὰ διαστήματα προσωρινῆς ἀπουσίας– ἕως τὴν κοίμησή του στὶς 7 Ἰουνίου 1729.

Σὲ ἐπιστολὴ τοῦ τῆς 15ης Ἀπρ. 1713 ἀπὸ τὰ Βρανιανά πρὸς τὸν ἀδελφὸ τοῦ Ἀθανάσιου στὸ Αἰτωλικό,⁷⁹ ὁ Γόρδιος ἀναφέρει ἕναν διακομιστὴ ἐπιστολῶν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἀθανασίου,⁸⁰ κάποιον ὀνόματι Καρᾶ ἀπὸ τὸ Πετρήλο. Ὁ Ἀθανάσιος, σὲ ἐπιστολὴ τοῦ στὶς 22 Νοεμ. 1712 ἀπὸ τὸ Αἰτωλικὸ πρὸς τὸν Γόρδιο, τοῦ γνωστοποιεῖ ὅτι σὲ προγενέστερο χρόνο τοῦ ἔστειλε –μὴ σωζόμενῃ– ἐπιστολὴ μὲ τὸν ἴδιο ἐκ Πετρήλου διακομιστὴ· ἀλλὰ δὲν γνωρίζει ἐὰν ἔλαβε τὴν ἐπιστολή.⁸¹ Ὁ Γόρδιος μὲ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ τῆς 15ης Ἀπρ. 1713 βεβαιώνει πὼς τὴν ἔλαβε, συνοδευόμενη μὲ δῶρο, σταφίδες ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Αἰτωλικοῦ,⁸² παρὰ τὸ γεγονὸς πὼς σὲ προγενέστερη ἐπιστολὴ τοῦ, στὶς 7 Δεκεμ. 1712 ἀπὸ τὰ Βρανιανά, δηλώνει πὼς ἀκόμη δὲν ἔλαβε τὴν ἐπιστολὴ πού ὁ Ἀθανάσιος δῆλωσε πὼς ἔστειλε διὰ τοῦ Καρᾶ.⁸³

Ὁ Γόρδιος σὲ μία περιοδεία τοῦ σὲ χωριὰ τῶν Ἀγράφων, ἀπὸ τὸν Μάιο ὡς τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1713, βρίσκεται τὸν Αὐγούστο τοῦ ἰδίου ἔτους στὸ

ἐτοῦτα, καὶ μὲ δυσκολίαν ἐπέρασα τὸν καιρὸν τοῦ θέρους»· Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 406, ἐπ. 138.

78. «Ἐκ Βρανιανῶν, ἀψι' σепτεμβρίου κζ'»· Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 406, ἐπ. 138.

79. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 477-478, ἐπ. 211. Ἡ ἐπιστολὴ σώζεται σὲ 10 κώδικες. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ στὸ λόγιο περιεχόμενο τῆς, πού ἀποτελοῦσε ἰσχυρὸ κίνητρο γιὰ τοὺς ἀντιγραφεῖς. Βασικοὶ κώδικες ἀντιγραφῆς εἶναι ὁ κώδ. Παντελεήμονος 693, ὅπου εἶναι ἀντιγραμμένη ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Ἀθανασίου, ὁ κώδ. ΓΑΚ 171, ὁ κώδ. I. M. Ἀγ. Στεφάνου Μετεώρων 29 καὶ ὁ κώδ. I. M. Ἀγ. Τριάδος Μετεώρων 38· Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 112, 478.

80. Γιὰ τοὺς διακομιστὲς ἐπιστολῶν, τοὺς «γραμματοκομιστές», βλ. Καρανάσιος, «Μορφὴ, περιεχόμενο καὶ χρῆση τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀναστασίου Γορδίου», σ. 60-61· Ἐλένη Ἀγγελομάτη-Τσουγκαράκη, «Ἡ διακίνηση τῆς ἐπιστολογραφίας στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο (14ος-19ος αἰ.)», Πρακτικὰ τοῦ ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου «Νεοελληνικὴ ἐπιστολογραφία (16ος-19ος αἰ.)», *Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικὰ* 8 (2006) 339-374.

81. «Προέπεμψα αὐτῇ καὶ ἄλλο γράμμα διὰ τινος Πετρηλλιῶτου Καρᾶ ἐπονομαζομένου, ἀλλ' οὐκ οἶδ' εἰ ἐνέτυχεν ἐκεῖνου ... Ἐξ Ἀνατωλικοῦ, ἀψιβ' ἀνθεστηριῶνος θ' φθίνοντος»· βλ. Κόλια 1990, σ. 242-243, ἐπ. 25.

82. «ἔλαβον ... τὸ γράμμα τὸ διὰ τοῦ Καρᾶ τοῦ ἀπὸ τοῦ Πετρήλου μετὰ χρόνον πολύν, καὶ τὰς ἀσταφίδας δὲ νῦν τῷ δηλωθέντι σταθμῷ»· Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 477, ἐπ. 211. Ἡ ἀποστολὴ συνοδευτικῶν τῶν ἐπιστολῶν δῶρων ἦταν συνήθης πρακτικὴ, ὅπως προκύπτει καὶ ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Γορδίου, ὁ ὁποῖος δηλώνει πάντοτε τὴν παραλαβὴ δῶρων στὶς ἀπαντητικὲς τοῦ ἐπιστολές· βλ. Καρανάσιος, «Μορφὴ, περιεχόμενο καὶ χρῆση τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀναστασίου Γορδίου», σ. 64.

83. «Τοῦ διὰ τοῦ Καρᾶ γράμματος οὐκ ἠξιώθημεν, ἐν ᾧ καὶ τινὰ τῶν καινῶν ὑποδηλοῖς ἡμῖν διαχαρχθέντα»· βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 470, ἐπ. 204.

Πετρήλο. Ἀπὸ ἐκεῖ σώζονται τρεῖς ἐπιστολές του σὲ διαφορετικούς παραλήπτες. Ἡ πρώτη,⁸⁴ στίς 26 Αὐγ. 1713,⁸⁵ ἀπευθύνεται σὲ κάποιον ἱερέα ἀπὸ τὸ Πετρήλο ὀνόματι Διαμαντῆ, ὁ ὁποῖος βρίσκεται σὲ κάποιον ἄλλον τόπο, μακριὰ ἀπὸ τὸ Πετρήλο. Ὁ Γόρδιος ἀπέστειλε τὴν ἐπιστολὴ στὸν ἱερέα Διαμαντῆ μὲ γραμματοκομιστὴ τὸν ἱερομόναχο Ἄνανία, ποὺ πιθανότατα ἐμόναζε στὴ μονὴ Πετρήλου, σὲ κελλί τῆς ὁποίας μᾶλλον διαμένει ὁ Γόρδιος. Ὁ ἱερομόναχος Ἄνανίας ἦταν γιὸς προεστοῦ τῆς περιοχῆς, τοῦ γέροντος Δοσιθέου –ὅπως σημειώνει στὸ γράμμα του ὁ Γόρδιος– καὶ μετέφερε στὸν Γόρδιο ποσότητα φακῆς, δῶρο τοῦ ἱερέα Διαμαντῆ πρὸς αὐτόν: «Ἄς ἤξευρή γοῦν ὅτι ἐτύχαμεν ἐδῶ εἰς τὸ κελλίον τοῦ χωρίου Πετρήλου τῆς πατρίδος της, καὶ ἐλάβαμεν τὴν καλήν της φιλοτιμίαν, τὴν φακὴν, ὅπου μᾶς ἔπεμψε μὲ τὸν ἐντιμότατον γέροντα κύρ Δοσιθέον, τὸν πατέρα τοῦ ὀσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις κύρ Ἄνανίου, τοῦ διακομιστοῦ τοῦ παρόντος».⁸⁶ Ἡ ἐπιστολὴ εἶναι εὐχαριστήρια γιὰ ἀποσταλλέντα δῶρα ἀλλὰ καὶ συμβουλευτικὴ γιὰ τὸν τρόπο τῆς συμπεριφορᾶς καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἱερέα Διαμαντῆ, ὁ ὁποῖος εἶχε συνάντησιν καὶ διὰ ζώσης μὲ τὸν Γόρδιο, κάποια φορὰ στὸ παρελθόν, πιθανῶς στὸ Πετρήλο, καὶ εἶχε δεχθεῖ τὸν συμβουλευτικὸ λόγον καὶ τίς ὑποδείξεις του.⁸⁷

Ἡ δευτέρη ἐπιστολὴ τοῦ Γορδίου μὲ τόπον ἀποστολῆς τὸ Πετρήλο συντάχθηκε στίς 10 Σεπτ. 1713 καὶ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Δημητριάδος Ἰωαννίκιον Γ',⁸⁸ μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Γόρδιος διατηροῦσε συχνὴ ἀλληλογραφία –σώζο-

84. Βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 488-489, ἐπ. 223, ὅπου καταγράφεται πὺς ἡ ἐπιστολὴ –ποὺ ἀνήκει ὡς πρὸς τὸ ὕφος στίς δημῶδεις– σώζεται στοὺς κώδ. ΓΑΚ 171, ΕΒΕ 2188, Θεολ. Σχ. Χάλκης 122.

85. «Ἐκ Πετρήλου, αψιγ' αὐγούστου κς'»· Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 489, ἐπ. 223.

86. Βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 489, ἐπ. 223.

87. «Τοῦτα ἄς συλλογισθῆ καὶ ἡ ἀγιωσύνη σου καλά, καὶ ἄς κάμη καθὼς τῆς γράφομεν. Καὶ ἄς θυμᾶται καὶ ἐκεῖνα ὅπου τῆς εἶπαμεν μὲ τὸ στόμα, διατὶ ἦσαν λόγια, ὅπου τὰ εἶπαμεν λίαν συντείνοντα πρὸς ψυχικὴν της ὠφέλειαν»· βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 489, ἐπ. 223.

88. Γιὰ τὸν ἐπίσκοπον Δημητριάδος Ἰωαννίκιον Γ' καὶ τὴ σχέση του μὲ τὸν Ἀναστάσιο Γόρδιο βλ. Κ. Σπ. Τσιώλης, «Ἀπὸ χωρίον Τριβάτου εἰς τὴν μεγαλόπολιν Θεσσαλονίκην. Ἀπόδημοι Ἀγραφιῶτες στίς ἐπιστολές τοῦ Ἀναστασίου Γορδίου», *Τὰ Ἄγραφα στὴ διαδρομὴ τῆς Ἰστορίας, Πρακτικὰ Συνεδρίου, Τροβάτο-Ἄγραφα-Μεγάλα Βραγγιανὰ 8-10 Αὐγ. 2008*, [Πανευρυτανικὴ Ἐνωσις], Ἀθήνα 2009, σ. 87-91, ὅπου μεταξὺ ἄλλων ἀναφέρεται πὺς ὁ ἐπίσκοπος Δημητριάδος Ἰωαννίκιος Γ' φέρεται συχνὸς παραλήπτης ἐπιστολῶν τοῦ Γορδίου, καθὼς σώζονται 16 ἐπιστολές τοῦ Γορδίου πρὸς τὸν Ἰωαννίκιον ἀπὸ τίς 15 Ὀκτ. 1711 ἕως τίς 12 Ὀκτ. 1719, ἀλλὰ καὶ ἀποστολέας μὴ σωζομένων ἐπιστολῶν πρὸς τὸν Γόρδιο (βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', σ. 1339 [κατάλογος παραληπτῶν]). Πιθανῶς εἶναι ὁ ἕνας ἐκ τῶν τεσσάρων μητροπολιτῶν ποὺ ὑπογράφουν τὸ ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ ἐπισκόπου Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων Γρηγορίου Β' στίς 17 Ἰαν. 1690 (βλ. Β. Κ. Σπανός, «Ἐφτά

νται 16 ἐπιστολές του πρὸς τὸν Ἰωαννίκιο-, στὴν ὁποία ὁ Γόρδιος, μὲ διάκριση, ζητεῖ ἀπὸ τὸν Ἰωαννίκιο τὴ στήριξη τοῦ ἱερομονάχου Μακαρίου στὴ σχέση του μὲ ἄλλους μοναχοὺς καθὼς καὶ τὴν ἐπιστροφή του στὴ μονὴ τῆς Μακρᾶς Ράχης Πηλίου.⁸⁹ Στὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς ὁ Γόρδιος σημειώνει τὸν τόπο ὅπου βρῖσκειται: «Ἐκ Πετρήλου ἁψιγ' σεπτεμβρίου ι'». ⁹⁰ Ὁ λόγιος χαρακτήρας τῆς ἐπιστολῆς καὶ ὁ παραλήπτης, ὁ ὁποῖος εἶναι ἱεράρχης, αἰτιολογεῖ τὸν μεγάλο ἀριθμὸ κωδίκων στοὺς ὁποίους σώζεται.⁹¹

ὑπομνήματα ἐκλογῆς ἐπισκόπου τῆς Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων [1647-15.7.1793], *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο* 49 [2006] 168-170 καὶ σημ. 30). Ἐνδεχομένως, εἶναι ἐκεῖνος ποὺ φέρεται, μαζί μὲ ἄλλους 3 ἐπισκόπους, νὰ ὑπογράψει τὸ ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ ἐπισκόπου Σκιαθοῦ καὶ Σκοπέλου Κλήμεντος, στίς 3 Φεβρ. 1700· βλ. πρεσβ. Κωνσταντῖνος Ν. Καλλιανός, «Συμβολὴ στὴν Ἱστορία τῆς Ἐπισκοπῆς Σκιαθοῦ καὶ Σκοπέλου τὸν 18ο αἰώνα», [Ἀνάτυπον ἀπὸ τὸ περιοδικὸ *Ἐφημέριος*], Ἀθήνα 1990, σ. 13, ὅπου ἀναφέρεται πὼς ἡ ἐκλογή πραγματοποιήθηκε «ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἐπισκοπῆς Δημητριάδος, τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας». Πιθανὸν νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται στὴν ἐπιγραφή ἰστόρησης τοῦ παρεκκλησίου τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων (πάνω ἀπὸ τὴ δυτικὴ εἴσοδο) τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Ἀγιάς, στίς 22 Μαρτίου 1706: «ΑΝΗΣΤΟΡΙΘΗ Ο ΘΕΙΟΣ ... ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΦΙΛΕΣΤΑΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ Κ(ΥΡ)ΙΟΥ ΚΥΡ ΙΩΑΝΝΙΚΙΟΥ ΕΤΕΙ ΑΨ ΣΤ' μαρτίου ... 22» βλ. Τζῶν Κουμουλίδης - Λάζ. Δεριζιώτης, *Ἐκκλησίες τῆς Ἀγιάς Λαρίσης*, Ἀθήνα 1985, σ. 106. Προφανῶς καταγόταν ἀπὸ τὴν Αἰτωλία, ὅπως ἀναφέρεται στὴν ἐπιγραφή ἰστόρησης τοῦ ναοῦ Ἁγίας Τριάδος τῆς Ἀγιάς, ἔξω πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο: «† Ἰστορήθη ὁ θεῖος οὗτος ναὸς τῆς Ἀγιάς καὶ ἀδαιρέτου Τριάδος Ἀρχιερατεύοντος τοῦ θεοφιλεστάτου Κυρίου Ἰωαννικίου Δημητριάδος τοῦ ἐξ Αἰτωλίας διὰ συνδρομῆς Γρηγορίου ἱερομονάχου ἐπὶ ἔτους 1715 Μαΐου 12» (βλ. Γερμανὸς μητρ. Δημητριάδος, «Α' Σταυροί. Β' Ἐπιγραφαί», *Θεσσαλικά Χρονικά* 3 [1932] 160). Ἐκοιμήθη στὴν Ἀγιά στίς 12 Μαΐου 1720, σύμφωνα μὲ μία γραπτὴ ἐνθύμησις ἀπὸ τὴν Ἀγιά: «1720 εν τω χυλιωστό, επτακοσιωστό, εικοστό ἔτει, εν μηνι Μαρουι εις δόδεκα, ημερα Πέμπτη, αναπαυθηκι ο μακαρίτης θεωφιλέστατος Δημητριάδος, Ειοανουικειος με[σα εις την Αγιά] και | τον ενταφίασαν μέσα εις τον Αγιον Νοικολαον τον νεον από κάτοθεν εις την καμάραν του ἀρτηκα, εις τα δειξιά μέρη. Δια τουτο γράφομεν δια ενθύμησιν». Ὁ Ἰωαννίκιος φαίνεται πὼς κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐπίσκεψής του στὴν Ἀγιά, μὲ ἀφορμὴ τὴν ἑορτὴ τοῦ Ἁγ. Νικολάου τοῦ Νέου (9 Μαΐου), πέθανε καὶ ἐτάφη στὸν νάρθηκα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Νικολάου τῶν Βουναίων· βλ. π. Νεκτάριος Δρόσος, «Δεκαπέντε ἐνθυμήσεις ἀπὸ τὴν Ἀγιά», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο* 42 (2002) 257-260 καὶ σημ. 5-7.

89. «τῆς σῆς θεοφιλίας ἐπὶ γόνασι (ποιητικῶς εἰπεῖν) κεῖται. Τοῦτο δ' ἐστίν, ἵνα τῆ ἐαυτοῦ μονῆ τῇ κατὰ τὴν Μακρὰν λεγομένην Ῥάχιν μέχρι ἕαρος διαμείνη παρ' οὐδενὸς ἐνοχλοῦμενος» (Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 490, ἐπ. 224). Μᾶλλον πρόκειται γιὰ τὴ μονὴ Ταξιαρχῶν Ζαγοράς. Ἡ ἀνωτέρω ἀναφορὰ ἐπιβεβαιώνει τὴν ὑπόθεσιν πὼς ἡ μονὴ ὑπῆρχε καὶ πρὸ τοῦ 1733, ὅπως δηλώνει ἐντοιχισμένη ἰδρυτικὴ πλάκα στὴν κόγχη τοῦ ναοῦ (Ν. Διαμαντᾶκος, *Ἐκκλησίες καὶ ἐξωκκλήσια τῆς Ζαγοράς*, Βόλος 2001, σ. 110-126).

90. Βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 490, ἐπ. 224.

91. Ἡ ἐπιστολὴ σώζεται σὲ ἑννέα κώδικες· βλ. Ἀναστάσιος Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 490, ἐπ. 224.

Ἡ τρίτη ἐπιστολή ἀποστέλλεται στίς 14 Σεπτ. 1713 ἀπὸ τὴ μονὴ τοῦ Πετρήλου, ὅπως δηλώνει στὸ τέλος τοῦ γράμματος ὁ Γόρδιος, πρὸς τὸν ἱερομόναχο Ἄνθιμο –σὲ μονὴ τῆς εὐρύτερης περιοχῆς⁹²–, τὸν ὁποῖο εὐχαριστεῖ γιὰ ἓνα βιβλίον μὲ ἔργα τοῦ Μεγ. Ἀθανασίου ποῦ τοῦ ἀπέστειλε. Ἀκόμη, μᾶς πληροφορεῖ πὼς ἐπιθυμεῖ τὴν ἐπιστροφή του στὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του, τὰ Βραβιανὰ, καὶ γνωστοποιεῖ στὸν Ἄνθιμο πὼς μελέτησε τὸ βιβλίον καὶ τὸ παρέδωσε στὸν ἱερομόναχο τῆς μονῆς Πετρήλου Ἀντώνιο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο καὶ θὰ πρέπει νὰ φροντίσει νὰ τὸ παραλάβει. Γράφει σχετικὰ ὁ Γόρδιος: «Ἐλαβα τὸ βιβλίον τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου, ὁποῦ μοῦ ἔπεμψες διὰ νὰ τὸ ἰδῶ, καὶ τὸ εἶδα· καὶ εὐχαριστῶ σοι, ὁποῦ μοῦ ἔκαμες τὴν χάριν. Τώρα μοῦ ἤλθε χρεία νὰ μισεύσω εἰς τὴν πατρίδα μου, καὶ τὸ ἀφήκα τοῦ παπα-κὺρ Ἀντωνίου ἐδῶ εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Πετρήλου. Καὶ ὅταν ὀρίσης, θέλεις τὸ ἔχει, ἢ μοναχός σου παίρνοντάς το, ἂν κοπιάσης, ἢ παραγγέλλοντάς του νὰ σοῦ τὸ πέμψῃ».⁹³ Ἐπίσης, ὁ Γόρδιος ζητεῖ νὰ τοῦ στείλει, μὲ κομιστὴ κοινὸ τους φιλικὸ πρόσωπο ὀνόματι Θεοδόσιο, ἱμάντες, λωρίδες πάνινες μᾶλλον γιὰ θεραπευτικούς σκοποὺς εἴτε σὲ ὑπάρχοντα ἔλκη εἴτε σὲ μικρὰς ἐπεμβατικὰς θεραπευτικὰς πράξεις τοῦ Γορδίου, καθὼς εἶχε καὶ ἰατρικὰς γνώσεις.⁹⁴

92. Βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', σ. 1133 (σχόλια στὴν ἐπ. 225).

93. Βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 490-491, ἐπ. 225. Ἡ ἐπιστολή –ποῦ ἀνήκει ὡς πρὸς τὸ ὕφος στίς δημῶδεις– σώζεται στοὺς κῶδ. ΓΑΚ 171, ΕΒΕ 2188, Θεολ. Σχ. Χάλκης 122.

94. «... τὸν φίλτατόν μοι κὺρ Θεοδόσιον· καὶ εἰπές του διὰ τὰ λωρία ἐκεῖνα, ὁποῦ χρησιμεύουν εἰς ταῖς φοντανέλλαις, νὰ τὰ στείλῃ τοῦ ῥηθέντος παπα-κὺρ Ἀντωνίου· καὶ αὐτὸς μοῦ τὰ στέλλει ἐκεῖ ὁποῦ εὐρίσκομαι ... Ἐκ τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Πετρήλου, ἀψιγ' σεπτεμβρίου ιδ'» (βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 491, ἐπ. 225). «Λωρίον», τό: ὑποκοριστικὸν τοῦ λῶρος (: ἱμάς), τὸ λουρί· βλ. Χαρ. Θ. Μηχιώτη, *Νεώτατον Λεξικὸν τῆς Νεοελληνικῆς Γλώσσης*, ἐκδ. Κασταλία, Ἀθήνα 1975, σ. 591. «Φοντανέλλα», ἢ: φρεάτιον ἢ καυτήριον «...μέθοδος ἐπισπαστικῆς θεραπείας. Διὰ τομῆς ἢ ἐκδορίου προκαλεῖται ἐξέλκωσις καὶ εἰσάγεται ἐντὸς αὐτῆς ὑπὸ τὸ δέρμα ρεβίθι, πιζέλι, κερὶ κλπ. Τὰ ὁποῖα ἀφίνονται ἐπὶ μῆνας ἐνίοτε, διὰ νὰ προκαλέσουν τὴν ἔκκρισιν ὑγροῦ καὶ πύου μὲ τὰ ὁποῖα νομίζεται ὅτι ταχέως θὰ ἐξαχθοῦν ἀπὸ τὸ σῶμα οἱ βλαβεροὶ χυμοὶ καὶ θὰ ἐπιτευχθεῖ οὕτως ἡ θεραπεία»· βλ. Ι. Ν. Βεγκλίδης, *Οἰκογενειακὴ Ἰατρικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, ἐκδ. Ὁ Φοῖνιξ, Κωνσταντινούπολη χ.χ., σ. 1106. «Φοντανέλλα», ἢ: φλύκταινα· ἰταλ. *fontana- ella*, ὑποκ. τοῦ *fontana*· βλ. Ν. Π. Ἀνδριώτης, *Ἐτυμολογικὸ Λεξικὸν τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς*, Θεσσαλονίκη³ 1995, σ. 404). «Φοντανέλλα», ἢ: δημ. Ἰατρ., βοθρίον ἢ φρεάτιον· Δ. Δημητράκος, *Μέγα Λεξικὸν ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, τ. 15, ἐκδ. Δομῆ, Ἀθήνα χ.χ., σ. 7689. «βοθρίον», τό: (Ἰατρ.) Μικρὰ ὀπή τεχνητῶς διανοιγομένη ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου καὶ πυορροοῦσα ἐπ' ἀόριστον διὰ θεραπευτικούς σκοποὺς· βλ. Δημητράκος, *Μέγα Λεξικὸν ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, τ. 3, σ. 1440. Γιὰ τίς ἰατρικὰς γνώσεις καὶ σπουδὰς τοῦ Γορδίου βλ. Π. Ι. Βασιλείου, «Ὁ Ἀναστάσιος Γόρδιος ὡς γιαιτρὸς καὶ ὀκτῶ ἀνέκδοτες ἐπιστολές του», *Νέα Ἐστία* 795 (1960) 1067-1076· Ν. Κ. Βλάχος, «Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος καὶ ἡ Ἰατρικὴ», *Σύναξις*, ὁ.π., σ. 634-643· Δήμητρα Μαραγιάννη-Ντόβα, «Ὁ Ἀναστάσιος Γόρδιος ὡς γιαιτρὸς καὶ μερικὰς ἀπὸ τίς ἐπιστολές του μὲ ἰατρικὰς συνταγὰς

Με βάση τη χρονολόγηση τῶν τριῶν αὐτῶν ἐπιστολῶν τοῦ Γορδίου, πού ἔχουν ὡς τόπο ἀποστολῆς τὸ Πετρήλο, μπορούμε νὰ ὑπολογίσουμε πὼς ὁ χρόνος τῆς ἐκεῖ διαμονῆς του ἦταν τὸ ἐλάχιστον εἴκοσι ἡμέρες: ἀπὸ 26 Αὐγ. 1713 ἕως 14 Σεπτ. 1713. Μᾶλλον ὅμως τὸ χρονικὸ αὐτὸ διάστημα ἦταν μεγαλύτερο, καθὼς ἡ προηγούμενη καὶ ἡ ἐπόμενη χρονολογικὰ σωζόμενες ἐπιστολές στὴν Ἀλληλογραφία τοῦ Γορδίου φέρουν ἡμερομηνίες ἀποστολῆς 22 Ἰουλίου 1713, ἀπὸ τὴν Καστανιὰ τῶν Ἀγράφων,⁹⁵ καὶ 27 Σεπτ. 1713 ἀπὸ τὰ Βρανιανὰ.⁹⁶ Ὅπως φαίνεται, φιλοξενήθηκε στὴ μονὴ τοῦ Πετρήλου, καθὼς εἶχε σχέση καὶ γνωριμία μὲ τοὺς μοναχοὺς καὶ κληρικοὺς τοῦ Πετρήλου καὶ τῶν γύρω περιοχῶν. Δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις πὼς ἡ διέλευση καὶ παραμονὴ του στὸ Πετρήλο σχετίζεται μὲ τὴ λειτουργία κάποιας Σχολῆς Γραμμάτων –ὅπως σώζεται στὴν παράδοση τοῦ τόπου⁹⁷– καθὼς ἀπουσιάζει κάποια ἀναφορὰ γι' αὐτὸ τὸ θέμα στὶς ἐπιστολές του.

Ἡ ἐπόμενη ἐπιστολὴ τοῦ Γορδίου πού σχετίζεται μὲ τὸ Πετρήλο, καὶ ἀφορᾶ τὴ σχέση του μὲ τὴν τοπικὴ κοινωνία καὶ ἐκκλησία, χρονολογεῖται τὸ 1716 –χωρὶς νὰ ἀναφέρεται ἡμερομηνία–⁹⁸, καὶ εἶναι μία συστατικὴ γιὰ ἐλεημοσύνη ἀδῆλου νέου,⁹⁹ τὸν ὁποῖο πέμπει ὁ Γόρδιος στοὺς προεστοὺς καὶ

καὶ συμβουλές», *Β' Διεθνὲς Ἱστορικὸ καὶ Ἀρχαιολογικὸ Συνέδριο Αἰτωλοακαρνανίας, Πρακτικά*, [Ἱστορικὴ καὶ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία Δυτικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας], Ἀγρίνιο 2006, σ. 747-751· Κ. Σπ. Τσιώλης, «Ἀσθένειες καὶ θεραπείες στ' Ἀγραφα καὶ τὴν Αἰτωλία γύρω στὰ 1700 (ἀπὸ ἐπιστολές τοῦ Ἀναστασίου τοῦ Γορδίου)», *Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο: Ἡ Εὐρυτανία στὶς περιγραφές Ἑλλήνων καὶ ξένων περιηγητῶν. Ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τὴν ἐποχὴ μας, Καρπενήσι 12-15 Ἰουλίου 2007. Πρακτικά*, [Εὔ.Κ.Ε.Σ.Ε.], Ἀθήνα 2008, σ. 219-251.

95. Βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 488, ἐπ. 222.

96. Ὁ.π., σ. 491, ἐπ. 226.

97. Στὸν αὐτεῖο χῶρο τοῦ ἱστορικοῦ σχολείου τοῦ Πετρήλου, στὴν εἴσοδό του, ἔχει ἐντοιχισθεῖ ἀναμνηστικὴ μαρμάρινη πλάκα μὲ κεφαλαιογράμματη γραφὴ, ὅπου ἀναφέρεται πὼς: «ΣΕ ΑΥΤΟΝ ΤΟΝ ΧΩΡΟ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥΣΕ ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΟΙΝΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΤΟ ΟΠΟΙΟ ΔΙΔΑΞΑΝ: Ο ΛΟΓΙΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΓΟΡΔΙΟΣ (1654-1729), Ο ΑΓΙΟΣ ΚΟΣΜΑΣ Ο ΑΙΤΩΛΟΣ (1714-1729) ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ ΔΑΣΚΑΛΟΙ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ». Γιὰ τὴ διαμονὴ τοῦ Γορδίου στὸ Πετρήλο τὸ καλοκαίρι τοῦ 1713 ὁ Χόντζιας, *Πετρίλο*, σ. 200 γράφει: «Αὐτὸς ὁ πολυμαθὴς δάσκαλος ἐπισκέφθηκε ἀρκετὲς φορὲς τὸ Πετρίλο καὶ φιλοξενήθηκε ἀπὸ τὸ μοναστήρι πού τοῦ παραχώρησε, ὅπως ὁ ἴδιος γράφει, “κελλί” νὰ μένει καὶ νὰ διδάσκει στὸ σχολεῖο», χωρὶς ὅμως νὰ παραπέμπει σὲ κάποια γραπτὴ πηγὴ.

98. «Ἐκ Βρανιανῶν ἀψις'»· Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 615, ἐπ. 352α.

99. «... τὸ παρὸν παιδίον, τὸ τὸ εὐτελὲς ἡμῶν γράμμα διακομίζον, εἶναι πολλοῦ ἐλέους καὶ βοήθειας ἀξιώτατον ... δεῖξατε εἰς αὐτὸ σπλάχνα οἰκτιρῶν καὶ φιλανθρωπίας ... καὶ βοηθήσετέ το κατὰ τε δύναμιν καὶ προαίρεσιν ἣν ἕκαστος ἔχει ... Ἐκ Βρανιανῶν ἀψις'»· βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 615, ἐπ. 352α. Σὲ ἀρκετὲς ἐπιστολές του ὁ Γόρδιος παρουσιάζεται ὡς χορηγὸς συστατικῶν ἐπιστολῶν πρὸς ἐλεημοσύνη, γιὰ λογαριασμὸ ἀναξιοπαθόντων, στὴν προσπάθειά του νὰ φανεῖ ἀρωγὸς καὶ συμπαραστάτης

τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ. Προφανῶς γνωρίζει, λόγω τῶν φιλικῶν του σχέσεων μὲ πρόσωπα τῆς τοπικῆς κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἐκεῖ παρουσία του, ὅτι ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ προσφέρουν βοήθεια. Ἐπομένως, μπορούμε βέσιμα νὰ ὑποθέσουμε πὼς τὸ χωριὸ βρισκόταν σὲ καλὴ οἰκονομικὴ κατάσταση. Σῶζεται στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπιστολῆς μία ὠραία, ποιητικὴ προσφώνηση τοῦ Γορδίου πρὸς τοὺς παραλήπτες: «Εὐσεβέστατοι χριστιανοί, ὅσοι τε τοῦ καταλόγου καὶ ὅσοι τῆς κοσμικῆς πολιτείας καὶ τάξεως, οἱ ἐν τῷ θεοφυλάκτῳ χωρίῳ Πετρήλῳ εὐρισκόμενοι, ὑγείαν πᾶσιν ὑμῖν εὐχομαι καὶ σωτηρίαν παρὰ τῆς Ἀγίας καὶ ὁμοουσίου καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος τοῦ ἐνὸς τῆ φύσει καὶ τῶν ὄλων αἰτίου Θεοῦ».¹⁰⁰

Καὶ ἡ ἐπόμενη ἐπιστολὴ τοῦ Γορδίου ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὸ Πετρήλιο χρονολογεῖται στὶς 25 Νοεμ. 1717. Ἀπευθύνεται πρὸς τὶς ἐκκλησιαστικὲς καὶ διοικητικὲς ἀρχὲς τοῦ τόπου καὶ ἀφορᾷ ἓναν ἱερέα τοῦ χωριοῦ, ὀνόματι Ἰωάννη, ὁ ὁποῖος κατηγοροῦνταν ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ τόπου γιὰ ἐνδεχόμενη ἄδηλη ζημία ποὺ προκάλεσε στὸ χωριὸ κατὰ τὴν ἄσκηση τῶν καθηκόντων του (ιερατικῶν μᾶλλον, καὶ διοικητικῶν).¹⁰¹ Ὁ ἱερέας προσῆλθε στὸν Γόρδιο αὐτοπροαιρέτως, καὶ ἐξομολογούμενος ζήτησε ἀπὸ αὐτὸν νὰ στηρίξει τὶς θέσεις του, τὶς ὁποῖες φαίνεται πὼς δέχεται καὶ ὁ Γόρδιος, ἀπορρίπτοντας τὶς κατηγορίες ποὺ τοῦ ἀπευθύνει ἡ τοπικὴ κοινωνία, ἡ ὁποία ἐπίσης ἀπευθύνθηκε καὶ αὐτὴ μὲ μὴ σωζόμενη ἐπιστολὴ τῆς πρὸς τὸν Γόρδιο, μὲ σκοπὸ νὰ ἐλέγξει τὸν ἱερέα γιὰ τὶς πράξεις του. Ὁ Γόρδιος, μάλιστα, παρακαλεῖ διὰ τοῦ ποιμαντικῆς λόγου τοῦ τοῦς προεστῶτες καὶ τοὺς ἄλλους ἱερωμένους τοῦ Πετρήλιου νὰ παύσουν τὴν ἀδικία κατὰ τοῦ π. Ἰωάννη, ὁ ὁποῖος, ἔνεκα τῶν κατηγοριῶν ποὺ τοῦ ἀπηύθυναν, ἐμφανίζεται μετανοιωμένος καὶ φέγει ἐαυτὸν, ἐπειδὴ ἀνέλαβε τὰ καθήκοντα κατὰ τὴν ἄσκηση τῶν ὁποίων φέρεται νὰ διέπραξε ὅσα τοῦ καταλογίζουν οἱ συντοπίτες του. Διακομιστῆς τοῦ γράμματος πρὸς τοὺς Πετρηλιῶτες εἶναι μᾶλλον ὁ ἴδιος ὁ ἱερέας,

στὴ δύσκολη ἀπὸ κάθε ἀποψη κατάσταση στὴν ὁποία βρίσκονταν· βλ. Χαρ. Καρανάσιος, «Μορφὴ, περιεχόμενο καὶ χρῆση τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀναστασίου Γορδίου», σ. 64.

100. Βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 615, ἐπ. 352α, ὅπου σημειώνεται πὼς ἡ ἐπιστολὴ –ποὺ ἀνήκει ὡς πρὸς τὸ ὕφος στὶς δημῶδεις– σῶζεται στοὺς κώδ. ΓΑΚ 171, ΕΒΕ 2188, Θεολ. Σχ. Χάλκης 122. «Κατάλογος» ὁ (ἐκκλ.) ἱερός: ὁ κληρὸς· βλ. Α. Ν. Γιάνναρης, *Μικρὸς θησαυρὸς τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, τ. Α', Βιβλιοπωλεῖον Ι. Ν. Σιδέρη, Ἀθήνα 1918, σ. 1123.

101. Οἱ κληρικοὶ τῶν ἐνοριῶν τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ ἀσκοῦν –πέραν τῶν ἱεροτελεστικῶν καὶ ποιμαντικῶν τους καθηκόντων– καὶ κάποια διοικητικὰ καθήκοντα στὰ ὅρια τῆς κοινότητος τῆς περιοχῆς ὅπου ὑπηρετοῦσαν. Ἀναλυτικὰ περὶ τῶν καθηκόντων, τῶν δικαιωμάτων καὶ τῆς συμπεριφορᾶς τῶν κληρικῶν κατὰ τὴν Τουρκοκρατία, βλ. Πρόδρ. Ι. Ἀκανθόπουλος, *Ἡ ἱστορία τῶν ἐνοριῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τὴν Τουρκοκρατία*, Διδακτ. διατριβή, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 87-93.

ὁ ὁποῖος ἐλπίζει μὲ τὴν παρέμβαση καὶ συνηγορία τοῦ Γορδίου νὰ παύσουν οἱ ἐναντίον του κατηγορίες. Τὸ περιεχόμενο τοῦ γράμματος ἔχει ὡς ἐξῆς:¹⁰²

Εὐλαβέστατοι ἱερεῖς καὶ ἐντιμότατοι ἄρχοντες Πετρηλιῶται ἅπαντες, ὑγιαίνετε ἐν Χριστῷ.

Αὐτεξουσίως ἦλθεν ἐδῶ ὁ εὐλαβέστατος παπα-κὺρ Ἰωάννης, καὶ αὐτεξουσίως ἐπανερχεται αὐτοῦ. Ἀλλὰ ἡ ἀγάπη σας μὴ γράφει νὰ τὸν πέμψω ἐγὼ διὰ τὴν ὑπόθεσιν ὅπου φανερώνετε. Ἔρχεται γοῦν, ἀλλὰ κάμνει χρεῖα νὰ μὴν τὸν πειράζετε εἰς ἐκεῖνα ὅπου δὲν εἶναι ἄξιος νὰ ἔχη τόσην πείραξιν. Διατὶ αὐτός, ἐξομολογούμενος ἐνώπιον τοῦ φοβεροῦ κριτηρίου τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐμῆς ἀναξιότητος, λέγει πῶς εἰς ὅσον καιρὸν ἦτον ἀνακατωμένος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ χωρίου (ὅπου νὰ μὴν εἶχεν ἀνακατωθῆ), δὲν ἔκαμε καμίαν ζημίαν ἢ βλάβην, μηδὲ εἶναι καθὼς λέγουν περὶ αὐτοῦ πολλοί, καὶ τὸν κατακρένουσιν. Διὰ τοῦτο ἰδέτε καὶ ἡ ἀγάπη σας, φοβηθῆτε τὸν Θεόν, τὸν δίκαιον κριτὴν, καὶ μὴν κρίνετε ἀδίκως. Ὅτι «φοβερὸν τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος»,¹⁰³ καὶ «καθὼς κρίνετε θέλετε κριθῆ»,¹⁰⁴ ὀρίζει τὸ ἀψευδὲς στόμα τοῦ Χριστοῦ. Τὸν ὁποῖον παρακαλῶ νὰ σᾶς διαφυλάττη ἅπαντας ὑγιεῖς καὶ παντοίων πειρασμῶν ἀνωτέρους.

Ἐκ Βρανιανῶν, ἀψιζ' νοεμβρίου κε'.

Ὁ ἐν ἱερομονάχοις ἐλάχιστος, Ἀναστάσιος Γόρδιος.

Μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ καὶ πολιτικὴ ἡγεσία τοῦ Πετρήλου ἀναγνώριζε τὸν Γόρδιο ὡς σημαίνουσα, μὲ ἀναμφισβήτητο κῦρος πνευματικὴ προσωπικότητα στὴν περιοχὴ, καὶ θεωροῦσε τὴν κρίση του δίκαιη καὶ ἀμερόληπτη, ἐνδεχομένως ἀποδεκτὴ ἀπὸ ὅλες τὶς πλευρές.

Ὁ Γόρδιος στὶς 5 Μαΐου 1720 δηλώνει σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν ἀπόδημο καὶ ἐμπορευόμενο στὴ Θεσσαλονικὴ χατζη-Ἀποστόλη, ἐκ Βρανιανῶν καταγόμενο,¹⁰⁵

102. Βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 653-654, ἐπ. 393, ὅπου ἀναφέρεται πῶς ἡ ἐπιστολὴ –ποὺ ἀνήκει ὡς πρὸς τὸ ὕφος στὶς δημῶδεις– σῶζεται στοὺς κώδ. ΓΑΚ 171, ΕΒΕ 2188, Θεολ. Σχ. Χάλκης 122.

103. Ἐβρ. 10.31

104. *Ματθ.* 7.1: «Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε» *Λουκ.* 6.37: «Καὶ μὴ κρίνετε, καὶ οὐ μὴ κριθῆτε».

105. Γιά τὸν ἀπόδημο Ἀγραφιῶτη χατζη-Ἀποστόλη βλ. Κ. Σπ. Τσιώλης, «Ἀπόδημοι, παρεπίδημοι, μέτοικοι Ἀγραφιῶτες στὴν Ἀλληλογραφία τοῦ Ἀναστασίου Γορδίου. Ἡ περιήγηση τοῦ χατζη-Ἀποστόλη (Κετούσια)», *Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο «Τῶν Ἀποδήμων Εὐρυτάνων Ἔργα»*, Καρπενήσι 18-19 Ὀκτ. 2012, *Κερασχωῶρι* 20 Ὀκτ. 2012, *Πρακτικά*, [ὑπὸ ἔκδοσιν]. Στὴν Ἀλληλογραφία τοῦ Γορδίου ὁ χατζη-Ἀποστόλης, μᾶλλον, φέρει τὸ ἐπώνυμο Κετούσιας. Τὸ ὄνομα αὐτὸ ἀπαντᾷ στὸ Πετρήλο στὰ ὀνόματα ἀρχηγῶν οἰκογενειῶν τοῦ φορολογικοῦ καταστίχου τοῦ ἔτ. 1454/5, καὶ μάλιστα μὲ ἐννέα οἰκογένειες. Μποροῦμε,

πώς έλαβε (μὴ σωζόμενη) ἐπιστολή του ἀπὸ τὸ Πετρῆλο.¹⁰⁶ Φαίνεται πὼς ὁ χατζη-Ἀποστόλης μέσω συγγενῶν ἢ γνωστῶν του φρόντισε ἢ ἐπιστολή νὰ φθάσει στὸ Πετρῆλο, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μὲ ἄλλον γραμματοκομιστὴ στὰ Βρανιανά, εἰς χεῖρας τοῦ Γορδίου. Ὁ χατζη-Ἀποστόλης εἶχε συγγενικούς δεσμούς στὸ Πετρῆλο, καθὼς ἡ ἀδελφή του Ἀφέντω εἶχε παντρευτεῖ Πετρηλιώτη. Ἐχίρηυσε ὅμως, ὅπως γράφει ὁ Γόρδιος σὲ ἄλλο γράμμα του πρὸς τὸν χατζη-Ἀποστόλη στίς 17 Ὀκτ. 1720,¹⁰⁷ καὶ ἐπανῆλθε, μαζί μὲ τὰ παιδιὰ της, στὴν πατρικὴ της περιουσία στὰ Βρανιανά. Ἀντιμετώπιζε σοβαρὰ προβλήματα ἐπιβίωσης καὶ ὁ Γόρδιος ζήτησε ἀπὸ τὸν χατζη-Ἀποστόλη νὰ βοηθήσει τὴν ἀδελφή του, καθὼς ἐκτιμοῦσε πὼς ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ τὸ πράξει.

Τὸ Πετρῆλο ἀναφέρει ὁ Γόρδιος καὶ σὲ ἐπιστολή του τῆς 27ης Ὀκτ. 1721¹⁰⁸ πρὸς κάποιον δάσκαλο στὰ Τρίκαλα ὀνόματι Μιχαήλ,¹⁰⁹ τὸν ὁποῖο ἐνημερώνει πὼς ἔλαβε κάποια (μὴ σωζόμενη) ἐπιστολή του, γραμμὴν τὸν Αὐγουστο τοῦ 1721 στὸ Πετρῆλο, καὶ ληφθεῖσα στίς 12 Ὀκτ. 1721 ἀπὸ τὸν Γόρδιο στὰ Βρανιανά, ὅπως σημειώνει στὸ γράμμα του αὐτό: «Τῷ σπουδαιοτάτῳ καὶ φιλομαθεστάτῳ κυρίῳ κυρίῳ Μιχαήλῳ εἰδὲ πρᾶττειν ... Τανῶν δέ, γράμματός σου ἡξιώθην ἀπὸ τοῦ καλουμένου Πετρήλου χωρίου διὰ τινος κομισθέντος μοι, γεγραμμένου μὲν κατὰ αὐγουστον εἰς χεῖρας δὲ τὰς ἐμὰς τῆ τοῦ νῦν λήγοντος

λοιπόν, νὰ πιθανολογήσουμε πὼς ὁ χατζη-Ἀποστόλης, παρὰ τὸ γεγονὸς πὼς ἡ γενέτειρά του εἶναι τὰ Βρανιανά, ἢ πιθανῶς ἀπώτερη ἰδιαιτέρη καταγωγή του εἶναι τὸ Πετρῆλο.

106. «Ἐντιμότητα καὶ χρησιμότητα χατζη-κὺρ Ἀποστόλη ... Ἀπὸ τοῦ χωρίου Πετρήλου μοῦ ἦλθε γράμμα σου τίμιον, ἀπόκρισιν περιέχον εἰς ἐκεῖνο ὁποῦ ἐπρόγραφα καὶ ἔπεμψα μὲ τὸν γερ-Ἀλέξιον Μαυρωτᾶν ... Ἐκ τῆς μονῆς τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, ἁψκ' μαΐου ε'» (βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', σ. 744-745, ἐπ. 485). Καὶ αὐτὴ ἡ ἐπιστολή, ὅπως οἱ περισσότερες τοῦ Γορδίου, σώζεται στοὺς κώδ. ΓΑΚ 171, ΕΒΕ 2188, Θεολ. Σχ. Χάλκης 122, μὲ βασικὸ κώδικα τὸν ΓΑΚ 171, ποὺ θεωρεῖται τὸ ἀντίγραφο τοῦ ἀρχείου τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Γορδίου.

107. Βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', σ. 756-758, ἐπ. 494. Ὁ Γόρδιος σὲ αὐτὴ τὴν ἐπιστολή του δηλώνει γιὰ τὴν ἀδελφή τοῦ χατζη-Ἀποστόλη: «Ἐπειτα τῆς φανερώμεν ὅτι ἡ Ἀφέντω ἡ ἀδελφή της ἄφηκε τὸ σπίτι τοῦ μακαρίτου τοῦ ἀνδρός της εἰς τὸ Πετρήλου, καὶ ἦλθεν ἐδῶ εἰς τὰ πατρικά σας ... Αὐτὴ θαυμάζει καὶ διαλογίζεται καὶ λυπᾶται πὼς ἔχει νὰ πορεύση μὲ τὰ παιδιὰ της, ὁποῦ δὲν ἔχει τίποτε».

108. «Ἐκ τῆς ἡμετέρας μονῆς τῆς ἁγίας ὀσιομάρτυρος Παρασκευῆς τῆς ἐν Βρανιανοῖς, ἁψκ' πυανειφώνος δ' λήγοντος. Ὁ ἐν ἱερομονάχους ἐλάχιστος, Ἀναστάσιος Γόρδιος» βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', σ. 788, ἐπ. 525.

109. Γιὰ πληροφορίες σχετικὰ γιὰ τὸν Μιχαήλ, διδάσκαλο στῆ Σχολὴ Τρικάλων, βλ. Δήμητρα Χατζημάνου, *Δραστηριότητες Ἑλλήνων διδασκάλων καὶ λογίων στῆ Δυτικὴ Θεσσαλία καὶ τὰ Ἄγραφα κατὰ τὸν δέκατο ἔβδομο καὶ δέκατο ὄγδοο αἰῶνα*, [ΓΑΚ Ἀρχεῖα Νομοῦ Καρδίτσας], Καρδίτσα 1993, σ. 13· Θ. Α. Νημάς, *Ἡ ἐκπαίδευση στῆ Δυτικὴ Θεσσαλία κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας*, Διδακτ. διατριβή, ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 109, 124, 193. Οἱ ἀνωτέρω πληροφορίες οὐσιαστικὰ, βασιζόνται στίς ἐπιστολές τοῦ Γορδίου.

δυοκεδεκάτη».¹¹⁰ Ἐδῶ διακρίνουμε τὴ δυσκολία στὴ διακίνηση τῶν ἐπιστολῶν. Δύο μῆνες χρειάστηκαν γιὰ νὰ φθάσει τὸ γράμμα τοῦ Μιχαήλου ἀπὸ τὸ Πετρῆλο στὰ Βρανιανά. Ἀκόμη, μετὰ τὸν Εὐγένιο, τὸν Γόρδιο καὶ τὸν Ἀθανάσιο, βλέπουμε πὼς καὶ ἓνας ἄλλος δάσκαλος γραμμάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐπισκέπτεται καὶ διαμένει στὸ Πετρῆλο. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς μία ἔμμεση ἔνδειξη πὼς ὁ τόπος αὐτὸς ὑπῆρχε καὶ λειτουργοῦσε, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ὡς ἐστία καλλιιεργείας τῶν γραμμάτων.

Ὁ Γόρδιος στίς 11 Δεκ. 1721 ἀποστέλλει ἐπιστολὴ πρὸς τὸν παλαιὸ μαθητὴ τοῦ στὸ Αἰτωλικὸ ἱερέα Ζαφεῖριο,¹¹¹ τὴν ὁποία διακομίζει κάποιος ὀνόματι Δῆμος Στραμπούλης ἀπὸ τὸ Πετρῆλο καὶ τὸν παρακαλεῖ –καθὼς καὶ τὸν προεστὸ τῆς Ζακύνθου Θεοφιλάκη¹¹² νὰ τὸν βοηθήσουν νὰ μάθει τὸν τρόπο καὶ τὴν αἰτία θανάτου τοῦ υἱοῦ του Ρίζου, ράφτη στὸ ἐπάγγελμα, στὸ λοιμοκαθαρτήριο τῆς Ζακύνθου, καθὼς καὶ νὰ περισυλλέξει ὅσα καὶ ὅποια λίγα πράγματα ἄφησε ὁ γιὸς του. Συγκεκριμένα, γράφει στὴν ἐπιστολὴ του ὁ Γόρδιος:¹¹³

Αἰδεσιμώτατε οἰκονόμων παπα-κὺρ Ζαφεῖριε, υἱγαίων εἴης ἐν Χριστῷ ...

Ὁ πτωχὸς οὗτος καὶ ἐλεεινὸς ἄνθρωπος, ὁ διακομιστὴς τοῦ παρόντος γράμματος, Δῆμος ὀνόματι, Στραμπούλης τὸ ἐπάνωμον, ἀπὸ τοῦ ἐνταῦθα χωρίου τῶν Ἀγράφων Πετρήλου, ἔχοντας ἓναν υἱὸν ὀνόματι Ρίζον, ῥάπτῃ τὴν τέχνην, ὁποῦ ἐκατέβαινε εἰς αὐτὰ τὰ μέρη καὶ ἔρραπτεν καὶ ἐπραγματεύετον, εἶχεν περάσει καὶ ἔως τὴν περίφημον καὶ θεοφύλακτον νῆσον Ζάκυνθον διὰ τὴν αὐτὴν ἐργασίαν καὶ πραγματείαν.¹¹⁴ Καὶ εὐρισκόμενος ἐκεῖ καὶ μὲ

110. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', σ. 787, ἐπ. 525. Τὸ λόγιον ὕφος τῆς ἐπιστολῆς αἰτιολογεῖ τὸ γεγονός πὼς ἡ ἐπιστολὴ σώζεται σὲ ὀκτὼ κώδικες, μὲ βασικοὺς τὸν ΓΑΚ 171 καὶ τὸν κώδ. Ἄγ. Στεφάνου Μετεώρων 29, οἱ ὁποῖοι φαίνεται ὅτι ἀντιγράφονται ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Γορδίου· Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', σ. 788, ἐπ. 525.

111. Ὁ οἰκονόμος τοῦ Αἰτωλικοῦ Ζαφεῖριος ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Γορδίου στὸ Αἰτωλικό, ἐνῶ μετὰ τὴ μετὰβαση τοῦ Γορδίου στὰ Βρανιανά, ἀλληλογραφεῖ μαζί του. Βλ. γιὰ τὸν Ζαφεῖριο Κ. Σπ. Τσιώλης, «Ἀλτάνη Καραντινοῦ, ἡ κυρὰ τοῦ Αἰτωλικοῦ», σ. 127-129 (βλ. ἀνωτέρω, σημ. 66).

112. Πρόκειται γιὰ τὸν ἔμπορο καὶ προεστὸ τῆς Ζακύνθου Θεόφιλο Γερακάρη προσωπικὸ φίλο τοῦ Γορδίου· βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', ἐπ. 565· Λεωνίδας Χ. Ζώης, *Λεξικὸν Ἱστορικὸν καὶ Λαογραφικὸν Ζακύνθου*, τ. Α': *Ἱστορικὸν-Βιογραφικὸν*, ἐκ τοῦ Ἑθνικοῦ Τυπογραφείου, Ἀθήνα 1963, σ. 119, ὅπου καταγράφεται καὶ ὡς σύζυγος τῆς Ρουσέτας Λατίνου.

113. Βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', σ. 790-791, ἐπ. 528. Βασικὸς κώδικας ὁ ΓΑΚ 171.

114. Γιὰ τὴ σχέση Ἀγράφων καὶ Ζακύνθου τὴν ἐποχὴ ἐκείνη βλ. Διον. Ι. Μούσουρας, «Σχέσεις Ἀγράφων καὶ Ζακύνθου στὰ χρόνια τοῦ Εὐγενίου Γιαννούλη καὶ Ἀναστασίου τοῦ Γορδίου», *Πρακτικὰ Ἡμερίδας, Μεγάλα Βραγγιανὰ, 25.7.2004*, ἐπιμ. Κ. Σπ. Τσιώλης, [Πολιτιστικὸς Σύλλογος Βραγγιανιτῶν «Ἀναστάσιος Γόρδιος»], Ἀθήνα 2005, σ. 61-74.

ἄλλους του συντρόφους ἀκόμη, ὁποῦ ἦσαν εἰς τὸ λεγόμενον σέδιον,¹¹⁵ ἐπλήρωσε τὸ κοινὸν χρέος. Ὅθεν μαθαίνοντας τὸ πικρότατον τοῦτο καὶ λυπηρότατον μήνυμα, ἦ μαντάτον νὰ εἰπῶ φραγγικώτερα, ἀπὸ γράμμα ὁποῦ τοῦ ἐπεμψαν ἐκεῖθεν, μὴ δυνάμενος ὁ ταλαίπωρος νὰ κάμη κατὰ ἄλλον τρόπον, ἐκίνησε μὲ πολλὴν ἀδυναμίαν καὶ κόπον νὰ κατέβη νὰ ἔλθῃ, νὰ ὑπάγῃ ἀπ' αὐτοῦ ἕως ἐκεῖ νὰ μάθῃ καὶ τὸν τρόπον τῆς τελευτῆς του καὶ νὰ συμμαζώξῃ νὰ λάβῃ ὅ,τι καὶ ἂν εἶχε. Διὰ τοῦτο παρακαλῶ τὴν αἰδεσιμότητά σου διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ εἰς τὰ ἴδια ἐπιξενωθέντος διὰ τὴν πολλὴν καὶ ἄμετρον αὐτοῦ εὐσπλαχνίαν καὶ τῆς φιλοξενίας νομοθέτου Χριστοῦ νὰ τὸν συνδρομήσῃς καὶ νὰ τὸν συστήσῃς ὡς πατέρα του γνήσιον, νὰ μὴν ἀποτύχῃ καὶ στερηθῇ ὁ πανάθλιος μετὰ τοῦ υἱοῦ του καὶ τῶν πραγμάτων του, εἴ τι ἄρα καὶ εἶχεν.

Ἀκόμη, ἂν ἔτυχε νὰ εἶναι αὐτοῦ καὶ ὁ ἐντιμότετος ἄρχων καὶ κοινὸς φίλος, ὁ θεοσεβὴς λέγω καὶ θεοφιλὴς κὺρ Θεοφιλάκης, ἅς τὸν χαιρετήσῃ ἀπὸ μέρους μου φιλικώτατα μὲ πολλαῖς εὐχαίς, καὶ ἅς μὴν λείψῃ καὶ αὐτουνοῦ καὶ ἡ συνδρομὴ καὶ ἡ βοήθεια, ὡσὰν ὁποῦ δύνεται, καθὼς εἶμαι βέβαιος, καὶ πῶς θέλει τὸ κάμει μετὰ χαρᾶς, ὅτι ἡξέυρω πῶς εἶναι πρόθυμος εἰς τὸ νὰ κάμῃ τούτῃς εὐεργεσίας καὶ χάριτας.

Ταῦτα δι' ὀλίγων καὶ ἡ χάρις τοῦ παναγάθου Θεοῦ παρακαλῶ νὰ μὲ ἀξιώσῃ νὰ σᾶς ἀπολαύσω καὶ σωματικῶς, καθὼς ἐπιθυμῶ.

Ἐκ τῆς ἐν τῇ ἐμῇ πατρίδι ἱερᾶς καὶ σεβασμίας μονῆς τῆς ἀγίας ὀσιομάρτυρος Παρασκευῆς, ἀψκᾶ' δεκεμβρίου ια'.

Ὁ ἐν ἱερομονάχοις ἐλάχιστος, Ἀναστάσιος Γόρδιος.

Ἐνας ἄλλος Πετρηλιώτης, ὀνόματι Καλοκυρίτζης ὁ Τραγοδιστόγλης, ἔμπορος στὸ ἐπάγγελμα,¹¹⁶ ἐμφανίζεται σὲ γράμμα ἐπιτροπικὸ τῶν θυγατέρων κάποιου Θεοδωρῆ ἀπὸ τὸ χωριὸ Πλάσδο,¹¹⁷ συνταγμένο ἀπὸ τὸν Γόρδιο στὶς 6 Μαρτίου 1716.¹¹⁸ Σὲ αὐτὸ τὸ γράμμα ὁ ἐκ Πετρήλου Τραγοδιστόγλης καθίσταται ἀπὸ τὶς θυγατέρες τοῦ Θεοδωρῆ ἀπὸ τὸ Πλάσδο, Σουλτάνα,¹¹⁹ Λειμωνία, Περιστερά

115. «sēdō, sēdi, sessum, ēre»: (ἔδος, ἔζομαι) κάθημαι· βλ. Στέφ. Α. Κουμανούδης, *Λεξικὸν Λατινοελληνικόν*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα χ.χ., σ. 844. «Σεδιάρω»: τίθημι ὑπὸ κάθαρσιν· βλ. Ζώης, *Λεξικὸν Ἱστορικὸν καὶ Λαογραφικὸν Ζακύνθου*, τ. Β': *Λαογραφικόν*, ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου, Ἀθήνα 1963, σ. 422. Γιὰ τὸν ἰδιαίτερο ὕγειονομικὸ θεσμὸ τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη βλ. Ζώης, *Λεξικὸν Ἱστορικὸν καὶ Λαογραφικὸν Ζακύνθου*, τ. Α', σ. 369-370.

116. Ὁ Καλοκυρίτζης πιθανότατα δραστηριοποιεῖται στὴν Κωνσταντινούπολη.

117. Καὶ Βλάσδο, νῦν Μοσχάτο Καρδίτσης.

118. «Ἐν ἔτει σωτηριῶ, ἀψις' μαρτίου ς'»· Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', σ. 956, ἐπ. XI.

119. Ἡ Σουλτάνα εἶναι χήρα τοῦ Ἀνδρέα Μορφέση ἀπὸ τὰ Βραβιανὰ, τοῦ ὁποίου τὴν εἶδηση τοῦ θανάτου μᾶς δίδει ὁ Γόρδιος σὲ γράμμα του πρὸς τὸν ἀδελφὸ του Ἀθανάσιο στὶς

καὶ Ζωγράφω καὶ τὸν ἐγγονό τοῦ Θεοδωρῆ τὸν Παναγιώτη, ἐπίτροπος τῶν περιουσιακῶν τους στοιχείων στὴν Κωνσταντινούπολη:¹²⁰

... ἡμεῖς αἱ θυγατέρες τοῦ μακαρίτου Θεοδωρῆ ἀπὸ χωρίου Πλάσδου, ἣ τε Σουλτάνα καὶ Λειμωνία καὶ Περιστέρα καὶ Ζωγράφω, μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ μακαρίτου Δημητρίου τοῦ ἀδελφοῦ μας, ὀνόματι Παναγιώτου, μὴ δυνάμεναι ἀφ' ἑαυτῶν εἰς τοιαύτην ἐλθεῖν ἐξέτασιν καὶ ἀναζήτησιν, ἰδοὺ ὅπου κάμνομεν σὺν Θεῷ ἀγίῳ ἐπίτροπόν μας γνήσιον τὸν ἐντιμότατον καὶ χρησιμώτατον ἐν χριστιανοῖς ἀνδράσι κύρ Καλοκυρίτζην τὸν Τραγοδιστόγλην ἀπὸ χωρίου Πετρήλου ὡς γνωστικὸν καὶ ἔμπειρον καὶ φοβούμενον τὸν Θεόν, διὰ τὰ ἐχθρὰ πᾶσαν ἄδειαν καὶ ἐξουσίαν τὰ ἐξετάζει καὶ τὰ συνάζει τὰ ἐνοίκια ἀπὸ τοὺς ὀντάδες καὶ μουμουχανέδες τοῦ πατρὸς μας,¹²¹ ὅπου εἶναι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν εἴ τι καὶ ἂν μᾶς τυχαίη, μετὰ καλὸν καὶ καθαρὸν λογαριασμόν, τὰ μᾶς τὰ πέμψη ἐδῶ ὅπου εὐρισκόμεσθαι ἐδῶ εἰς τὴν Ρούμελιν.

Βάσιμα μποροῦμε μετὰ ὀνοματολογικὰ κριτήρια νὰ ὑποθέσουμε πὼς Πετρηλιώτης εἶναι καὶ κάποιος Δημήτριος Γκαβελόπουλος,¹²² ράπτης τὸ ἐπάγγελμα, παραλήπτης ἐπιστολῆς τοῦ Γορδίου τῆς 8ης Αὐγ. 1721, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὁ Γόρδιος ζητεῖ –καθὼς τὸν θεωρεῖ καλὸ καὶ ἔμπειρο ράπτη– νὰ μεταβεῖ στὰ Βραβιανὰ, γιὰ νὰ τοῦ ράψει κάποιο ὕφασμα ποῦ τοῦ ἔστειλαν ἀπὸ τὴ Ζαγορά. Γράφει ὁ Γόρδιος:¹²³

Ἐντιμότατε κύρ Δημήτριε Γκαβελόπουλε, ὑγίαινε ἐν Χριστῷ μετὰ ὅλους τοὺς ἐδικούς σου.

Ἐπειδὴ καὶ εἶπες τοῦ παπα-κύρ Δημητρίου πὼς τὸ σκουτί, ὅπου μοῦ ἔπεμψεν ὁ πνευματικὸς παπ-κύρ Μακάριος ὁ ἀδελφός

26 Ἰαν. 1716: «... ἄτε δὴ πρὸς ἐτέραν θανάτου νόμῳ μεταβάντων λήξιν τοῦ τε Ἀνδρέου Μορφέση καὶ Στερίου Ῥήγα καὶ Χρήστου, υἱοῦ τῆς Γκόλφως, οἱ καὶ τοῖς οἴκοις αὐτῶν ἐν τῇ κώμῃ πάσῃ πολλὴν τὴν ἐρημίαν κατέλιπον»· Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 569, ἐπ. 306.

120. Βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', σ. 956, ἐπ. XI. Ἡ ἐπιστολὴ ἀνήκει στὴν κατηγορίαν τῶν κατ' ἐντολὴν συνταχθεισῶν καὶ σώζεται στοὺς κώδ. ΓΑΚ 171, ΕΒΕ 2188, Θεολ. Σχ. Χάλκης 122.

121. «μουμουχανές»: Mum-hâne: mum yapılan veya satılan yer, mum fabrikasi (κηροπλαστεῖον)· βλ. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, [Aydın Kitabevi Yayınları], Ἄγκυρα 2003, σ. 682. – «Mum»: κερί, κηρός· βλ. Faruk Tuncay – Λεωνίδας Καρατζᾶς, *Τουρκοελληνικὸ λεξικὸν – Türkçe Yunanca Sözlük*, [Κέντρο Ἀνατολικῶν Γλωσσῶν καὶ Πολιτισμοῦ], Ἀθήνα 2000, σ. 518.

122. «Γκαβέλ»: θερινὸ βοσκοτόπι σὲ αὐχένα τοῦ ὄρους Βουτσικάκι (ὕψος 2.154μ)· βλ. Χόντζιας, *Πετρίλο*, σ. 32, 41. Ἐνδεχομένως, τὸ ὄνομα τοῦ βοσκοτόπου εἶναι κυριώνυμο ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Γκαβελόπουλου.

123. Βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', σ. 780-781, ἐπ. 517.

του, εἶναι καλόν, ἀλλὰ χρειάζεται καὶ τεχνίτην καλὸν νὰ τὸ ράψῃ, καὶ ἡ ἐντιμότης σου εἶσαι τοιοῦτος, κάμε μου τὴν χάριν, καὶ κοπίασε νὰ τὸ ράψῃς, ὅταν σοῦ φανῇ εὐκολώτερα καὶ καιρὸς ἀρμοδιώτερος νὰ ἔλθῃς. Καὶ θέλω σοῦ προσθέσει ἀπάνου εἰς τὴν χάριν καὶ πολλαῖς εὐχαῖς καλαῖς ... Ἐκ Βρανιανῶν, ἀφκὰ ἀυγούστου ἡ'.

Σὸς εὐχέτης ἐν Χριστῷ, ὁ ἐν ἱερομονάχοις ἐλάχιστος, Ἀναστάσιος Γόρδιος.

Ἐνδεχομένως, Πετρηλιώτης εἶναι καὶ ὁ ἀναφερόμενος στὸ ὑστερόγραφο τῆς ἴδιας ἐπιστολῆς, Δημήτριος –γαμβρὸς τοῦ Δημητρίου Γκαβελόπουλου–, ὁ ὁποῖος φαίνεται νὰ διαμένει στὸν ἴδιο τόπο μὲ αὐτόν, μᾶλλον τὸ Πετρήλο, καὶ ἀντιμετωπίζει κάποιο πρόβλημα υγείας: «Τὸν ἐντιμότατον κύρ Δημήτριον, τὸν ὁμώνυμόν σου καὶ γαμβρόν σου, χαιρετῶ καὶ εὐχομαι. Ἐμάθαμεν ὅτι ἔγινε καλλίτερα, καὶ ἐχαρήκαμεν, καὶ παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν νὰ τοῦ δώσῃ καὶ τὴν τελείαν υγείαν, καὶ σωματικὴν καὶ ψυχικὴν».¹²⁴

3. Ἀλληλογραφία Ἀθανασίου τοῦ Ἐλαχίστου

Πέραν τῆς προαναφερθείσης παρουσίας τοῦ λογίου ἱερομονάχου Ἀθανασίου τοῦ ἐξ Ἀγράφων, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Γορδίου, στὸ Πετρήλο τὸ 1699, στὴ σωζόμενη ἀλληλογραφία τοῦ Ἀθανασίου ὑπάρχουν ἀρκετὲς ἀναφορὲς γιὰ τὸν τόπο, κυρίως σὲ πρόσωπα ποὺ εἶχαν συνήθως τὸν ρόλο κομιστῶν γραμμάτων καὶ προϊόντων μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν.

Ὁ Ἀθανάσιος στίς 8 Σεπτ. 1715 γράφει στὸν Γόρδιο πὼς τοῦ στέλνει μία ἐπιστολὴ μὲ διακομιστὴ τὸν Γεώργιο Μπακάλη ἀπὸ τὸ Πετρήλο, ὁ ὁποῖος μᾶλλον γιὰ ἐμπορικοὺς σκοποὺς εἶχε διέλθει ἀπὸ τὸ Αἰτωλικὸ στὴν πορεία του πρὸς τὸ Ναυαρίνο. Στὴν ἐπιστροφὴ του –μέσω πάλι τοῦ Αἰτωλικοῦ– πρὸς τὰ Ἄγραφα παραλαμβάνει ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιο γράμμα μὲ παραλήπτη τὸν Ἀναστάσιο Γόρδιο στὰ Βρανιανά.¹²⁵ Τὸ ἐπίθετο Μπακάλης τοῦ κομιστῆ παραδίδει

124. Βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', σ. 781, ἐπ. 517, ὅπου δηλώνεται πὼς ἡ ἐπιστολή, ποὺ ἀνήκει ὡς πρὸς τὸ ὕφος καὶ τὸ περιεχόμενο στίς δημῶδεις, σώζεται στοὺς κώδ. ΓΑΚ 171, ΕΒΕ 2188, Θεολ. Σχ. Χάλκης 122 (διασώζουν τὴν πλειονότητα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Γορδίου).

125. «Γεωργίου Μπακάλη τοῦ ἐκ Πετρήλου εἰς τὰ τῆδε καταβαίνοντος, καὶ ἄχρι τοῦ Νέου Φρουρίου διαβάντος καὶ παλιναγρέτου πρὸς ἡμᾶς ἤδη γεγονότος, ἀπέσταλα καὶ αὐτῇ δι' αὐτοῦ τὸ παρόν» (βλ. Κόλια 1992, σ. 114-115, ἐπ. 70). – «Νέον Φρούριον», δηλ. Νεόκαστρον, τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὀνομαζόταν ἢ Πύλος/Ναυαρίνο (βλ. Κόλια 1992, σ. 146: σχόλια στὴν ἐπ. 70). – «Παλιναγρέτος, ον» (πάλιν + ἀγρέω): ὁ ὀπίσω λαμβανόμενος, ὁ ἀνακαλούμενος.

τὴν ἐπαγγελματικὴ τοῦ ιδιότητά. Ἀνήκει ἢ ἀνήκε στὸ παρελθὸν στὴ συντεχνία τῶν Μπακάληδων, ἡ ὁποία ἦταν μία ἐκ τῶν συντεχνιῶν ποὺ δημιούργησαν οἱ Ἀγραφιῶτες κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας.¹²⁶

Ὁ Ἀθανάσιος, ἀπὸ τὸ Αἰτωλικό, ἀποστέλλει ἄλλη ἐπιστολή, στὶς 25 Νοεμ. 1715, πρὸς τὸν ἀδελφὸ τοῦ τὸν Ἀναστάσιο Γόρδιο στὰ Βρανιανὰ καὶ τοῦ γνωρίζει πὼς τοῦ ἔστειλε τρεῖς ἐπιστολές, σὲ διαφορετικὰ χρονικὰ διαστήματα καὶ μὲ διαφόρους διακομιστές, ἀλλὰ δὲν ἔλαβε κάποια ἀπάντησι. Ὁ τρίτος ἐκ τῶν διακομιστῶν εἶναι, ὅπως δηλώνει ὁ Ἀθανάσιος, ὁ μοναχὸς Παχώμιος ἐκ Πετρήλου, στὸν ὁποῖο ὁ Ἀθανάσιος παρέδωσε γιὰ μεταφορὰ πρὸς τὸν Γόρδιο, τὴν 1η Νοεμ. 1715, μαζί μὲ τὴν ἐπιστολή, καὶ μικρὴ ποσότητα ψαριῶν. Μάλιστα, ὁ Ἀθανάσιος ἐμφανίζεται ἰδιαίτερα πικραμμένος ἀπὸ τὴ μὴ παράδοσι τῶν ἐπιστολῶν ἐκ μέρους τῶν διακομιστῶν στὸν ἀδελφὸ τοῦ. Στὴν ἴδια ἐπιστολή δηλώνει πὼς ὁ Παχώμιος ὁ ἐκ Πετρήλου, μαζί μὲ τὸν Γεώργιο Μπακάλη καὶ ἕναν ἱερέα μὲ τὸ ὄφικιο τοῦ οἰκονόμου ἀπὸ τὸ ἴδιο χωριό, ἔφθασαν πρόσφατα στὸ Αἰτωλικό. Ἐπίσης, ὁ Παχώμιος τοῦ παρέδωσε τὴν πληροφορία ὅτι τὰ ψάρια τὰ ἔστειλε ἀπὸ τὸ Τροβάτο μὲ ἕναν μοναχό, ὀνόματι Ἀνανία, στὸν Γόρδιο (Βρανιανὰ), ἐνῶ τὴν ἐπιστολή τὴν ἔστειλε ἀπὸ τὸ Πετρήλο μὲ ἄλλον διακομιστή, τὸν Χατζη-Στέριο ἀπὸ τὸ Βελισδόνη, πάλι στὰ Βρανιανὰ στὸν Γόρδιο. Ὁλοκληρώνοντας τὴν ἐπιστολή τοῦ ὁ Ἀθανάσιος, δηλώνει πὼς μὲ αὐτὴν στέλνει μὲ τὸν ἐκ Πετρήλου πάλι καταγόμενο Στέριο Στραβοκέφαλο ὀκτὼ ψάρια, ποὺ ζυγίζουν δύο ὀκάδες, καθὼς καὶ δύο ὀκάδες σταφίδες.¹²⁷

βλ. Ι. Δρ. Σταματάκου, *Λεξικὸν Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, ἐκδ. Πέτρου Δημητράκου, Ἀθήνα 1949, σ. 732.

126. Γιὰ τὴ συντεχνία τῶν μπακάληδων καὶ τὴ συμμετοχὴ Ἀγραφιῶτων σὲ αὐτὴ βλ. Κ. Σπ. Τσιώλης, «Ἀπόδημοι, παρεπίδημοι, μέτοικοι Ἀγραφιῶτες στὴν Ἀλληλογραφία τοῦ Ἀναστασίου Γορδίου. Ἡ περίπτωση τοῦ χατζη-Ἀποστόλη (Κετούσια)», *ὁ.π.*, [ὑπὸ ἔκδοσιν].

127. «... τρεῖς ἀπεστάλκειν αὐτῇ ἄνευ τῆς νῦν, καὶ μηδὲ μιᾶς ἐνέτευχεν ... καὶ ἐχέτωσαν τὴν αὐτῆς ἄρα ὅτι μὴ ταύτας αὐτῇ ἐγχειρίσαντες ... καὶ τρίτος Παχώμιος ὁ ἐκ Πετρήλου δι' οὗ τὴν γ^{ην} σὺν καὶ τισιν ἰχθύσιν τῆ α' τοῦ τρέχοντος. Ὅστις καὶ β^{ον} εἰς τὰ τῆδε κατελθὼν σὺν οἰκονόμῳ τῆς ἐκείνης κώμης καὶ Γεωργίῳ τῷ Μπακάλη, καὶ περὶ τούτων αὐτὸν ἀνακρίνας, ἀπεκρίθη μοι, ὡς τοὺς μὲν ἰχθύας ἔπεμφεν αὐτῇ ἐκ Τριβάτου τινὶ μοναχῷ Ἀνανίᾳ καλουμένῳ, τὸ δὲ γράμμα ἐκ Πετρήλου Χαντζῆ Στερίῳ τῷ Βελισδονίτῃ τῷ αὐτῇ γειτονεύοντι ... Πέμπω αὐτῇ Στερίῳ τῷ Στραβοκέφαλῳ τῷ Πετρηλιώτῃ ἰχθύας ὀκάδας β', τὸν ἀριθμὸν ἧ', καὶ δύο ὀκάδες ἀσταφίδας» (βλ. Κόλια 1992, σ. 118, ἐπ. 74). – «Χατζη-Στεριανὸς/Στέριος Βελισδονίτης»: κηρουργὸς ἀπὸ τὸ Βελισδόνη (νῦν Τριδενδρο) Ἀγράφων, παραλήπτης ἑξὶ ἐπιστολῶν τοῦ Γορδίου (βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', σ. 1342 [κατάλογος παραληπτῶν]). – Ὁ Γόρδιος μὲ ἀπαντητικὴ τοῦ ἐπιστολή πρὸς τὸν Ἀθανάσιο στὶς 26 Ἰαν. 1716 σημειώνει πὼς ἔλαβε τρεῖς ἐπιστολές καὶ τὰ δῶρα τοῦ, ἀλλὰ ἡ ἔλλειψις διακομιστῶν εἶναι ἡ αἰτία γιὰ τὴν ὁποία δὲν ἀπάντησε στὶς πολλὰς ἐπιστολές τοῦ: «Γραμμάτων ἡμῖν ἐσμὸς παρὰ σοῦ, ἀπόκρισις δὲ οὐδεμία πρὸς σὲ παρ'

Ἐκτὸς αὐτῆς τῆς ἀναφορᾶς τοῦ Ἀθανασίου στὸν μοναχὸ Παχώμιο, σὲ ἄλλες πέντε ἐπιστολές του –χρονικὸ διάστημα ἀπὸ 25 Ἀπρ. 1713 ἕως 25 Νοεμ. 1716– ἀναφέρεται ἐκ νέου σὲ αὐτόν. Ὁ Παχώμιος ἐμφανίζεται νὰ πραγματοποιεῖ τακτικὰ τὴ διαδρομὴ Ἄγραφα-Αἰτωλικό. Ἐνδεχομένως, ἐξυπηρετοῦσε κάποιες ἀνάγκες προμήθειας ἢ ἀποστολῆς προϊόντων τῆς μονῆς Πετρήλου ἀπὸ καὶ πρὸς τὸ Αἰτωλικό. Ὅλες αὐτὲς οἱ ἐπιστολὲς ἔχουν ὡς παραλήπτη τὸν Ἀναστάσιο Γόρδιο στὰ Βρανιανά. Στις 25 Ἀπρ. 1713 ὁ Ἀθανάσιος γράφει στὸν Γόρδιο πὼς ὁ πανοσιώτατος καὶ πνευματικὸς κὺρ Παχώμιος τοῦ παρέδωσε ἐπιστολή του καθὼς καὶ κάποια δῶρα του, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἐλαφρὰ ὑποδήματα.¹²⁸ Στις 8 Ἰουλίου 1715 γράφει στὸν Γόρδιο πὼς δυσκολεύεται νὰ βρεῖ κάποιον διακομιστὴ γιὰ νὰ τοῦ στείλει ἐπιστολή, καὶ γι' αὐτόν τὸν λόγο ἕως τώρα δὲν ἔχει ἐπικοινωνήσει μαζί του. Ἐπίσης, ὅτι ἔμαθε ἀργὰ –ὅταν πλέον αὐτὸς εἶχε ἀναχωρήσει γιὰ τὰ Ἄγραφα– τὸν ἐρχομὸ τοῦ Παχωμίου στὸ Αἰτωλικό.¹²⁹ Πάλι, ἐπιστέλλοντας στὸν Γόρδιο τὴν 1η Νοεμ. 1715, τοῦ γράφει πὼς στέλνει διὰ τοῦ μοναχοῦ Παχωμίου, μαζί μὲ τὴν ἐπιστολή, καὶ δύο ὀκτάδες φάρια.¹³⁰ Στις 11 Νοεμ.

ἡμῶν. Καὶ ταῦτα πάντα μεθ' ὧν ἀπέστειλας δωρημάτων ... Ἀλλὰ ... οὐ γὰρ δυνάμεθα γράφειν, ὅτε βουλόμεθα, τῶν διακομιστῶν οὐ κατ' εὐθυρίαν...» (βλ. Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 568, ἐπ. 306). – «Εὐθύ-ωρος, ον» (εὐθύ+ώρα)· ὁ κατ' εὐθείαν κατεύθυνσιν βαίνων· βλ. Ι. Δρ. Σταματάκος, *Λεξικὸν Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, Ἀθήνα 1949, σ. 404.

128. «Θυμηδίας οὐ τῆς τυχοῦσης ἐγεγόνει μοι πρόξενος ἢ παρὰ τῆς σῆς λογιότητος διὰ τοῦ πανοσιωτάτου πνευματικοῦ κυροῦ Παχωμίου πεμφθεῖσά μοι ἐπιστολή, καὶ ὡς ἄλλον Πάσχα αὐτὴν νενόμισμαι ... τὰς ἐμβάδας μετὰ τῶν ἐν αὐταῖς μεστῶν ἔλαβον καὶ τὴν προσήκουσαν αὐτῇ εὐχαριστίαν ἐποίησάμην. Τὰ ἄλλα δέ, σῶα καὶ ἀνελλιπῆ τοῖς οἷς γέγραφεν ἐνεχειρίσθησαν ... Ἐξ Ἀνατωλικοῦ, ἀψιγ' θαργηλιῶνος ς' φθίνοντος» (Κόλια 1992, σ. 84-85, ἐπ. 32). Ἐνδεχομένως, ὁ Παχώμιος αὐτὸς νὰ μὴν ταυτίζεται μὲ τὸν ἐκ Πετρήλου ἀλλὰ μὲ ἄλλον τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τῶν Ἀγρᾶφων, ἴσως τῆς Τατάρνας, καθὼς ὁ Ἀθανάσιος δὲν ἀναφέρει ρητῶς τὴν καταγωγὴν του. – «Ἐμβάς», ἢ: ἐλαφρὸν ὑπόδημα ἐξ ὑφάσματος ἢ δέρματος πρὸς χρῆσιν ἐντὸς τοῦ οἴκου, παντούφλα» (βλ. Δ. Δημητράκος, *Μέγα Λεξικὸν ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, ἐκδ. Χ. Τεγόπουλος – Β. Ἀσημακόπουλος, τ. Ε', σ. 2416). – «Μέστια», τά: λεπτὰ καὶ μαλακὰ ὑποδήματα ποὺ τὰ φοροῦσαν μέσα ἀπὸ τὰ ἄλλα οἱ εὐποροὶ Τοῦρκοι καὶ χριστιανοί· τουρκ. *mest* (βλ. Εὐάγγ. Α. Μπόγκας, «Τουρικῆς λέξεις σὲ παλαιότερα ἑλληνικὰ κείμενα», *Θεσσαλικά Χρονικά* 7-8 [1959] 183).

129. «... τὸ μεῖζον πάντων καὶ θυμαλγέστερον ἐμοὶ οὐδὲν ἄλλο τυγχάνει ὄν, εἰ μὴ ἔν καὶ μόνον, τὸ μὴ συνεχῶς διὰ γραμμάτων ὁμιλεῖν αὐτῇ δύνασθαι καὶ παραμυθίαν τινὰ ἐκ τούτων λαμβάνειν ... Καὶ παρὰ Παχωμίου τοῦ ἐκ Πετρήλου τοῦτο αὐτὸ καὶ αὐθις ἔπαθον, ἐπεὶ περ τὴν ἐκείνου ἐκ τῶν ἐντεῦθεν τὴν ἀποδημίαν ἔμαθον μόνον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν ἐπιδημίαν τὴν αὐτοῦ ... Ἐξ Ἀνατωλικοῦ, ἀψιε' μεταγειτνιῶνος ἡ' ἰσταμένου» Κόλια 1992, σ. 113, ἐπ. 68.

130. «Παχωμίου τοῦ ἐκ τῆς μονῆς Πετρήλου καὶ τανῶν ἐπιτυχῶν, ἐπιστέλλω αὐτῇ

1716 ὁ Ἀθανάσιος στέλνει ἐπιστολὴν στὸν Γόρδιο μὲ διακομιστὴ κάποιον μοναχὸ ὀνόματι Ἰωσήφ, καὶ τοῦ δηλώνει πὼς τοῦ ἔστειλε καὶ ἄλλη ἐπιστολή, σὲ προγενέστερο χρόνο, μὲ διακομιστὴ τὸν μοναχὸ τῆς μονῆς Πετρήλου Παχωμίω, ἀλλὰ δὲν ἔμαθε ἂν τὴν ἔλαβε.¹³¹ Ὁ Γόρδιος, σὲ ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Ἀθανάσιο στίς 11 Ἀπρ. 1717, ἀπαντᾷ πὼς ἔλαβε τὴ συγκεκριμένη ἐπιστολή, ἀλλὰ δὲν ἀπάντησε λόγῳ ἐλείψεως διακομιστῶν.¹³² Τὰ ἴδια ἰσχυρίζεται ὁ Ἀθανάσιος καὶ σὲ ἄλλη μεταγενέστερη μακροσκελῆ ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν ἀδελφὸν του Γόρδιο στίς 25 Δεκ. 1716, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν τρίτην ἐπιστολὴν μέσα σὲ ἕξι μῆνες, τὴν ὁποία στέλνει στὸν Γόρδιο, χωρὶς νὰ λάβει κάποιου εἴδους ἀπάντησιν.¹³³ Καὶ αὐτὴ τὴν ἐπιστολήν, μαζί μὲ τὶς σταφίδες ποὺ τὴ συνοδεύουν, ὁ Γόρδιος δηλώνει, σὲ ἀπαντητικὴν ἐπιστολὴν του, ὅτι τὶς ἔλαβε.¹³⁴

Ἐναν ἄλλον μοναχὸ τῆς μονῆς τοῦ Πετρήλου, ὀνόματι Παρθένιο, ἀναφέρει ὁ Ἀθανάσιος σὲ ἄλλη ἐπιστολὴν του στίς 17 Σεπτ. 1716 ἀπὸ τὸ Αἰτωλικό, πάλι πρὸς τὸν ἀδελφὸν καὶ καθηγητὴν του, ὅπως τὸν προσφωνεῖ στὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιστολῆς. Μὲ τὸν Παρθένιο ὁ Ἀθανάσιος γράφει πὼς στέλνει μαζί μὲ τὴν ἐπιστολὴν καὶ δέκα λίτρα σταφίδες.¹³⁵ Τὸν ἐκ Πετρήλου Καρᾶ, τὸν ὁποῖο χρησιμοποίησε ὡς διακομιστὴ τῶν ἐπιστολῶν του ὁ Γόρδιος, ἀναφέρει καὶ ὁ Ἀθανάσιος σὲ ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν ἀδελφὸν του στίς 22 Νοεμ. 1712.¹³⁶ Ὅλες οἱ

τὴν παροῦσαν ... Νέων ἀκουσμάτων οὐδενὸς ἐσμὲν ἀκουσταί ... Πέμπω αὐτῇ ἰχθύας ὀκάδας δύο»· Κόλια 1992, σ. 117, ἐπ. 73.

131. «Προέγραφα αὐτῇ καὶ ἄλλοτε, καὶ Παχωμίω τῷ ἐκ Πετρήλου ἀκμήν, ἀλλ' οὐκ οἶδα εἰ ἐνέτυχε τινὸς ἐκεῖνον. Καὶ διακομιστῶν εὐπορήσασα, δηλώσει μοι, παρακαλῶ, περὶ τούτου, καὶ τῆς ὑγείας τῆς αὐτῆς ... Ἐξ Ἀνατωλικοῦ, ἄψις' ἀνθεστηριῶνος ἄ' ἐπὶ δεκάτῃ»· Κόλια 1992, σ. 129, ἐπ. 88.

132. «Ἀνθεστηριῶν μὴν ... γράμμασι τοῖς παρὰ σοῦ πεμφθεῖσιν ἐνέτυχον, καὶ τῶν δι' αὐτῶν δηλουμένων ἐπήβουλος ἐγενόμην. Ἀπάντησιν δὲ πρὸς ταῦτα ποιήσασθαι οὐκ ἐξεγένετό μοι ἀπορία διακομιστῶν ... Ἐκ τῆς ἐνεγκαμένης, ἄψις' θαργηλιῶνος ἄ' ἐπὶ δεκάτῃ»· Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 626-627, ἐπ. 364.

133. «γραμμάτων στέρησις ... ἕξαμηνιαῖον ἤδη χρόνον ... οὐδενὸς παρ' αὐτῆς ἐπέτυχον ἱεροῦ γράμματος, ἐμοῦ αὐτοῦ γεγραφότος καὶ ἄπαξ καὶ δὶς, Παχωμίω τῷ ἐκ Πετρήλου τὸ α^{ον} (σὺν ῶ καὶ μερικὴν τινα ἀσταφίδαν ἀπέσταλκα αὐτῇ) ... Ἐξ Ἀνατωλικοῦ, ἄψις' ποσειδεῶνος ζ' φθίνοντος»· Κόλια 1992, σ. 132-133, ἐπ. 92.

134. «...καὶ ποσειδεῶν ... γράμμασι τοῖς παρὰ σοῦ πεμφθεῖσιν ἐνέτυχον, καὶ τῶν δι' αὐτῶν ἐπήβουλος ἐγενόμην. Ἀπάντησιν δὲ πρὸς ταῦτα ποιήσασθαι οὐκ ἐξεγένετό μοι ἀπορία διακομιστῶν ... Ἐκ τῆς ἐνεγκαμένης, ἄψις' θαργηλιῶνος ἄ' ἐπὶ δεκάτῃ ... αἱ ἀσταφίδες ἠνέχθησαν»· Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία*, τ. Α', σ. 626-627, ἐπ. 364.

135. «Τῷ ἡμετέρῳ ἀδελφῷ καὶ καθηγητῇ κυρίῳ κυρίῳ Ἀναστασίῳ, εὖ πράττειν ... Καὶ τανῦν αὐθις τοῦ παρόντος ἐπιτυχῶν διακομιστοῦ (Παρθενίου φημὶ τοῦ ἐκ τῆς μονῆς Πετρήλου) ... πέμπω αὐτῇ ἀσταφίδας, βάρους λιτρῶν δέκα ... Ἐξ Ἀνατωλικοῦ, ἄψις' μαιμακτηριῶνος ζ' μεσοῦντος»· Κόλια 1992, σ. 126, ἐπ. 84.

136. «Προέπεμψα αὐτῇ καὶ ἄλλο γράμμα διὰ τινος Πετρηλλιῶτου Καρᾶ ἐπονομα-

ἐπιστολὲς τοῦ Ἀθανασίου ποὺ ἀναφέρονται ἔμμεσα ἢ ἄμεσα στὸ Πετρῆλο σώζονται στὸν κώδ. Παντελεήμονος 693 καὶ εἶναι γραμμένες σὲ αὐτὸν ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ἀθανάσιο, μᾶλλον ἀπὸ τὶς πρωτότυπες ἀποσταλείσες, καθὼς ὁ Ἀθανάσιος ἦταν κάτοχος τοῦ κώδικα στὸ Αἰτωλικὸ μέχρι τῆς κοιμήσεως του στὶς 19 Μαΐου 1717.

ζομένου, ἀλλ' οὐκ οἶδ' εἰ ἐνέτυχεν ἐκεῖνου ... Ἐξ Ἀνατωλικοῦ, ραψιβ' ἀνθεστηριῶνος θ' φθίνοντος»· Κόλια 1990, σ. 242-243, ἐπ. 25.

ΕΠΙΛΟΓΙΚΑ

Συμπερασματικά, τὸ Πετρήλο, χωριὸ τοῦλάχιστον τῆς ὕστερης βυζαντινῆς περιόδου, ἐμφανίζεται –βάσει γραπτῶν πηγῶν– ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς πρώιμης Τουρκοκρατίας, ἀλλὰ καὶ ὡς τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰ., ὡς τὸ μεγαλύτερο, πληθυσμιακὰ καὶ δημοσιονομικὰ χωριὸ τῆς περιφέρειας τῶν Ἀγράφων καὶ σημαντικὸς διαμετακομιστικὸς κόμβος στὸν δρόμο ἐπικοινωνίας τῆς Δυτ. Στερεᾶς Ἑλλάδας καὶ τῶν νήσων τοῦ Ἰονίου μὲ τὴν περιοχή τῆς Θεσσαλίας καὶ τὴ Β. Ἑλλάδα. Τὰ φορολογικὰ κατάστιχα τῆς περιόδου τῆς Τουρκοκρατίας μᾶς παραδίδουν τὸ Πετρήλο ὡς ἕναν τόπο δημογραφικὰ ἀκμαῖο καὶ σὲ καλὴ οἰκονομικὴ κατάσταση, ποὺ ἀποτελεῖ μιὰ πολὺ ἀξιόλογη πηγὴ ἐσόδων τοῦ Ὄθωμανικοῦ Κράτους. Τὸ χωριὸ ὀργανωμένο, ὅπως καὶ σήμερα, σὲ συνοικισμοὺς δεσπόζει στὰ βόρεια τῶν Ἀγράφων. Τρεῖς ἐκ τῶν πλέον σημαντικῶν λογίων τῆς Αἰτωλίας καὶ τῶν Ἀγράφων –Εὐγένιος Γιαννούλης, Ἀναστάσιος Γόρδιος, Ἀθανάσιος ὁ Ἐλάχιστος– ἐπισκέφθηκαν, βάσει τῶν ἐπιστολῶν τους, τὸ Πετρήλο σὲ διαφορετικὰ χρονικὰ διαστήματα καὶ εἶχαν στενὲς σχέσεις μὲ τὴν τοπικὴ κοινωνία. Ἐπιπλέον, καταγράφονται οἰκογενειακὲς καὶ ἐπαγγελματικὲς σχέσεις κυρίως μὲ τὰ ὄμορα χωριά, καὶ ἰδιαίτερα μὲ τὰ Βρανιανὰ. Ἐπίσης, οἱ ἐπιστολὲς τῶν τριῶν αὐτῶν λογίων τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰώνα παραδίδουν ἀρκετὰ νέα στοιχεῖα γιὰ διάφορα πρόσωπα τῆς τοπικῆς, κοινωνικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς τοῦ τόπου. Στὴν περιοχή ὑπάρχουν ἐνδείξεις πὼς λειτουργοῦσε κάποιον σχολεῖο κοινῶν Γραμμάτων, ὅμως κανεὶς ἀπὸ τοὺς προαναφερθέντες λογίους δὲν ἀναφέρεται πὼς δίδαξε σ' αὐτό. Μὲ τὴ μονὴ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου τοῦ Πετρήλου καὶ μὲ τὴ μοναχικὴ ἀδελφότητα, ποὺ ἦταν ἐν ἀκμῇ κατὰ τὸν 17ο καὶ τὸν 18ο αἰώνα, διατηροῦσαν στενὲς σχέσεις ὁ Εὐγένιος Γιαννούλης, ὁ Ἀναστάσιος Γόρδιος καὶ ὁ ἀδελφός του Ἀθανάσιος. Μὲ τὴ λογιούνη τους καὶ τὸ κύρος τῆς προσωπικότητός τους, ἔχαιραν ἐμπιστοσύνης καὶ ἐκτιμῆσεως ἀπὸ τὶς διοικητικὲς καὶ τὶς ἐκκλησιαστικὲς ἀρχὲς τοῦ τόπου, καὶ γι' αὐτὸ ἀπευθύνονταν σὲ αὐτοὺς γιὰ τὴ διευθέτηση ζητημάτων τους, ἀκόμη καὶ διαφορῶν τους. Μέχρι καὶ σήμερα τὸ Πετρήλο εἶναι ἕνας τόπος ποὺ διατηρεῖ καὶ ἀναδεικνύει τὴν ἱστορικὴ καὶ πολιτιστικὴ κληρονομιά τοῦ παρελθόντος του, ἐνῶ μὲ τὴ δημογραφικὴ δυναμικὴ καὶ τὶς ἀναπτυξιακὲς δυνατότητες ποὺ διαθέτει εὐελπιστεῖ νὰ συνεχίσει νὰ εἶναι ἕνας τόπος εὐημερείας καὶ προόδου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Άγγελομάτη-Γσουγκαράκη, Έλενη, «Η διακίνηση τῆς ἐπιστολογραφίας στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο (14ος-19ος αἰ.)», *Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά* 8 (2006), [Πρακτικὰ τοῦ ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου “Νεο-ελληνικὴ ἐπιστολογραφία (16ος-19ος αἰ.)”] 339-374
- Ἀλεξάκης, Χριστόφ. Δ., *Μεγάλα Βραγγιανὰ καὶ Ἑλληνομουσεῖον Ἀγράφων*, Ἀθήνα 1990
- Ἀναστάσιος Γόρδιος, *Βίος τοῦ ... Εὐγενίου Ἰωαννουλίου τοῦ ἐξ Αἰτωλίας ...*, στὸ Κ. Ν. Σάθας, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. 3, Βενετία 1872, σ. 423-479
- Ἀναστάσιος Γόρδιος, *Ἀλληλογραφία (1675-1728)*, Ἔκδοσι: Χαρίτων Καρανάσιος – Ἰωάννα Κόλια, Προλεγόμενα-Σχόλια: Χαρίτων Καρανάσιος, τ. Α'-Β', [Κέντρον Ἑρεύνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ / Ἀκαδημία Ἀθηνῶν], Ἀθήνα 2011
- Ἀνδριώτης, Ν. Π., *Ἑτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς*, Θεσσαλονίκη 3¹995
- Ἀσδραχᾶς, Σπ., *Μηχανισμοὶ τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας στὴν Τουρκοκρατία (ΙΕ'-ΙΣΤ' αἰ.)*, ἐκδ. Θεμέλιο, Ἀθήνα 1978
- Βασιλείου, Π. Ι., «Ὁ Ἀναστάσιος Γόρδιος ὡς γιατρὸς καὶ ὀκτὼ ἀνέκδοτες ἐπιστολές του», *Νέα Ἔστια* 795 (1960) 1067-1076
- , *Ὁ μεγάλος Διδάσκαλος τοῦ Γένους Εὐγένιος Γιαννούλης ὁ Αἰτωλὸς καὶ οἱ σπουδαιότεροι μαθητὲς τῶν Σχολῶν τῶν Ἀγράφων*, ἐκδ. Στέφ. Βασιλόπουλος, Ἀθήνα 2¹985
- Βεγκλίδης, Ι. Ν., *Οἰκογενειακὴ Ἱατρικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, ἐκδ. Ὁ Φοῖνιξ, Κωνσταντινούπολη χ.χ.
- Beldiceanu, N. - Nasturel, P. S., «Ἡ Θεσσαλία στὴν περίοδο 1454/55-1506», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιον* 19 (1991) 97-135
- Βλάχος, Ν. Κ., «Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος καὶ ἡ Ἱατρικὴ», *Σύναξις, Εὐγένιος Γιαννούλης ὁ Αἰτωλὸς καὶ ἡ ἐποχὴ του, Καρπενήσιον, 12-14 Ὀκτωβρίου 1984, Πρακτικά*, ἐπιμ. Παν. Κ. Βλάχος, Ἀθήνα 1986, σ. 634-643
- Βλάχος, Π. Κ., *Ἡ εἰς Ἅγιον ἀνακήρυξις Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ*, Ἀθήνα 2008
- Γερμανὸς μητρ. Δημητριάδος, «Α' Σταυροί. Β' Ἐπιγραφαί», *Θεσσαλικὰ Χρονικά* 3 (1932) 157-163
- Γιάνναρης, Α. Ν., *Μικρὸς θησαυρὸς τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, τ. Α', Βιβλιοπωλεῖον Ι. Ν. Σιδέρη, Ἀθήνα 1918
- Γκιόλιας, Μάρκος Α., *Ἱστορία τῆς Εὐρυτανίας στοὺς Νεότερους Χρόνους (1393-1821)*, ἐκδ. Πορεία, Ἀθήνα 1999
- Delilbaşı Melek - Arıkan Muzaffer, *Hicrî 859 tarihli Süret-i defter-i sancak-ı Tırhala*, metni bir giriş ile neşredenler, τ. Ι, [Türk Tarih Kurumu Basımevi], Ἄγκυρα 2001· Melek Delilbaşı - Muzaffer Arıkan, *Hicrî 859 tarihli Süret-i defter-i sancak-ı Tırhala*, τ. ΙΙ: *Tıpkıbasım*, [Türk Tarih Kurumu Basımevi], Ἄγκυρα 2001

- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, [Aydın Kitabevi Yayınları], Άγκυρα 2003
- Δημαράς, Κ. Θ., *Ίστορία τής Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, έκδ. Γνώση, Άθήνα 92000
- Δημητράκος, Δ., *Μέγα Λεξικόν όλης τής Έλληνικής Γλώσσης*, 15 τ., έκδ. Δομή, Άθήνα χ.χ.
- Διαμαντάκος, Ν., *Έκκλησίες και έξωκλήσια τής Ζαγοράς*, Βόλος 2001
- Δρόσος, π. Νεκτάριος, «Δεκαπέντε ένθυμήσεις από την Άγιά», *Θεσσαλικό Ήμερολόγιο* 42 (2002) 257-280
- Εύγενίου Γιαννούλη του Αίτωλου Έπιστολές. Κριτική έκδοση, έπιμ. Ι. Ε. Στεφανής – Νίκη Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη, [Έπιστ. Έπετ. Φιλολ., Παράρτημα 1], Θεσσαλονίκη, περ. Β', Τμ. Φιλολ., Παράρτημα 1], Θεσσαλονίκη 1992
- Ζώης, Λεωνίδας Χ., *Λεξικόν Ίστορικών και Λαογραφικών Ζακύνθου*, τ. Α': *Ίστορικών-Βιογραφικών*, έκ του Έθνικού Τυπογραφείου, Άθήνα 1963
- Ίερά Μητρόπολις Καρπενήσιου – Σύνδεσμος «Ευγένιος ό Αίτωλός», *Σύναξις. Ευγένιος Γιαννούλης ό Αίτωλός και ή εποχή του, Καρπενήσιον, 12-14 Όκτωβρίου 1984, Πρακτικά*, έπιμ. Παν. Κ. Βλάχος, Άθήνα 1986
- Καλλιανός, πρεσβ. Κωνσταντίνος Ν., «Συμβολή στην Ίστορία τής Έπισκοπής Σκιάθου και Σκοπέλου τον 18ο αιώνα» (έπι τή βάση των σημειωμάτων του κώδικος 2203 τής Έθνικής Βιβλιοθήκης τής Ελλάδος), [Ανάτυπον από τó περιοδικό *Έφημέριος*], Άθήνα 1990, σ. 3-24
- Καμπούρη, Μαρία, *Η σιμωνία κατά τούς Ίερούς Κανόνες, μεταπτ. έργασία*, ΑΠΘ, Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας, <http://invenio.lib.auth.gr/record/129007/files/GRI-2012-8482.pdf>.
- Καμπουριδής, Κ. Ε., *Η νεότερη Ελλάδα μέσα από όθωμανικές άρχαιακές πηγές. Οίκονομία, θεσμοί και κοινωνία στη Θεσσαλία του 17ου αιώνα*, έκδ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2009
- Καρανάσιος, Χαρίτων, «Μορφή, περιεχόμενο και χρήση των έπιστολών του Άναστασίου Γορδίου», *Μεσαιωνικά και Νέα Έλληνικά* 8 (2006), [Πρακτικά του έπιστημονικού Συμποσίου “Νεοελληνική έπιστολογραφία (16ος-19ος αϊ.)”], 55-70
- Καραπάνου-Παπαδοπούλου, Έλπίδα, *Ευγένιος Γιαννούλης ό “Αίτωλός”*, Άγρίνιο 1988
- Καραφύλλης, Ν., *Τό Μοσχολούρι διηγείται τή δόξα του*, [Μορφωτικός και Έκπολιτιστικός Σύλλογος Μοσχολουριωτών «Η Άρνη»], Μοσχολούρι 2005
- Καρύτσας, Γιάν. Β., *Οί Αίτωλοι Διδάσκαλοι*, Άθήνα 2002
- Κόλια, Ίωάννα, «Άθανάσιος ιερομόναχος ό έξ Άγράφων (1656;-1719). Ή έπιστολογραφία του», *Μεσαιωνικά και Νέα Έλληνικά* 3 (1990) 215-254
- , «Άθανάσιος ιερομόναχος ό έξ Άγράφων (†1719). Ή έπιστολογραφία του», *Μεσαιωνικά και Νέα Έλληνικά* 4 (1992) 81-159
- Κουμανούδης, Α., *Λεξικόν Λατινοελληνικόν*, έκδ. Γρηγόρη, Άθήνα χ.χ.
- Κουμουλίδης Τζών – Δεριζιώτης Λάζ., *Έκκλησίες τής Άγιάς Λαρίσης*, Άθήνα 1985
- Κωστόπουλος, άρχ. Κύριλλος, *Ο Όρκος κατά τούς Ίερούς Κανόνες και την Άγιωπατερική Παράδοση*, έκδ. Γρηγόρη, Άθήνα 2012
- Λιάτα, Εύτυχία Δ., *Φλωρία δεκατέσσερα στένουν γρόσια σαράντα. Ή κυκλοφορία των νομισμάτων στον έλληνικό χώρο, 15ος-19ος αϊ.*, [Κέντρο Νεοελληνικών Έρευνών / Έθνικό Ίδρυμα Έρευνών], Άθήνα 1996
- Μαντάς, Σπ. Ι., *Τά Ήπειρώτικα γεφύρια*, έκδ. Τεχνικές έκδόσεις, Άθήνα 1984
- Μαραγιάννη-Ντόβα, Δήμητρα, «Ο Άναστάσιος Γόρδιος ως γιατρός και μερικές από

- τις ἐπιστολές του μὲ ἰατρικὲς συνταγὲς καὶ συμβουλές», *Β' Διεθνὲς Ἱστορικό καὶ Ἀρχαιολογικό Συνέδριο Αἰτωλοακαρνανίας, Πρακτικά*, [Ἱστορική καὶ Ἀρχαιολογική Ἐταιρεία Δυτικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας], Ἀγρίνιο 2006, σ. 747-751
- Μαυρομούτης, Γιάν.-Ἀνάργ., «Ἄγραφα, ἔτος 1454/5 μ.Χ. Συμπλήρωμα στὰ προλεγόμενα», *Εὐρυτανικά Χρονικά* 25 (Ἰαν.-Φεβρ.-Μάρτ. 2008) 15
- Μηγιώτης, Χαρ. Θ., *Νεώτατον Λεξικὸν τῆς Νεοελληνικῆς Γλώσσης*, ἐκδ. Κασταλία, Ἀθήνα 1975
- Μούσουρας, Διον. Ι., «Σχέσεις Ἀγράφων καὶ Ζακύνθου στὰ χρόνια τοῦ Εὐγενίου Γιαννοῦλα καὶ Ἀναστασίου τοῦ Γορδίου», *Πρακτικά Ἡμερίδας, Μεγάλα Βραγγιανά, 25.7.2004*, ἐπιμ. Κ. Σπ. Τσιώλης, [Πολιτιστικὸς Σύλλογος Βραγγιανιτῶν «Ἀναστάσιος Γόρδιος»], Ἀθήνα 2005, σ. 61-74
- Μπόγκας, Εὐάγγ. Α., «Τουρκικὲς λέξεις σὲ παλαιότερα ἑλληνικὰ κείμενα», *Θεσσαλικά Χρονικά* 7-8 (1959) 154-220
- Νημάς, Θ. Α., *Ἡ ἐκπαίδευση στὴ Δυτικὴ Θεσσαλία κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας*, Διδακτ. διατριβή, ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1995
- Podskalsky, G., *Ἡ Ἑλληνικὴ Θεολογία ἐπὶ Τουρκοκρατίας 1453-1821, μετάφραση π. Γ. Δ. Μεταλληνός*, ἐκδ. ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 2008
- Σαλακίδης, Γ. – Θεοχαρίδης, Ι., *Ἡ Κεντρικὴ Ἑλλάδα τὸν 15^ο αἰώνα. Τὸ ἀνέκδοτο Ὄθωμανικὸ Κατάστιχο τοῦ 1485*, ἐκδ. Ἄντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2014
- Σαρρῆς, Νεοκλῆς, *Ὄσμανικὴ Πραγματικότητα*, τ. 2, ἐκδ. Ἀρσενίδης, Ἀθήνα 1990
- Σοφιανός, Δ. Ζ., «Ἱστορικά σχόλια σὲ ἐπιγραφές, ἐπιγράμματα, χαράγματα καὶ ἐνθυμήσεις τῆς Μονῆς Δουσίκου. Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Μονῆς», *Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά* 1 (1984) 9-70
- Σπανός, Β. Κ., «Ἐφτὰ ὑπομνήματα ἐκλογῆς ἐπισκόπων τῆς Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων [1647-15.7.1793]», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο* 49 (2006) 161-180
- , «Ἱστορικά στοιχεῖα γιὰ τοὺς οἰκισμοὺς Ἀνθηρό, Δροσάτο, Μεσοβούνι καὶ Πετρίλο (1454/55-1659)», *Ἱστορικά Ἀργιθέας Ἀγράφων, Πρακτικά Α' Συνεδρίου, Ἡ Ἀργιθέα στὴν Τουρκοκρατία ὡς τὸν 19^ο αἰώνα*, [Πολιτιστικὸς Σύλλογος Λεοντίτου «Ὁ Πλάτανος» – Ἱερὰ Μονὴ Σπηλιᾶς Ἀγράφων], Λεοντίτο 2007, σ. 223-231
- Σταματάκος, Ι. Δρ., *Λεξικὸν Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, ἐκδ. Πέτρου Δημητράκου, Ἀθήνα 1949
- Συμεωνίδης, Χαράλ. Π., *Ἑτυμολογικὸ Λεξικὸ τῶν Νεοελληνικῶν οἰκωνυμίων*, τ. 2, [Κέντρο Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου], Λευκωσία-Θεσσαλονίκη 2010
- Τουριστικὸς Ὁδηγὸς νομοῦ Καρδίτσας*, κείμενα Βασίλης Μαγόπουλος, [Νομαρχιακὴ Αὐτοδιοίκηση Καρδίτσας], Καρδίτσα 2010
- Trapp, Erich, *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, CD-Rom-Version, Βιέννη 2001, 10, s. 5 (23020-23024)
- Τσιώλης, Κ. Σπ., «Ἀσθένειες καὶ θεραπείες στ' Ἄγραφα καὶ τὴν Αἰτωλία γύρω στὰ 1700 (ἀπὸ ἐπιστολές τοῦ Ἀναστασίου τοῦ Γορδίου)», *Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο: Ἡ Εὐρυτανία στὶς περιγραφές Ἑλλήνων καὶ ξένων περιηγητῶν. Ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τὴν ἐποχὴ μας, Καρπενήσι 12-15 Ἰουλίου 2007. Πρακτικά*, [ΕΥ.Κ.Ε.Σ.Ε.], Ἀθήνα 2008, σ. 219-251
- , «Ἀπὸ χωρίον Τριβάτου εἰς τὴν μεγαλόπολιν Θεσσαλονίκην. Ἀπόδημοι Ἀγραφιώτες στὶς ἐπιστολές τοῦ Ἀναστασίου Γορδίου», *Τὰ Ἄγραφα στὴ διαδρομὴ τῆς Ἱστορίας, Πρακτικά Συνεδρίου, Τροβάτο-Ἄγραφα-Μεγάλα Βραγγιανά 8-10 Αὐγ. 2008*, [Πανευρυτανικὴ Ἐνωση], Ἀθήνα 2009, σ. 77-116

- , «Ἀλτάνη Καραντινοῦ, ἡ κυρὰ τοῦ Αἰτωλικοῦ. Ἡ κοινωνία τοῦ Αἰτωλικοῦ στὸ τέλος τοῦ 17ου καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 18ου αἰ. μέσα ἀπὸ ἐπιστολές τοῦ Ἀναστασίου Γορδίου», *Ἡ Σχολὴ τοῦ Αἰτωλικοῦ καὶ οἱ Λόγιοι Δάσκαλοι τῶν Ἀγράφων, Πρακτικὰ Ἡμερίδας, Αἰτωλικὸ 26 Ἰουνίου 2010*, [ΕΥ.Κ.Ε.Σ.Ε.], Ἀθήνα 2011, σ. 75-140
- , «Ἀπόδημοι, παρεπίδημοι, μέτοικοι Ἀγραφιῶτες στὴν Ἀλληλογραφία τοῦ Ἀναστασίου Γορδίου. Ἡ περίπτωση τοῦ χατζη-Ἀποστόλη (Κετούσια)», *Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο “Τῶν Ἀποδήμων Εὐρυτάνων Ἔργα”, Καρπενήσι 18-19 Ὀκτ. 2012 – Κερασσοχώρι 20 Ὀκτ. 2012, Πρακτικὰ*, [ὑπὸ ἔκδοσιν]
- Tuncay Faruk – Καρατζᾶς Λεωνίδας, *Τουρκοελληνικὸ λεξικὸ – Türkçe Yunanca Sözlük*, [Κέντρο Ἀνατολικῶν Γλωσσῶν καὶ Πολιτισμοῦ], Ἀθήνα 2000
- Χαραλαμπίδης, Χαράλ. Δ., *Συνοπτικὸ διάγραμμα γιὰ τὴ συγγραφὴ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῆς Ναυπάκτου (300;-2000)*, [Ἐταιρεία Ναυπακτιακῶν Μελετῶν], Ἀθήνα 2000
- Χατζημάνου, Δήμητρα, *Δραστηριότητες Ἑλλήνων διδασκάλων καὶ λογίων στὴ Δυτικὴ Θεσσαλία καὶ τὰ Ἄγραφα κατὰ τὸν δέκατο ἔβδομο καὶ δέκατο ὄγδοο αἰῶνα*, [ΓΑΚ, Ἀρχεῖα Νομοῦ Καρδίτσας], Καρδίτσα 1993
- Χόντζιας, Ν. Κ., *Πετρίλο*, Ἀθήνα 1999

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

Δὲν εὐρετηριάζονται οἱ τόποι Ἰαγραφα καὶ Πετροῦλο, τὰ ὀνόματα Εὐγένιος Γιαννούλης, Ἀναστάσιος Γόρδιος καὶ Ἀθανάσιος ὁ Ἐλάχιστος ὁ ἐξ Ἀγράφων, καθὼς καὶ τὰ ὀνόματα τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος. Στὴν περίπτωση ποὺ γίνεται παραπομπὴ μόνον σὲ σημείωση, παρατίθεται ἡ σελίδα καὶ στὴ συνέχεια μετὰ ἀπὸ τελεία ὁ ἀριθμὸς τῆς σημείωσης μὲ μικρότερα στοιχεῖα.

A

Ἰαγραφοὶ 48
Ἰαγὰ Λαρίσης 57.88
Ἰαγὰ Μαύρα 52· βλ. καὶ Λευκάδα
Ἰαδριανούπολη 51
Ἰαετοῦ ἐπίσκοπος 46 καὶ σημ. 39
Ἰαθανάσιος, ἅγιος, ὁ Μέγας 58
Ἰαθανάσιος ἡγούμενος μονῆς Δουσίκου 53 καὶ σημ. 72
Ἰαίτωλια 44, 46.35, 57.88, 71
Ἰαίτωλικὸ 45, 46 καὶ σημ. 38, 52 καὶ σημ. 67, 53 καὶ σημ. 68, 54, 66-70
Ἰαλέξιος 45.34
Ἰαανίας ἱερομόναχος μονῆς Πετροῦλου 56
Ἰαανίας μοναχὸς ἐκ Τροβάτου 67 καὶ σημ. 127
Ἰαατολικὴ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία 44
Ἰαατωλικὸ 45.33, 55.81, 68.128, 129, 69.131, 133, 135, 70.136
Ἰααθιμος ἱερομόναχος 58
Ἰαατώνιος ἱερομόναχος μονῆς Πετροῦλου 58.94
Ἰααγιθέα 19
Ἰααρα 45 καὶ σημ. 30, 46 καὶ σημ. 38
Ἰααφέντω 62
Ἰααελῶος 15, 54.73
Ἰααμέτ-μπτές 42

B

Balaya 42
Βαλκανικὴ 18
Βασιλικὰ Μαγειρεῖα 50
Βελισδόνι 67.127· βλ. καὶ Τρίδενδρο
Βησσαρίων ἅγιος 54.73, 75
Βλάσδο 64.117· βλ. καὶ Πλάσδο, Μοσχάτο
Βλάσι 19, 50, 51· βλ. καὶ Ivas
Βλασιώτης ποταμὸς 21
Βουτσιάκι 65.22
Βραγγιανὰ Μεγάλα 19, 44
Βρανιανὰ 44, 47, 52-53, 54 καὶ σημ. 76, 55, 59 καὶ σημ. 98, 99, 61-62, 63 καὶ σημ. 111, 64.119, 65-68, 71

Γ

Γερακάρης Θεόφιλος 63.112· βλ. καὶ Θεοφιλάκης προεστὸς Ζακύνθου
Γκαβέλ 65.122
Γκαβελόπουλος Δημήτριος 65 καὶ σημ. 122
Γκόλφω μητέρα Χρήστου ἐκ Βρανιανῶν 65.119
Γρηγόριος Β' ἐπίσκοπος Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων 56.88
Γρηγόριος ἱερομόναχος 57.88

Δ

Δημήτριος γαμβρός Δημητρίου Γκαβελοπούλου 66
 Δημήτριος ιερέας 65
 Δημήτριος υιός Θεοδωρή από τὸ Πλάσδο 65
 Διαμαντῆς ιερέας Πετρήλου 56
 Δροσάτο 19· βλ. καὶ *Μεζήλο*
 Δύση 17

Ε

Ἑλλάδα, Βόρεια 44, 71. - Δυτική 17
ἐπισκοπές
 Λιτζῆς καὶ Ἀγράφων 16. - Ραδοβισδί-
 ου 16. - Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου 16

Ζ

Ζαγορά 65
 Ζάκυνθος 63 καὶ σημ. 112, 114
 Ζαφείριος ιερέας Αἰτωλικοῦ 63 καὶ σημ. 111
 Ζελενίτσα 49· βλ. καὶ *Πρασιά*
 Ζωγράφω 65

Η

Haci-Bey 24
 Hafarma 42

Θ

Θεοδόσιος 58 καὶ σημ. 94
 Θεοδωρῆς ἀπὸ Πλάσδο 64-65
 Θεοφιλάκης προεστὸς Ζακύνθου 63-64·
 βλ. καὶ *Γερακάρης Θεόφιλος*
 Θέρμο 44
 Θεσσαλία 17, 44, 71
 Θεσσαλονίκη 17

Ι

Ἴόνιο 17, 44, 71
 Istamo 51· βλ. καὶ *Στάμος*

Ἴταλία 17

Ivas 57· βλ. καὶ *Βλάσι*
 Ἰωάννης ιερέας Πετρήλου 60-61
 Ἰωαννίκιος ἐπίσκοπος Δημητριάδος 56,
 56 καὶ σημ. 86
 Ἰωσήφ ιερομόναχος 52.64
 Ἰωσήφ μοναχὸς 69

Κ

Καλοκουρίτζης Τραγοδιστόγλης ἔμπορος
 ἐκ Πετρήλου 64-65
 Καμπουρίδης Κων. 42.22α
 Καραῶς ἐκ Πετρήλου 55, 69 καὶ σημ. 81-
 83, 136
 Καρβασαράς 19
 Καρδίτσα 15, 19
 Καρπενήσι 15, 46.38
 Καστανιὰ Ἀγράφων 59
 Καψάλη Δ. Μαρία 7
 Κεράσοβο 49· βλ. καὶ *Κερασοχώρι*
 Κετούσιος ἐκ Πετρήλου 61.105
 Κλήμης ἐπίσκοπος Σκιάθου καὶ Σκοπέ-
 λου 57.88
 Κομνηνοὶ 20.8
 Κοπλέσι 19· βλ. καὶ *Φουντωτὸ*
 Κοπρώνυμος Κωνσταντῖνος 15
 Κοράκου γέφυρα 54 καὶ σημ. 73, 75
 Κορυδαλλέας Θεόφιλος 17
 Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς 59
 Κότλιανη 42
 «Κύριλλος καὶ Μεθόδιος» Ἐθνικὴ Βι-
 βλιοθήκη Σόφιας, βλ. *Σόφια*
 Κωνσταντινούπολη 17, 19, 21, 23-24, 27,
 48, 50.56, 65

Λ

Λάρισα 11
 Λειμωνία θυγατέρα Θεοδωρῆ ἀπὸ
 Πλάσδο 64-65
 Λεόντιος 46
 Λευκάδα 52· βλ. καὶ *Ἁγία Μαύρα*
 Λιακόπουλος Γεώργιος 20
 Λούκαρις Κύριλλος 17

Μ

Μακάριος ιερομόναχος 57
 Μακάριος πνευματικός, υιός παπα-Δη-
 μητρίου 65
 Μαυρωτάς Άλέξιος 62.106
 Μέγα Δένδρο 44, 45.33
 Μεζήλο 19· βλ. και *Δροσάτο*
 Melek-Delilbaşı 19
 Μεσολόγκιον 45.3
 Μιχαήλ δάσκαλος Τρικάλων 62 και σημ.
 109
 Μοναστηράκι Άγράφων 42
μονές
 Άγίας Παρασκευής Βρανιανών 44,
 62.106, 108, 64. - Δουσίκου 53-54 και
 σημ. 75. - Μακράς Ράχης Πηλίου 57
 και σημ. 89· βλ. και *Ταξιαρχών Ζα-*
γοράς - Παναγίας Τροβάτου 44. - Πε-
 τρήλου 44, 52, 54, 58-59, 68, 71. - Τα-
 ξιαρχών Ζαγοράς 57.88· βλ. και *Μα-*
κράς Ράχης Πηλίου. - Τατάρνας 52
 Μορφέσης Άνδρέας 64.119, 65.119
 Μοσχάτο 64.117· βλ. και *Πλάσδο,*
Βλάσδο
 Μοσχολούρι 46 και σημ. 36
 Μπαγιεζίτ Α' σουλτάνος 21.10
 μπακάληδων συντεχνία (Άγραφιωτών
 Θεσσαλονίκης) 67
 Μπακάλης Γεώργιος εκ Πετρήλου 66
 και σημ. 125, 67 και σημ. 127
 Musafer Arikani 19
 Μυροκοβίτης Νικόλαος ιερέας 48.46

Ν

ναοί

Άγίας Τριάδος Άγίας 57.88. - Άγίου Γε-
 ωργίου Άγίας Λαρίσης 57.88. Άγίου
 Νικολάου Βουναίνης Άγίας Λαρίσης
 57.88. - Άγίων Άναργύρων, παρεκ-
 κλήσι Άγίου Γεωργίου Άγίας Λαρί-
 σης 57.88 - Ύπεραγίας Θεοτόκου Δη-
 μητριάδος 57.88
 Ναυαρίνο 66 και σημ. 125· βλ. και *Νέον*
Φρούριον, Νεόκαστρον
 Ναύπακτος 45.33

Νεόκαστρον 66.125· βλ. και *Ναυαρίνο,*
Νέον Φρούριον
 Νέον Φρούριον 66.125· βλ. *Ναυαρίνο,*
Νεόκαστρον

Ξ

Ξηρόμερο 52

Π

Παναγιώτης, έγγονος Θεοδωρή εκ
 Πλάσδου, υιός Δημητρίου 65
 Πανευρυτανική Ένωση 20
 Παραδουνάβιες Ήγεμονίες 17
 Παραμερίτα Άγράφων 42
 παρεκκλήσι Άγ. Άναργύρων, βλ. *ναοί*
 Παρθένιος μοναχός μονής Πετρήλου 69
 και σημ. 135
 Παχώμιος μοναχός μονής Πετρήλου 67
 και σημ. 127, 68 και σημ. 128-130
 Παχώμιος μοναχός μονής Τατάρνας
 68.128, 69 και σημ. 131
 Παύλος εκ Πετρήλου 47, 49.48
 Περιστέρα 64, 65
 Πετρίλα 23.18
 Πετρίλας 23.18
 Πετριλάς 23.18
 Πετρίλλας 23.18
 Πίνδος 15-17
 Πλάσδο 64· βλ. και *Βλάσδο, Μοσχάτο*
 Πόλις 49.48· βλ. και *Κωνσταντινούπολη*
Πρασιά 49· βλ. και *Ζελενίτσα*
 Πύλος 66.125· βλ. και *Ναυαρίνο*

Ρ

Ρήγας Στέριος εκ Βρανιανών 65.119
 Ρούμελη 65

Σ

Σερμένικο 19· βλ. και *Φυλακτή Καρδίτσας*
 Σκαμνί, φαράγγι Βλασιώτη ποταμού 22
 Σουλτάνα χήρα Άνδρέα Μορφέση 64
 και σημ. 119, 65

Σόφια 42.19

Σπανός Βασίλης 20.4

Σπανός Κώστας 11, 21.15

Στάμος 51· βλ. και *Istamo*

Στερεά Έλλάδα (Δυτική) 44, 71

Στραβοκέφαλος Στέριος εκ Πετρήλου 67

Στραμπούλης Δήμος εκ Πετρήλου 63

Τ

Τατάρνα 15, 68.128

Τεργέστης Έλληνική Κοινότητα 46.38

Τζουμέρκα 15

Τρίδενδρο 67.127· βλ. και *Βελισδόνη*

Τρίκαλα 15, 21.8

Τροβάτο 19, 67· βλ. και *Τριβάτο*

Τσιώλης Κώστας 11

Τυμφορηστός 15

Υ

Yusuf àyan 51

Φ

Φουντωτό 19· βλ. και *Κοπλέσι*

Φυλακτή Καρδίτσας 19· βλ. και *Σερμένικο*

Φανάρι Καρδίτσας 42

Χ

Χατζη-Αποστόλης εκ Βρανιανών 61, 62
και σημ. 105

Χατζη-Μπέης 21, 24

Χατζηστεριανός, Βελισδονίτης 67 και
σημ. 127

Χρήστος υιός Γκόλφως 65.119

Χριστόδουλος πρωτοπαππᾶς Ἄρτης 45
και σημ. 30, 46 και σημ. 36, 47

Xriso Megali 51

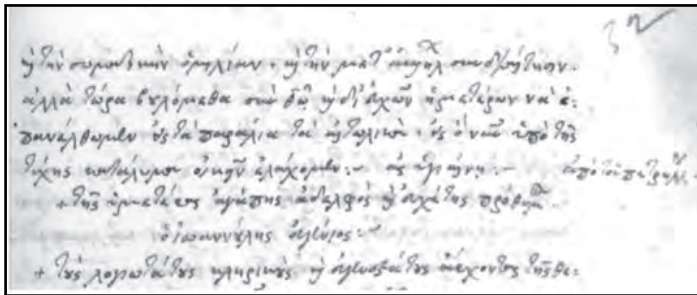
Χρούσω Μεγάλη 51· βλ. και *Megali Xriso*

Ψ

Ψελλός Μιχαήλ 15

ΕΙΚΟΝΕΣ

Εἰκ. 1. Κώδ. I. M. Ἁγ. Παντελεήμονος Ἁγίου Ὁρους 693, φ. 32^γ.

Τὸ τέλος ἀχρονολόγητης ἐπιστολῆς τοῦ Εὐγενίου Γιαννούλη πρὸς τὸν πρωτοπαπᾶ Ἄρτης Χριστόδουλο, ὅπου στὸ δεξιὸ περιθώριο δηλώνεται ὁ τόπος ἀποστολῆς, «ἀπὸ τοῦ πετρήλλου».

2
Ἐσὶ βασιλεῖς χριστιανοὶ, ὅσοι ἐ-
στὸν ἱεροῦ καταλόγου, ἢ ὅσοι
τῆς υἱομικῆς πολυλόγου ἢ τάλκας.
οἱ ἐν τῷ θεοφιλῆϊ χωρίῳ πεζήλω
ἀριστομένιοι, ἢ ἴαν πασὶν ἡμῖν
ἄρχομα ἢ σωτηρίαν, παρὰ τῆς ἡμῶν
μουσῆς ἢ ἀδελφῆς ζιαδός. Ἰχ' ἐνός
ἡ φύσῃ ἢ τῶν ὄλων ἀγτίου θῦ.

Εἰκ. 2. Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους (Αθήνα), κώδ. 171, σ. 1816.
Ἡ προσφώνηση συστατικῆς πρὸς ἐλεημοσύνη παιδὸς ἐπιστολῆς τοῦ
Ἀναστασίου Γορδίου πρὸς τοὺς κατοίκους τοῦ Πετρήλου, τὸ 1716.

قوله		المبلغ	
سج	١٠	٦	١٧
_____		٢	٢
		٢	٢
		٢	٢
		٢	٢

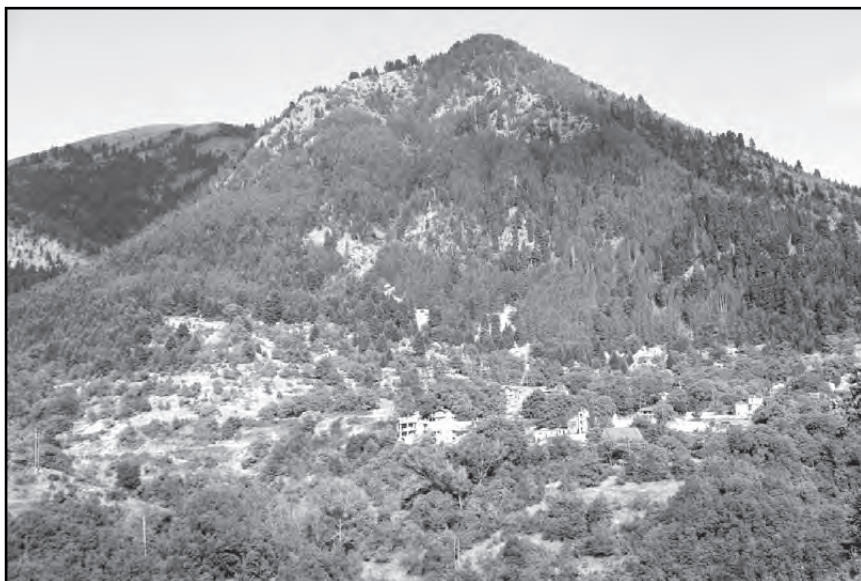
Εἰκ. 6. Τὰ δημοσιονομικὰ στοιχεῖα τοῦ Πετρήλου τοῦ ἔτ. 1521:
 367 numaralı muhasebe-i vilayet-i rum-ili defteri ile 114,
 390 ve 101 numaralı icmal defterleri (920-937/1514-1530) II,
 101 numaralı tırhala livāsı icmal defteri (927/1521), σ. 39 (λεπτομέρεια).

Εικ. 7. Τὸ Πετροῦλο τῶν Ἀγρόφων (φωτο Βασ. Κάμπας)

Εικ. 8. Ἡ ἱ. μ. Γενεσίου τῆς Θεοτόκου Πετρήλου (φωτο Βασ. Κάμπας)

Είχ. 9. Ό συνοικισμός Κρασιά Πετρίλου

Θερμὲς εὐχαριστίες σὲ ὅσους βοήθησαν στὴ συγγραφή καὶ τὴν ἔκδοση τοῦ βιβλίου. Ἰδιαιτέρως εὐχαριστῶ τὸν Χαρίτωνα Καρανάσιο, τὸν Γιάννη Μαυρομύτη καὶ τὸν Κώστα Σπανό.

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ
ΤΟ ΠΕΤΡΗΛΟ ΤΩΝ ΑΓΡΑΦΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ
ΒΑΣΕΙ ΟΘΩΜΑΝΙΚΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ ΠΗΓΩΝ
ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗΝ κ. ΧΡΥΣΟΥΛΑ ΚΕΖΕΠΗ
ΚΑΙ ΕΚΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟΝ ΟΚΤΩΒΡΙΟ ΤΟΥ 2015
ΑΠΟ ΤΗ «ΣΤΙΓΜΗ ΕΠΕ» info@stigmai.gr
Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ ΕΚΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟΝ ΙΟΥΛΙΟ ΤΟΥ 2016

Τὸ Πετρήλο, χωριὸ τοῦλάχιστον τῆς ὕστερης βυζαντινῆς περιόδου, ἐμφανίζεται –βάσει γραπτῶν πηγῶν– ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς πρώιμης Τουρκοκρατίας, ἀλλὰ καὶ ὡς τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰ., ὡς τὸ μεγαλύτερο, πληθυσμιακὰ καὶ δημοσιονομικὰ χωριὸ τῆς περιφέρειας τῶν Ἀγρᾶφων καὶ σημαντικὸς διαμετακομιστικὸς κόμβος στὸν δρόμο ἐπικοινωνίας τῆς Δυτ. Στερεᾶς Ἑλλάδας καὶ τῶν νήσων τοῦ Ἰονίου μὲ τὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆ Β. Ἑλλάδα. Τὰ φορολογικὰ κατάστιχα τῆς περιόδου τῆς Τουρκοκρατίας μᾶς παραδίδουν τὸ Πετρήλο ὡς ἕναν τόπο δημογραφικὰ ἀκμαῖο καὶ σὲ καλὴ οἰκονομικὴ κατάσταση, ποὺ ἀποτελεῖ μιὰ πολὺ ἀξιόλογη πηγὴ ἐσόδων τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους.

Τρεῖς ἀπὸ τοὺς λογίους τῆς Αἰτωλίας καὶ τῶν Ἀγρᾶφων –Εὐγένιος Γιαννούλης, Ἀναστάσιος Γόρδιος, Ἀθανάσιος ὁ Ἐλάχιστος– ἐπισκέφθηκαν, βάσει τῶν ἐπιστολῶν τους, τὸ Πετρήλο σὲ διαφορετικὰ χρονικὰ διαστήματα καὶ εἶχαν στενὲς σχέσεις μὲ τὴν τοπικὴ κοινωνία, τὴ μονή (Γενεσίου τῆς Θεοτόκου) τοῦ Πετρήλου καὶ μὲ τὴ μοναχικὴ ἀδελφότητά της, ποὺ ἦταν σὲ ἀκμὴ κατὰ τὸν 17ο καὶ τὸν 18ο αἰῶνα. Μὲ τὴ λογισύνη τους καὶ τὸ κῦρος τῆς προσωπικότητός τους, ἔχαιραν ἐμπιστοσύνης καὶ ἐκτιμήσεως ἀπὸ τὶς διοικητικὲς καὶ τὶς ἐκκλησιαστικὲς ἀρχὲς τοῦ τόπου, καὶ γι' αὐτὸ ἀπευθύνονταν σὲ αὐτοὺς γιὰ τὴ διευθέτηση ζητημάτων τους, ἀκόμη καὶ διαφορῶν τους.